

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**İSKİLİP İLÇE MERKEZİ VE ÇEVRESİNDEKİ DİNİ ZİYARET
YERLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hafize ÖZTÜRK

Çorum - 2021

İSKİLİP İLÇE MERKEZİ VE ÇEVRESİNDEKİ DİNİ ZİYARET YERLERİ

Hafize ÖZTÜRK

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Prof. Dr. Yakup ÇOŞTU

ÇORUM-2021

KABUL VE ONAY

Hafize ÖZTÜRK tarafından hazırlanan “İskilip İlçe Merkezi ve Çevresindeki Dini Ziyaret Yerleri” adlı tez çalışması 22/12/2021 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İsmail DEMİREZEN

(Başkan)

Prof. Dr. Yakup COŞTU

(Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Hesna Serra AKSEL DURMUŞ

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve sayılı kararı ile’ın Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

(İmza)

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

(İmza)

Hafize ÖZTÜRK

İSKİLİP İLÇE MERKEZİ VE ÇEVRESİNDEKİ DİNİ ZİYARET YERLERİ

Hafize ÖZTÜRK

ORCID: 0000-0001-9468-1852

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Eylül 2021

ÖZET

Birçok uygarlığa ev sahipliği yapan ve zengin bir tarihi kültüre sahip olan İskilip, geleneksel kültürüne olan bağlılığı ve halk inanışlarının devamlılığını sürdürdüğü kadim bir ilçedir. Din sosyolojisinin araştırma konularından olan ve günümüzde etkisini sürdürmeye devam eden ziyaret fenomeninde, İslam öncesi Türk inanç kültürünün yanı sıra İslami motiflerle birleşmiş halk dindarlığının etkileri ve bu etkiler sonucunda yapılan uygulamaların yansımaları görülmeye devam etmektedir. İskilip merkezi ve köyleri ile sınırlandırılan çalışmamız İskilip yöresinde bulunan dini ziyaret yerlerini, halk tarafından ziyaret edilen bu yerlerin kutsalla olan bağlantısını ve ziyaret edilme nedenlerini bunun sonucunda ise İskilip yöresinde bulunan bireylerin sahip olduğu inanç yapısını konu almaktadır. Bu çalışmada, İskilip merkezi ve köylerinde kutsal olduğu düşüncesi ile ziyaret edilen türbe, mezar, ağaç, su, tepe vb. kutsal mekânlar tespit edilmiştir. Kutsal kabul edilen bu yerlerdeki mekânların bazılarının kutsallığı devam etmekte olup ziyaretlerle birlikte çeşitli ritüeller yapılırken bazılarının ise zamanla önemini kaybettiği ve unutulmaya yüz tuttuğu görülmektedir.

Çalışmamız giriş kısmıyla devam eden iki bölümden ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Araştırmanın giriş bölümünde, araştırmanın konusu, amacı, önemi ve metodolojisinden bahsedilmiştir. Birinci bölümde ziyaret konusunun kutsallığı sebebiyle dinî bir kavram olarak kutsal anlayışı, ziyaret fenomeni ve ziyaret fenomeninde teorik yaklaşımlar ele alınmıştır. İkinci bölümde İskilip'in tarihi ve coğrafi durumundan bahsedilerek İskilip merkezi ve köylerinde bulunan dini ziyaret yerleri tespit edilmiş, saha çalışmasının gereği olarak bu ziyaret yerlerine gidilerek bizzat incelenmiş, fotoğraflanmış ve kaynak kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler objektif bir şekilde yorumlanmıştır. Türbe, mezar, su, ağaç vb. ziyaret yerlerinin özellikleri ziyaret edilme nedenleriyle anlatılmıştır. Sonuç kısmında ise araştırmalarımız neticesinde ulaşılan bilgilerin bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Din sosyolojisi yöntem ve teknikleri esas alınarak yapılan çalışmamız hem kaynaklara dayalı teorik kısımdan hem de saha da incelemeye dayalı alan araştırmasından oluşmaktadır. Çalışmamızın teorik kısmı ile ilgili, kitaplar makaleler, ansiklopediler, yüksek lisans ve doktora tezleri gibi çeşitli kaynaklar incelenmiş olup kütüphaneler ve internetten de yararlanılmıştır. Saha çalışmasına dayalı alan araştırmada yerinde gözlem ve tespit, kaynak kişilerle mülakat, dolaysız gözlem gibi teknikler kullanılmıştır. Son olarak elde edilen bilgiler nesnel bir tutumla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kavramlar: İskilip, Dini Ziyaret, Kutsal, Türbe

Bilim Kodu: 60204

RELIGIOUS VISITS in ISKILIP DISTRICT CENTER and ITS SURROUNDINGS

Hafize ÖZTÜRK

ORCID: 0000-0001-9468-1852

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science

December 2021

ABSTRACT

Iskilip, which has hosted many civilizations and has a rich historical culture, is an ancient town where its commitment to its traditional culture and folk beliefs continues. In the visit phenomenon, which is one of the research topics of the sociology of religion and proceeds to be influential today, the effects of pre-Islamic Turkish belief culture as well as the effects of folk religiosity combined with Islamic motifs and the reflections of the practices made as a result of these effects continue to be seen. Our study, which is limited to the center of Iskilip and its villages, deals with the religious places of visit in the region, the connection of these places visited by the people with the sacred, and the reasons for visiting, and as a result, the belief structure of the individuals in Iskilip region. In this study, holy places like shrines, tombs, trees, water, hills, etc. visited with the thought of being sacred in the center and villages of Iskilip have been identified. The sanctity of some of the places in these places, which are considered sacred, continues, and while various rituals are performed with visits, it is seen that some of them lose their importance over time and are on the verge of being forgotten.

Our study consists of two parts that proceed with the introduction part and the conclusion part. In the introduction part of the research, the subject, purpose, importance and methodology of the research are mentioned. In the first chapter, due to the sanctity of the subject of visit, the concept of the sacred as a religious concept, the phenomenon of visiting and theoretical approaches in the phenomenon of visiting are discussed. In the second part, the historical and geographical situation of Iskilip was mentioned, the religious places of visit in the center and villages of Iskilip were determined and, as a requirement of the fieldwork,

these places were visited and personally examined, photographed and interviews were made with the source people.

The interviews were interpreted objectively. The characteristics of visiting places such as shrines, tombs, water and trees are explained with the reasons why they are visited. In the conclusion part, an evaluation of the information obtained as a result of our research was made. Our study, which is based on the methods and techniques of the sociology of religion, consists of both the theoretical part based on the sources and the field research based on the field investigation. Various resources such as books, articles, encyclopedias, master's and doctoral theses related to the theoretical part of our study were examined, and libraries and the internet were also made use of. In the field research based on fieldwork, techniques such as on-site observation and detection, interview with source persons, and direct observation were used. Finally, the information obtained was evaluated with an objective attitude.

Key Terms: İskilip, Religious Visits, Sacred, Tomb

Science Code: 60204

TEŞEKKÜR

Tez çalışmama başladığım günden itibaren benden bilimsel desteğini ve yardımını esirgemeyen, çalışmamın tamamlanmasında sabır ve ilgiyle bana yol gösteren, her daim ilham kaynağım olan kıymetli hocam saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Yakup ÇOŞTU' ya, ders almaktan onur duyduğum saygıdeğer hocam Doç. Dr. Feyza CEYHAN ÇOŞTU' ya teşekkürü bir borç bilirim.

Bu süreçte manevi desteğini her daim yanımda hissettiğim, canım babam Nurettin ÖZTÜRK ve annem Sıddıka ÖZTÜRK'e, ablam Şükran ÖZTÜRK ZURNACI ve abim İsmail ZURNACI'ya, kardeşlerime, tüm sevdiklerime, çalışmam için görüşmelerimizde bana yardımcı olan kaynak kişilerimize de ayrıca teşekkür ediyorum.

Hafize ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	iii
TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
ÖN SÖZ.....	x
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	2
3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	2

1. BÖLÜM

DİNİ ZİYARET FENOMENİ

1.1. Kutsal ve Ziyaret Fenomeni	5
1.1.1. Kutsal ve Kutsallaşma Süreci.....	5
1.1.2.Dini Bir Kavram Olarak Kutsal.....	6
1.1.2.1. Kutsal Mekân	8
1.1.2. 2. Kutsal Zaman.....	10
1.1.2.3. Kutsal Şahıs	11
1.1.2.4. Kutsal Nesne	12
1.2. Ziyaret Fenomeni	13
1.2.1. Dini Bir Kavram Olarak Ziyaret.....	14
1.2.2. Dini Ziyaret ve Teorik Yaklaşımlar	16
1.2.2.1. Yoksunluk Teorisi	16

1.2.2.2. Sosyalleşme Teorisi.....	20
1.2.2.3. Rasyonel Seçim Teorisi	21
1.2.2.4. Anlam ve Aidiyet Teorisi	23

2. BÖLÜM

İSKİLİP İLÇE MERKEZİ VE ÇEVRESİNDE DİNİ ZİYARET YERLERİ

2.1. İskilip İlçesi'nin Tarihi Geçmişine Genel Bir Bakış.....	25
2.1.1. Eskiçağda İskilip	25
2.1.2. Selçuklu Döneminde İskilip.....	26
2.1.3. Osmanlı Döneminde İskilip	28
2.1.4. Cumhuriyet Döneminde İskilip.....	20
2.1.5. İskilip'in Coğrafi Konumu.....	31
2.2. İskilip İlçe Merkezinde Yer Alan Dini Ziyaret Yerleri.....	31
2.2.1. Bir Ziyaret Mekanı Olarak Şeyh Yavsi Camii ve Türbesi	32
2.2.1.1. Şeyh Yavsi'nin Hayatı ve Tasavvufi Kişiliği.....	32
2.2.1.2.Şeyh Yavsi Camii	33
2.2.1.3. Şeyh Yavsi ve Sultan Hatun (Eşi) Türbesi.....	34
2.2.2.Şeyh Muslihiddin Attar (Çakmak Dede) Türbesi	35
2.2.3. Şeyh Muhammed Abdalbaki (Hacıkarani) Türbesi.....	37
2.2.4. Bir ziyaret mekanı olarak İskilipli Mehmet Atıf Hoca Türbesi	38
2.2.4.1. Mehmet Atıf Efendi ve Hayatı.....	38
2.2.4.2. Mehmet Atıf Efendi Türbesi	40
2.2.5. Erenler (Kırkkızlar)Türbesi	41
2.2.6. Gül Baba Türbesi.....	43
2.3. İskilip İlçe Merkezine Bağlı Köy ve Yerleşim Yerlerinde Yer Alan Dini Ziyaret Yerleri..	43
2.3.1. Nuru'l Hüda Türbesi.....	43
2.3.1.1. Nuru'l Hüda ve Hayatı	43
2.3.1.2. Evlik Camii.....	45

2.3.1.3. Nuru'l Hüda Çeşmesi ve Çilehane	45
2.3.1.4. Nuru'l Hüda Türbesi ve Akşemseddin Hazretlerinin Müritleri.....	46
2.3.1.5. Kutsal Kiraz Ağacı.....	48
2.3.2. Akşemseddin Hazretlerinin Yakınlarına Ait Türbeler	48
2.3.3. Erenler Türbesi	50
2.3.4. İshak Dede Türbesi.....	51
2.3.5. Ahmet Dede Türbesi	53
2.3.6. Dedelik.....	53
2.3.7. Mürsel Dede.....	54
2.3.8. İsimsiz Türbe.....	55
2.3.9. Garip Dede.....	55
2.3.10. Nefes Dede	56
2.3.11. Acıgülü.....	56
2.3.12. İbrahim İpek Efendi Türbesi.....	56
2.3.13. Hacı Esat Efendi Türbesi.....	58
2.3.14. Türbelikte Kutsal Bir Kavak Ağacı.....	59
2.3.15. Şifalı Su (Musular)	59
2.3.16. Şifalı Su (Uyuz Suyu)	61
2.3.17. Şifa Ocağı (Kırk Kesme).....	61
2.3.18. Şifa Ocağı (Bezeme)	62
2.3.19. Şifa Ocağı (Siğil Kesme)	62
2.3.20. Şifa Ocağı (Demirağ)	63
SONUÇ/SONUÇ VE ÖNERİLER.....	64
KAYNAKÇA.....	69
EKLER	74
EK-1	74
EK-2	77

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
Hz.	Hazreti
km	Kilometre
m	Metre
s.	Sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
ty.	Tarih yok

ÖN SÖZ

İskilip ilçesinin tarihi geçmişi, yazılı kaynaklarda M.Ö 700'lü yıllardaki Paphlagonya devletine dayandırılmata ve yine kesin olmamakla birlikte bir yerleşim yeri olarak İskilip ilçesinin tarihi Hititler'in Anadoluya gelmesine (M.Ö 3000) kadar uzanmaktadır. Günümüzde Çorum iline bağlı olan ilçe çok eski bir tarihe sahiptir ve farklı dönemlerde farklı kültürlere ev sahipliği yapmıştır. Özellikle Osmanlı devletinin hâkimiyeti ile birlikte gelişme göstermiş Osmanlı-Türk kültürü beldede hâkim olmuştur. Günümüzde ise halen bu tarihi dokuyu ve manevi iklimi koruyan şirin bir yerleşim yeridir.

İnsan sosyal bir varlıktır ve bu sosyal ortamda doğar, büyür ve gelişir. İçinde geliştiği bu ortamın kültür ve değerleri ile yoğrulur. Hatta bazen insan toplumun çoğunluğunun kabul ettiği doğruların, üzerinde düşünmeden, sorgulamadan bu doğruları benimser. Ziyaret fenomeni ve kutsala olan bağlılık da bu çerçevede değerlendirilebilir. Tarih boyunca inançlı insan ile kutsal arasındaki bağ varlığını korumuştur. İnsanların kutsalla olan bağı ve toplum tarafından benimsenen ziyaret fenomeni ile birlikte bu kutsal mekânları ziyaret etme fikri ortaya çıkmıştır. Bu ulaşılamayan kutsala yakınlaşma arzusunun bir tezahürüdür. Farklı dinlerde ve kültürlerde olduğu gibi dinimiz İslam'da da benimsenen kutsal fikri ile birlikte mekânlara ziyaretler yapılmaktadır. Bizde bu çalışmamızda Çorum iline bağlı İskilip ilçesi ve çevresinde yer alan dini ziyaret yerlerini ele almış bulunmaktayız. Bu konuyu seçmemizdeki amaç, köklü bir tarihe ve zengin bir kültüre sahip olan aynı zamanda ilmin beşiği olup nice büyük âlime ev sahipliği yapan İskilip'te dini ziyaret yerleri ile ilgili akademik bir çalışmanın yapılmadığı görülmüş ve çalışmamızla bu eksikliğin kapatılması amaçlanmıştır.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmakta olup sonuç bölümüyle son bulmaktadır. Çalışmanın sonunda dini ziyaret yerlerinin tarafımızdan çekilen fotoğrafları ekler kısmında yer almaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve metodu bulunmaktadır.

Birinci bölümünde kutsal ve kutsallaşma süreçleri ele alınarak ziyaret dindarlığından bahsedilmiş ve dini ziyaretle ilgili kuramsal yaklaşımlar üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümün ilk kısmında İskilip ilçesinin tarihine ve coğrafi konumuna değinilmiş devamında ise İskilip ilçesi ve çevresinde yer alan önemli dini ziyaret yerleri belirlenmiş ve incelenmiştir. Bu mekanlar belirlenirken günümüzde halen aktif olarak ziyaret gerçekleştirilen yerler seçilmiştir. Aynı zamanda ziyaret mekanlarının tarihi, mimarisi ve mekâna ismini veren şahıslar hakkında bilgiler verilmiştir. Ziyaret mekanlarında daha önce ve günümüzde ne tür faaliyet ve pratikler yapıldığı hakkında kaynak kişilerden elde edilen bilgiler de paylaşılmıştır.

Çalışmamız neticesinde Çorum iline bağlı İskilip ilçesinde ve çevresinde bulunan 30 ziyaret yeri incelenmeye çalışılıp gerekli kaynak taramalar yapılmış, tek tek ziyaret yerleri ziyaret edilerek bu alanlarda gözlem ve görüşme teknikleri gerçekleştirilmiştir. Bu teknikler sonucunda elde edilen veriler objektif bir şekilde yorumlanmıştır.

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Ziyaret olgusu, insanlar tarafından kutsal kabul edilen şahıs mekanlarına (türbelere) ya da kutsal nesne veya şifalı su gibi inananlar tarafından manen değer verilen, istek ve dileklerinin gerçekleşmesi ve dertlerine şifa aramaları gibi sebeplerle yapılan ziyaret ve uygulamalara denir. Din sosyolojisinin araştırma konularından birisi olan ziyaret olgusu geçmişten günümüze geçen süreç içerisinde değişikliğe uğrasa da bütün topluluklarda varolan ve günümüze kadar da varlığını koruyan bir olgudur. Türkler, İslam dinini kabul ettikten sonra önceki inanç ve kültürlerinin bir kısmını yaşatmaya devam etmişler, bir kısmını da İslama uyarlamışlardır. Bu inanç, örf ve kültür günümüze kadar yaşatılarak getirilmiştir.¹ Çalışmamızın konusu olan dini ziyaret, bu örf ve adetlerin yaşatılmaya devam edildiği bir alandır.

Araştırma konumuzu oluşturan ziyaret olgusu, normal kabir ziyaretlerinden farklıdır. Kutsal olarak kabul edilen ziyaret yeri, türbe, erenler, dedelik, şeyh, şehit, evliya, ermiş, eren gibi isimlerle anılmaktadır. Bu kişilerin bulunmuş oldukları yerlere insanlar beklenti istek ve dileklerinin gerçekleşmesi için ziyaretlerde bulunurken aynı zamanda önceden süregelen inanç ve uygulamaları da gerçekleştirmektedirler.² İskilip ilçe merkezi ve köylerinde yer alan dini ziyaret yerleri başta türbe ve mezarlar olmak üzere bu ziyaret yerlerinin etrafında bulunan ve kutsallık atfedilen bazı çeşmeler, kayalar ve ağaçlardan oluşmaktadır. Bu yerlerin hepsinin ortak özelliği orada bulunan ermişlerle ve kutsalla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkilendirilmeleridir. Bunlar arasında alim zatların ve kahramanlık gösteren kişilerin türbeleri de yer almaktadır. Çoğunluğu ziyaret mekanları olarak halen varlık göstermekte bazıları da zamanla unutulmuş insanların hatıralarında varlığını devam ettirmektedirler. Bu mekanların kutsala ilişkilendirilmesi ve kutsalın bir tezahürü olarak görülmesi ziyaret dindarlığının bir göstergesidir ve din sosyolojisi açısından da önemli bir araştırma konusudur.

Tarihi geçmişinin yanında ilmin beşiği olması sebebiyle önemli şehirlerden birisi olan İskilip, Türk kültürünün araştırılması konusunda da önemli beldelerden birisidir ve birçok araştırmacının odak noktasıdır. Çalışmamızdaki tarihsel çerçeveye bakıldığında bu coğrafyadaki medeniyet ve kültür, etkileşim yoluyla tarihten günümüze kadar getirilmiştir. Bu medeniyet ve tarihi kültür ışığı altında gerçekleştirilen çalışmamız, bir saha çalışmasıdır. Araştırmamızın konusunu Çorum ilinin İskilip ilçe merkezi ve çevresinde yer alan ve kutsal kabul edilerek ziyaret edilen mekan veya nesnelere saptanması ve elde edilen ziyaret

¹ Y.Mustafa Keskin, "Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)", *Dini Araştırmalar* 6, sy.18 (2004):91.

² Ünver Günay, Şaban Kuzgun, Harun Güngör vd., *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri* (Ankara:Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları,1996), 10.

yerlerinin din sosyolojisinin metotlarının kullanılması ile etraflıca incelenmesi oluşturmaktadır.

Araştırmamız İskilip merkez ve köylerinde bulunan tespit edebildiğimiz 30 yadır, türbe, mezar yeri, ocak ve şifalı suların oluşmaktadır. Yazılı literatürün yeterli olmaması sebebiyle çalışmamızda kendi gözlemlerimize ve yöre halkının anlatımlarına da yer verilmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Geçmişten günümüze varolagelen kutsallık anlayışı ve bu anlayış sonucunda mekanlara kutsallık atfedilerek ziyaretler gerçekleştirilmesi eylemi hemen hemen her din ve inanış sistemlerinde varlığını muhafaza etmiştir. Günümüz dünyasında mekanların kutsallaştırılması ve bu kutsallığın getirmiş olduğu ziyaret düşüncesi yaygın olarak kabul görmektedir. Toplum tarafından yaygın olarak kabul edilen ve yadsınamaz uygulamalarıyla karşımıza çıkan ziyaret fenomeninin bu uygulamaları toplumun bir kısmı tarafından sorgulanıp reddedilebilirken bir kısmı tarafından ise sorgulanmadan kabul edilmektedir. Kutsallık atfedilen mekan, nesne ve kişileri ziyaret, bireylerde oluşturduğu umut, beklenti ve arzu edileni elde etme duyguları sonucu bu mekanlarda bir takım ritüellerin yapılmasını ortaya çıkarmıştır.

Çalışmamızdaki öncelikli amacımız İskilip ve çevresinde kutsal kabul edilip ziyaret edilen mekanları, bu mekanların ortaya çıkışını, işlevlerini, ziyaret edilme nedenlerini ve burada yapılan uygulamaları saptamak ve bu bölgede yaşayan halkın ziyaret dindarlığı inanç yapısının incelenip bu inanç yapısının etkilerini ortaya koymaktır. Bunun bir sonucu olarak kutsal mekanlarda ortaya çıkan faaliyetleri anlamlandırmak için İslam dininde yer alan kutsal anlayışı, mekanın kutsallaştırılması ve kutsal mekanlara yapılan ziyaretlere açıklık getirmeyi hedeflemektir.

Çalışmamız, ziyaret dindarlığının insanlar üzerindeki psikolojik, sosyolojik ve kültürel etkilerinin ortaya çıkması ve toplumumuzda yaşanan halk dindarlığına tanınma imkanı sağlaması açısından önemlidir. İskilip ve çevresindeki dini ziyaret yerleri ile ilgili derin kapsamlı bilimsel bir çalışma bulunmayıp araştırmamızdan elde edilen bilgiler nesnel bir tutumla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmamızda kültürel ve dini değerlerin de katılımıyla kutsallaştırılan mekanlardan olan türbe ve yine kutsal kabul edilen ağaç, su ya da ocak yapıları gibi konular üzerinde durulmuştur. İskilip ve çevresinde yer alan dini ziyaret yerleri isimli çalışmamız hem teorik hem de saha araştırmasına dayalı bir çalışmadır. Çalışmamızın birinci bölümü olan teorik

kısımda dini ziyaretlerin gerçekleştirilme nedenlerine ilişkin kuramsal yaklaşımlar hakkında bilgi verilmiştir. Bu alanla ilgili yapılmış çalışmalar, araştırmalar, tezler, kitaplar, ansiklopediler ve İskilip ile ilgili yapılmış çalışmalara müracaat edilmiştir.

Yapılan saha araştırmasında ise inceleme, tarama, dolaysız gözlem, görüşme gibi teknikler kullanılmış ve sahaya inilerek İskilip ve çevresinde yer alan dini ziyaret yerleri bizzat yerel halkın vermiş olduğu bilgilerle belirlenmiş, yapılan görüşmelerde 44 kaynak kişinin bilgisine başvurulmuştur. Kaynak kişilerden dini ziyaret mekanının önem ve ehemmiyeti konusunda bilgi alınırken ziyarete gelenlerin amaç ve beklentileri hakkında bilgiler de edinilmiştir. İskilip ve köylerinde bulunan dini ziyaret yerlerinden bazılarının özellikle Şeyh Yavsi ve Nuru'l Hüda hazretleri gibi kutsal kabul edilen şahısların yakınlarına ait kabirler de bu şahıslardan dolayı halk tarafında kutsal kabul edilmiş ve türbeleştirilmiştir. Bazı dini ziyaret yerleri ise kabir bulunmamasına rağmen şahsın alim zatlardan olması ve insanlar tarafından ona duyulan derin saygı sebebiyle kutsallaştırılmıştır. Örneğin Şeyh Muslihiddin Attar türbesi gibi. İskilip sınırları içinde yer alan ve kutsal kabul edilip dini ziyaret niteliği taşıyan yerlerin tespiti amacıyla İskilip ilçe merkezinde kapsamlı bir araştırma yapılmış olup İskilip sınırları içerisinde yer alan 65 köyün muhtarı ile iletişime geçilmiş detaylı incelemede bulunulmuştur. Belirlenen dini ziyaret yerleri fotoğraflanmıştır.

Betimsel bir çerçevede yorumlayıcı bir yaklaşımla ele alınan araştırmamız mevcut bilgi birikimine yenilerinin eklenmesi dolayısıyla katkıda bulunması açısından temel araştırma niteliğinde görülebilir. Ele alınan konuda derin bir kavrayışa ulaşmasına ve araştırmacının bir kaşif gibi rahat bir şekilde hareket etmesine sorularının peşinden gitmesine olanak sağlayan nitel araştırma tasarımlarından keşif amaçlı araştırma tasarımı kullanılmıştır.³ Keşif amaçlı araştırma daha önce yapılan araştırmaların yeterli sayıda olmaması durumunda yapılan bir araştırma yöntemi olup konu hakkındaki temel gerçekleri keşfetmek amacıyla yapılır.⁴ Araştırmanın tasarımları kullanılan yöntem bakımından nitel ve nicel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Çalışmanın planlanması ve yürütülmesinde çalışana esneklik ve kolaylık sağlayan⁵ nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmanın aşamalarında ve kurgusunda değişiklikler yapıp yeni yöntem ve yaklaşımlar geliştirme nitel araştırmanın aslımı oluşturmaktadır.⁶ Araştırmamızda veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış gözlem ve görüşme tekniği kullanılmış olup veri toplama aracı olarak nitel veri analiz biçimlerinden

³ Zeki Karataş, "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 1, sy.1 (2015):63.

⁴ Kaan Böke, "Sosyal Bilimlerde Araştırma", *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Ed.Kaan Böke (İstanbul:Alfa Yayınları,2009),13.

⁵ Zeki Karataş, "Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi", *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1, sy.1 (2017): 72.

⁶ Zeki Karataş, "Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi", *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1, sy.1 (2017): 72.

betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz veri toplama teknikleri ile toplanan bilgilerin 6ncesinde belirlenen temalara g6re 6zetlenmesi ve yorumlanmasıdır.⁷

Araştırmamızın alanı İskilip il6e merkezi ve k6ylerinde yer alan dini ziyaret yerleri ile sınırlandırılmıştır. Ve araştırma 6alışma sonucunda ulaşılan dini ziyaret yerleriyle sınırlıdır. Ger6ekleştirilen ziyaretler ve g6r6şmelerde elde edilen bilgiler, bulgular, kaynak kişilerin kendilerine a6ıklanmasına rağmen kimi zaman konu ile ilgili mahremiyet nedeniyle kimi zamanda kişisel herhangi bir zararla karşılaşılacağı korkusuyla g6r6şme yapılan kişilerin vermiş oldukları bilgi ile sınırlıdır.

⁷ Murat 6zdemir, "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Y6ntembilim Sorunsalı 6zerine Bir 6alışma", *Eskişehir Osmangazi 6niversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11, sy.1 (2010):336.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİNİ ZİYARET FENOMENİ

1. 1. Kutsal ve Ziyaret Fenomeni

1.1.1. Kutsal ve kutsallaşma süreci

İnsan somut anlamdaki yaşantısının yanında manevi anlamda bir yaşantıya da sahiptir. İnsanın manevi yaşamı ve hayatındaki anlam arayışı yaşamının diğer alanlarını da etkileyecek bir güce sahiptir. İnsan çevresini, yaşamını, yaşamında yer alan diğer insanları ve doğa ile olan ilişkisini bazı kriterlere göre şekillendirir ve anlamlandırmaya çalışır. Bu anlamlandırma sürecinde din önemli ve vazgeçilmez bir rol oynar. Din insanı daha kapsamlı ve sonsuz bir gerçeklikle buluşturur. Bu gerçeklik kutsal vesilesiyle elde edilir. Ve kutsal, varolan bu dini tecrübenin özüdür. Dini tecrübenin temel etkeni olan kutsal kendisini dindar olarak tanımlayan insanlar için önemli bir gerçeklik olmuştur.⁸

Kutsal ile kutsallaşma arasında önemli bir farklılık vardır. Kutsallaşma kavramı kutsal olma yolunda bir süreci ifade ederken kutsal kavramı ile mevcut durum yani kutsiyet kastedilir⁹. Kutsal kavramını yakından inceleyecek olursak sözlükte kutsal kavramının birden çok tanımı yapılmıştır:

- Tapınılacak veya yolunda can verilecek kadar sevilen,
- Güçlü bir dini saygı uyandıran veya uyandırması gereken,
- Üstüne titrenilen, bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken Tanrısal olan veya Tanrıya adanmış olan¹⁰.

Yukarıda yapılan tanımların hepsi kutsal kavramını karşılamaktadır. Yukarıda sözlük anlamları bakımından ele alınan kutsal kavramının terim anlamı ise “doğal olandan tamamen farklı olan, insanın dünyasına ait olmayan bir gerçeğin, doğal alana, insanın din dışı ruhsal dünyasına ait nesnelere içerisinde ortaya çıkması”¹¹ “yasaklarla korunan ve tecrit edilen şeyler”¹² “ticaret metaı olmayan, bir saygı halesiyle çevrili olup yasaklarla donatılmış olan şeyler”¹³ olarak açıklanmaktadır.

Türkçedeki kutsiyet kelimesi Arapçadaki ‘temiz ve pak’ anlamına gelen ‘Kuds’ kelimesinden gelmektedir. Yine aynı kökten gelen takdis kelimesi “kutsallık nispet etme” anlamına gelmektedir. Takdis kelimesinden türeyen Mukaddes kelimesi ise “kutsallık nispet edilmiş”

⁸ Baki Adam, *Din Bilimleri II* (Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2007), 243.

⁹ Abdullah Özbolat, “Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, sy.70 (2014): 124.

¹⁰ TDK, Büyük Türkçe Sözlük, erişim tarihi: 15 Aralık 2019, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

¹¹ Mircea Eliade, *Kutsal ve Din Dışı*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara:Gece Yayınları,1991),VIII.

¹² Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, çev:Fuat Aydın (Ankara :Eskiyei Yayınları,2011),61.

¹³ Necdet Subaşı, “Kutsal Tarih’in Dini Sosyolojisi”,*Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.3 (2000):64.

manasına gelir. Dini bilimlerde yapılan genel tanımlara göre kutsal bütün din biçimlerinin özünü oluşturmaktadır. Herhangi bir dinde kişinin inançlı sayılmasını, dindar çevrede kabul görmesini, kişinin yaratıcı olarak kabul ettiği varlığa, kurallara, cemaate, ritüellere ve ahlaka bağlı kalmasını sağlayan en temel tecrübedir.¹⁴

Basit veya karmaşık olsun bütün dinler ortak özellik gösterir. Bu, dine bağlı insanların birbirlerine zıt şekilde tasavvur ettikleri gerçek veya hayali şeylerin tasvirini oluşturmaktadır. Bu iki cins kutsal ve din dışı olarak iki farklı terimle isimlendirilirler. Kutsal (sacred) ve dindışı (profane) terimleri birbirlerine zıt olan bu iki terimi yeterince iyi ifade etmekteydiler. Dünya, biri kutsal olan herşeyi bir diğeri din dışı olan herşeyi içine alan iki alana bölünmüştür.¹⁵

Durheim'e göre din kutsalı içine alır. Dinin ayırt edici özelliklerinden birisi de kutsal düşüncesi ve kutsalı içine alan her şeydir. Din kutsal şeylerin doğasını, mitleri, doğmaları, efsaneleri, din dışı olan her şeyi ele aldığı gibi kendi içerisindeki ilişkilerini inceleyen sistemlerdir.¹⁶

Bir şeyin kutsal olabilmesini sağlayan en önemli faktör kişinin kaynağı doğaüstü sayılan bir güce, sevgi ve korku birleşiminden oluşan bir duygu ile bağlanma eylemidir. Kutsal saygı duyulması ve çiğnenmemesi gereken bir tabudur. Bunun gerçekleşmesini sağlayan faktör ise dünyevi ve uhrevi yaptırımlardır. Ayrıca kutsal rasyonelliğe dayanan görev ahlakı veya duygusu ile belirlenen emir ve yasaklar çerçevesinde toplumu yönlendirir bunun sonucunda toplum kutsal olana saygı duyarak kutsal ile olan ilişkisini diğer toplumsal fenomenlerden farklı bir şekilde sürdürür.¹⁷

Kutsalın sadece derinlik yönü yoktur. Kutsal aynı zamanda yücelik boyutuyla belirlenmiş bir aşkınlığı da içermektedir. Kutsal olana kutsallığı atfedilen Tanrı olduğu için kutsalla ve Tanrı ile özdeş olarak kullanılan derinlik ve yücelik gibi bu anlamlar gerçek olana götüren, en şahsi olarak bizimle ilgili olan, var olan her şeyden haberdar olan, eşyaya ciddiyet veren, kendi biricik değerini insana vahyedendir. Bakıldığı zaman derinliğin ve yüceliğin dinamik anlamlarının birbiriyle örtüştüğü de görülmektedir. Bu anlamda Tanrıya atfedilen yüce, aşkın, cezbedici, büyüleyici, hayranlık uyandıran gibi anlamlar Tanrıyı olduğu kadar kutsalı da nitelendirmektedir. Tüm bu tanımlamalar bize şunu göstermektedir ki kutsal; hayranlık uyandıran, cezbedici, insanı inandığı yaratıcı ile ilişkiye yönlendiren bir yüceliğe sahiptir.¹⁸

1.1.2. Dini bir kavram olarak kutsal

¹⁴ Kürşat Demirci, "Kutsiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 26 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 495.

¹⁵ Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* çev:Fuat Aydın (Ankara :Eskiyei Yayınları,2011),57.

¹⁶ Durkheim, *a.g.e.*,57.

¹⁷ Demirci, *a.g.e.*, 495.

¹⁸ Antoine Vergote, "Kutsal", Çev.: Halife Keskin ve Asım Yapıcı, *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 2*, sy.2 (2002): 217.

İnsanın yaratılışından günümüze kadar ilahi dinlerden en ilkel dinlere bütün inançlarda kutsala duyulan saygı ve itina hep aynı olagelmıştır. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de sadece yaratıcı olarak kabul edilen mabutlara değil onlarla bağlantısı olup kutsal kabul edilen her şeye saygı gösterilmiştir. Yaratıcı fikri olmayan Budizm gibi dinlerde bile kutsal inancının olduğu gözlemlenmektedir.¹⁹

Bireyler kutsal kabul ettikleri varlıklara farklı anlamlar yüklerler. Bunun sonucunda ona karşı özel bir tutum ve davranış sergilerler. İletişim kurmaya yönelik farklı beklentiler geliştirirler. Birey veya toplumun kutsal ile ilişkilerini şekillendiren ve yönlendiren kurallar ve müeyyideler söz veya taklit yoluyla zaman içerisinde toplumun bir parçası haline gelir. Eliade'nin düşüncesine göre kutsiyet, evrenin en derin yapılarını ortaya çıkarmaktadır. Kutsal tüm karmaşıklığı içinde barındırması sebebiyle doğal gerçeklerden tamamen farklı bir şeyin, yaşadığımız dünyaya âit olmayan bir gerçeğin, doğal, din dışı, varolan dünyanın ayrılmaz bir parçası halindeki nesnelere için açığa çıkmasıdır.²⁰ Yine Eliade'ye göre kutsalı tarif edebilen ilk tanım onun kutsal olmayan din dışıyla karşıt anlamı taşıdığıdır.²¹ İnsan kutsalın ortaya çıkmasıyla kutsalın bilincine varır. Kutsalın genelde insan yaşamının doğal ve dindışı normal akışı içerisinde ki nesnelere üzerinde bir taşın, ağacın veya bir nesnenin içinde açığa çıktığı gözlemlenir. Bu nesnelere bir kutsallık atfedilerek kutsal ağaç veya taş olarak belirlenir. Doğal ortamdaki bir taş veya ağaç olmaktan ziyade kutsalı açığa çıkaran birer nesne haline gelmektedirler. Asılları değişmemekle birlikte onlara atfedilen bu kutsallık bu nesnelere zihinlerde farklı bir şekilde tasavvur edilmelerine neden olma onlara kutsal olarak bakan kişilerin nazarlarında asılan mahiyetlerinin dışında doğaüstü bir gerçek haline gelmektedirler.²²

Özbydar'a göre din, kişilerin yüce bir varlıkla, doğaüstü bir dünya ile ve birbirleriyle kurdukları ilişkiler sonucu içinde yaşanılan dünyadaki olaylar hakkında karar verilecek bir değerler, oluşturdukları tutumlar, ayinler, adetler ve merasimlerden oluşan inançlar sistemidir. Din duygusu bireyleri içinde yaşadığı dünyanın olumsuzluklarına karşı yüce bir güce ve kuvvete sığınma imkânı sağlayan kişiye güven ve emniyette olma hissi veren "duygusal (affective)" bir tecrübedir.²³

Eliade'ye göre ilkel ve gelişmiş dinlerin tamamı kutsalın tezahürünün birikimiyle oluşmaktadır. Kutsalın tezahürünü ifade etmek amacıyla ise 'hierophaine' terimini kullanmaktadır.²⁴

¹⁹ Ahmet Güç, "Dinlerde Kutsal Ve Kutsallık Anlayışı", *Dinler Tarihi Derneği Yayınları 1* (1998): 337.

²⁰ Mircea Eliade, *Kutsal ve Din Dışı*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara:Gece Yayınları,1991),VIII-IX.

²¹ Mircea Eliade, *Dinler Tarihinin Giriş*, çev: Lale Arslan Özcan (İstanbul: Alfa yayınları, 2018), 27.

²² Abdullah Özbolat, "Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 70 (2014): 124-125.

²³ Belma Özbydar, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tercübi Psikoloji Enstitüsü, 1970), 5-6.

²⁴ Mircea Eliade, *Kutsal ve Din Dışı*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara:Gece Yayınları,1991),IX.

Kutsalın tezahürü bazı nesnelere veya canlılar aracılığıyla gerçekleşir. Bu gerçek dünyadan bir nesne olabilmenin yanında insanda, Tanrısal bir figürün veya düşüncenin oluşması da olabilir. Kutsal varolan bir nesnede bir taşın yahut ağacın içinde ortaya çıkabileceği gibi insan dünyasına ait olmayan tamamen farklı bir gerçeğin “doğal”, “dindışı” dünyaya ait nesnelere içerisinde de açığa çıkabilir.²⁵

Kutsal durduk yere ortaya çıkmaz. Bir kişinin, nesnenin veya da yerin kutsal olmasının sebebi kutsalın onda tezahür etmesi yani ilahi bir gücün onunla temasının gerçekleşmesidir. Burada kutsal olana tapınma söz konusu değildir. İlahi güç ile temas sonucu o kişi, nesne ya da yer diğerlerinden farklı olarak kutsalı açığa çıkarmaktadırlar.

Kutsal kendisini göstermek, hatırlatmak ve inanan insanları yönlendirmek için çeşitli zamanlarda çeşitli mekân, nesne ve kişilere tezahür etmektedir. Görüldüğü mekân, nesne ve kişi kendisi olmayı bırakıp başkası olmakta ve etrafındaki diğer şeylerden ayrılmaktadır. Bu başkalaşmaya rağmen görünüş açısından bir değişikliğe uğramamaktadır. Kutsalı temasa geçtiği fenomenlere bağlı olarak şöyle sıralayabiliriz:

1.1.2.1. Kutsal Mekân

İnsanın yaşamında maddi ve manevi olmak üzere kutsal kabul ettiği iki şey vardır. Bu kutsal kabul edilen şeylerin sahip olmaları gereken bazı özellikler de bulunmalıdır. Kutsallık atfedilen maddi şeylerin insanlar tarafından mukaddes kabul edilebilmeleri için taşınmaları gereken temel iki vasıf bulunmaktadır. Bu vasıflardan ilki temiz olmak ve zıddı olan şeylerden uzak durmak, ikincisi ise faydalı olmaktır. İnsan kendisine faydalı olan şeylere ehemmiyet verir, korur ve gözetir. Yararı olmayan zararlı şeyleri ise kendisinden uzak tutar.²⁶ Manevi varlıklara atfedilen kutsiyet ise kaynağını iki temel vasıftan almaktadır. Mükemmel olmak ve faydalı olmaktır. Eksik veya noksan olmamak, mükemmel olmak, kusurlardan uzak olmanın dini terimdeki karşılığı kutsal kelimesi ile ifade edilir. Dinde mükemmel olan ve mükemmelliğin kaynağı olan varlık Allah'tır. Bu bakımdan manevi sahada yani anlamda kutsal olan varlıkta Allah'tır. İnsan en kutsal olanla, Allah'la temasa geçmek, ona yakın olmak için kutsal kabul edilen şeylere itaat eder, derin saygı gösterir. Araya araçlar dahi koyar. Amaç en kutsalın affını kazanmaktır.²⁷

Toplumlarda “din dışı alan” ve “kutsal alan” olmak üzere iki alan bulunduğunu belirten Durkheim, kutsal alanın belirleyicisi olarak bireyde sevgi, saygı, kaygı ve korkuyu birlikte bulunduran kutsalın olduğunu ifade etmiştir. Yine Durkheim'e göre kutsal toplum tarafında oluşturulur. Toplum devamlı olarak kendince kutsal şeyler meydana getirir ve oluşturulan bu kutsalların tartışılması, değiştirilmesi veya inkâr edilmesi pek mümkün değildir. Kutsal hangi

²⁵ Mircea Eliade, *Kutsal ve Din Dışı*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara:Gece Yayınları,1991), IX.

²⁶ Hüseyin Atay, “Kur'anı Kerim ve Kudsiyet”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27, sy.1 (1986): 1-4.

²⁷ Atay, *a.g.m.*,1-4.

açından ele alınırsa alınsın her zaman ilkelleri, laikleri ve modelleri birleştiren toplumsal bir güç olmuştur.²⁸

Herhangi bir yerin veya bir mekânın kutsal olduğunu gösteren bazı belirtiler bulunmaktadır. Bu işaretleri şöyle açıklayabiliriz:

1- Bir yerin kutsal olduğuna dair tanrısal bir işaretin bulunması: Kutsal olan mekân Allah tarafından bildirilmişse, bu durum o mekâna kutsallık atfeden en önemli özelliktir.

2- Bir yerin Tanrıya tahsis edilmiş olması: Hemen hemen bütün dinlerde Tanrıya ayrılan ve kutsal kabul edilen birçok mekân bulunmaktadır. Bu mekânların başında mabetler gelmektedir. İslam dinindeki Kâbe bu mabetlerin en temelidir.

3- Bir yerin insanlar tarafından kutsal kabul edilmesi: İnsan sahip olduğu özellikler ve tabiatı gereği Tanrı'ya daha yakın olmak ve her daim iletişimde bulunabilmek için çeşitli yerleri kutsal saymıştır. Üç büyük din içinde kutsal kabul edilen Kudüs, Yahudilikteki Sina Dağı, Hristiyanlar tarafında kutsal kabul edilen ve ziyaret yerleri olan Hz. İsa'nın doğduğu Bethlehem ve yaşadığı yer olan Kudüs ve Roma'yı ve ayrıca azizlerin yaşadığı yerleri insanların kutsal saydıkları ve ziyaret ettikleri mekânlara örnek olarak verebiliriz.

4-Tanrının herhangi bir yerde görünmesi (teofani) veya gücünü göstermesi (tecelli):

Tanrı'nın zaman zaman herhangi bir yerde peygamberlere veya bazı şahıslara görünmesi ya da o yerde gücünü göstermesi de, o yere kutsallık atfedilmesine sebep olmuştur.²⁹

Kutsalın tecellisi (kratofani) ve tezahürünün (hiyerofani) ortaya çıkmasıyla kutsal olmayan yerler artık kutsal sayılmaya başlanır. Çünkü kutsal tecelli ettiği ve ortaya çıktığı her mekânı değiştirmiş ve kutsal olarak görülmeye başlanmasını sağlamıştır. Eliade'nin Levy-Bruhl'tan aktardığı ifadeye bakıldığında, yerlilere göre, kutsal bir nokta ayrılmış akla kendisini asla göstermez. O her zaman orada değişik mevsimlerde gelişen bitki veya hayvan türlerini ihtiva eden şeylerin, orada yaşamış, dolaşmış ve bir şeyler yaratmış olan ve sıklıkla toprakta bedenleşen mitolojik kahramanların, zaman zaman orada gerçekleşen merasimlerin ve bir bütün olarak ortaya çıkan her türlü duyguların, birleşimin parçası görüşüyle kutsal mekânların ortaya çıkışını en doğru şekilde belirtmiştir.³⁰

Kutsal mekân düşüncesi belirli sınırlar içerisinde kutsal olmayan alandan ayrılarak o mekâna özgü olan kutsalın ortaya çıkışının tekrar edilebileceği düşüncesiyle alakalıdır. Kutsal mekânın kutsal sayılmasının en temel sebebi orada ortaya çıkan kutsalın ilksel tezahüründen dolaydır. Kutsalın tezahürü, ayırt edilmeyen kutsal dışı alanda kutsallık tekrar gerçekleşene kadar ve devamını sağlayana kadar orada devam eder. Tezahür o mekânda kendini sürekli tekrar eder ve o mekân insan için kutsallığın devam ettiği, kutsalla beraber olabildiği, kutsalın

²⁸ Baki Adam, *Din Bilimleri II* (Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2007), 243-244.

²⁹ Ahmet Güç, "Dinlerde Kutsal Ve Kutsallık Anlayışı", *Dinler Tarihi Derneği Yayınları 1* (1998): 349-351.

³⁰ Mircea Eliade, *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, çev: M. Ünal (Konya: Serhat Kitabevi, 2005), 433.

gücünü ve kuvvetini hissedebildiği bir mekân haline gelir. Kutsalın tezahür ettiği mekânın, kutsal olanın sürekli bir merkezi olması ne kadar karmaşık ve ayrıntılı bir sistemler koleksiyonu olsa da onu yönlendirir ve açıklar. Kutsal mekânlar farklı ve ayrıntılı özellikleriyle birçok yerde bulunabildikleri gibi yaygın bir özelliğe de sahiptirler. Birçok değişik formda da olsalar kutsalla iletişime geçme açısından uygun olan tahsis edilmiş belirli mekânlar bulunmaktadır. Kutsal olanın tezahüründeki süreklilik, kutsal kabul edilen bu mekânların da devamlılığını sağlamaktadır.³¹

1.1.2.2. Kutsal Zaman

Tarih boyunca zamanın akışı içerisinde hangi kültür ve coğrafyada olursa olsun zaman da dâhil olmak üzere kutsalın tezahür ettiği her şey kutsanmıştır. İnsanların yaşadığı bu kutsal anların devamlılığının sağlanması amacıyla da kutsal zaman kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kutsal an kavramını ortaya çıkaran insanlar kutsalın ortaya çıkış anını her yıl aynı zamanda tekrarlamışlardır. Böylelikle kutsallık atfedilen zaman diğer zamanlardan ayrı tutulmuştur. Ancak farklı bölge ve kültürlerin farklı inanışların hepsinde bu kutsal zaman kavramı mevcut olup inanılan dinin insanları tarafından benimsenen kutsal zaman dilimleri farklılık göstermektedir.³²

Dindar insan için zaman, kutsal olmayan yani din dışı zaman ve kutsal zaman olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Din dışı zaman, dini anlam içeren fiillerden yoksun zaman dilimlerini içerir. Kutsal zamansa bayram törenleri gibi her yıl tekrar eden zaman dilimleridir. Kutsal zaman, geçmişte kutsal kabul edilen her an, bayram veya manevi törenin her yıl yeniden güncellenmesi, yaşanmasından ibarettir. Herhangi bir inanca sahip dindar insan kutsal olmayan zamandan kutsal zamana ayinler aracılığıyla problemsiz bir şekilde geçiş yapabilir.³³

Dini bakımdan zaman denilen kavram çizgisel (linear) ve devri zaman anlayışı şeklinde iki şekilde ele alınmıştır. Bunlardan ilki olan çizgisel zamanda yaratıcı tarafından bir başlangıç ve son bulunmaktadır. Buna en güzel örnek ilahi kaynaklı dinler olan Yahudilik, Hristiyanlık veya İslamiyet'te mevcuttur. Bu dinlerde zaman, Tanrı tarafından yaratılan başlangıcı ve sonu olan bir kavramdır. Tanrı ise bu kavramın dışında bir varlıktır. Devri zaman ise dairesel yani tekrar başa dönme formunu taşıyan zaman olup içinde yaşadığımız dünya düzeniyle benzerlik gösterir. Ancak bu görüşte yaşadığımız dünya buna benzer dünyaların zihinde canlandırılmayacak kadar çok olan halkalarından sadece birini temsil eder. Başlayan her düzeni bir sonun takip ettiği gibi peşinden yeni bir düzenin var olacağı devri zaman yani dairesel bir döngünün varlığı inancı vardır.³⁴

³¹ Eliade, *a.g.e.*, 434-435.

³² Muammer Cengil ve Dila Baran Tekin, "Kutsal Zaman, Algılanış Biçimi ve İbadet Hayatına Etkisi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15, sy.29 (2016):37.

³³ Mircea Eliade, *Kutsal ve Din Dışı*, çev: M. A. Kılıçbay (Ankara: Gece Yayınları,1991), 48.

³⁴ Eric J. Sharpe, *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, çev: Ahmet Güç (Bursa: Arasta Yayınları, 2000), 105.

Eliade de kendisine kutsallık atfedilen zamanın türdeş olmadığını belirtmiştir. Zamanın türdeş olmamasıyla birlikte belirli zaman aralıklarında kutsal olanın tezahürüyle kırılmalar yaşandığı, yenilendiği ve ilk zamanlara yani zamanın başlangıcı olan Tanrısal zamana gidildiği görülmektedir. Tanrısal zamandan beri sürüp günümüze kadar gelen bu olaylar, Eliade'nin ifadesi ile ilkel insanın olayları mitolojik ve sembolik olarak ifade edişi, günümüzde modern olarak ifade edilen Batılı insanlar tarafından farkında olunmadan aynı şekilde benimsenmiş ve devam ettirilmiştir.³⁵

İslamiyet'te de kutsalın üzerine tezahür ettiğine inanılan bir takım zaman dilimleri mevcuttur. Müslümanlar tarafından kabul gören ve Mekke'den Medine'ye hicreti (622 yılını) esas alan hicri takvimin içerisinde kutsal olarak kabul edilen pek çok ay, gün ya da gece mevcuttur. Özellikle İslam'da savaşın yasaklandığı "Haram Aylar" olarak belirlenen aylar, Hz. İbrahim' e kadar dayanan bir geçmişe sahiptir ve kutsal olarak kabul edilmektedir. Kutsal kabul edilen diğer aylar ise Müslümanlar tarafından dini anlamda duyarlılığın zirvelerinin yaşandığı "Üç Aylar" şeklinde isimlendirilen Recep, Şaban ve Ramazan aylarıdır. Kutsal kabul edilen Kadir Gecesi'ni de içine alması sebebiyle İslam dininde çok önemli bir yeri olan bu aylar Müslümanlar için bir arınma ayı olarak çeşitli ibadetlerle geçirilir. Diğer ilahi dinler olan Yahudilik ve Hristiyanlık'ta Cumartesi ve Pazar günleri ibadet günü olarak tayin edilmiştir. İslam'da ise ibadet günü Cuma olarak belirlendiği gibi bu günün kutsiyeti pek çok ayet ve hadislerde de belirtilmiştir.³⁶

1.1.2.3. Kutsal Şahıs

Kutsal olanın tek kaynağı yaratıcıdır. Ve diğer varlıklara yaratıcıyla olan bağlantılarına, onunla ilişkileri nispetinde kutsallık atfedilmektedir. Kutsal şahıs olarak kabul edilen kişiler yaratıcıyla bağlantısı ve halkın sınırsız değer olarak kabul ettiği özelliklere sahip oldukları için bu vasfı elde etmektedirler.³⁷

Cox, kutsal kişi için insan ruhu hususunda uzman kişi tanımlamasını yaparken aynı zamanda kutsal kişileri üç grupta ele almaktadır. Bunlar; kutsal olanla temasa geçebilecek özel bilgi ve tecrübeye sahip şamanistik rahip tipi, Tanrı ile insanlar arasında adeta aracılık görevini üstlenen ve kutsaldan almış olduğu mesajları insanlara iletmekle görevli peygamberi kutsal uzman tipi ve kutsalın bir tezahürü olan kutsal şahıs tipi kişilerdir.³⁸

Kitabı Mukaddese bakıldığında da kutsallığın kişilere ve rahiplere yani Tanrıya ibadetle görevlendirilmiş kişilere de yüklendiği görülmüştür. Bazı eşyalar veya kişiler yaratıcıya adanmak yoluyla genel anlamda kullanımdan uzaklaştırılarak tanrısal alanda gösterilmiş ve

³⁵ Münir Yıldırım, " Mircea Eliade'de Kutsal ve Kutsal Zaman Kavramı" *Dini Araştırmalar* 10, sy.28 (2007):82.

³⁶ Muammer Cengil ve D. Baran Tekin, "Kutsal Zaman, Algılanış Biçimi ve İbadet Hayatına Etkisi" *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15, sy.29 (2016):40-42.

³⁷ James L. Cox, *Kutsalı İfade Etmek: Din Fenomolojisine Giriş*, çev: Fuat Aydın (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 153.

³⁸ Cox, *a.g.e.*, s.151.

kutsallaştırılmıştır. Eski Ahitte rahiplere, din adamlarına kutsallık atfedildiği görülmekle birlikte İsrail milletinin diğer milletlerden ayrılarak kutsal kabul edildiği de görülmüştür. İsrail milletini diğer milletlerden ayıran, onu kutsal kılsa onların yaratıcı ile olan ilişkileri ve bağlarıdır. Yeni Ahitte ise İsa'nın Tanrının isteğine ve amacına yönelik olarak kutsandığı görülmektedir.³⁹

Kitabı Mukaddeste olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'de de en yüksek kutsallık yaratıcımız olan Allah'a verilmiştir. Allah'a verilen bu kutsallık, bütün yaratılanlardan farklı bir mahiyet içerisindedir ve bu kutsallığı kabul ettirmeye yöneliktir. Kuran'a göre Allah, aşkın bir varlıktır. Bu aşkınlık ve kutsallık Allah'ın diğer varlıklar karşısındaki konumunu belirlemiştir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan ve Allah'ı bütün yönleriyle tanıtan ayetlerde bu husus belirtilmiş, Allah, İlah, Rab gibi isimlerin yer aldığı ayetlerde açık bir şekilde görülmektedir. Allah'ın isim ve sıfatları onu en güzel şekilde tanıtırken diğer varlıklar ile arasındaki konumunu da belirlemiştir.⁴⁰

"Kutsal" kelimesi dini terim olarak manevi alanda mükemmelliği tam ve yetkin olmayı ifade etmektedir. Bu muhteşemlik ve yetkinlik en üst derecesini Allah'ta bulmaktadır. Allah her türlü eksiklik ve kusurdan uzaktır ve tüm mükemmellik ve muhteşemliklerin odak noktasıdır. Bu mükemmel varlığa olan yakınlık diğer varlıklara da mükemmellik atfeder. Böylelikle kutsal olana bir nevi yakınlaşmış olunur. İslam'da ise kutsala yakın kişileri ifade etmek amacıyla "evliya", "müttaki" gibi kelimeler kullanılmakla birlikte "kutsal insan" kelimesine rastlanmamaktadır. İnsanlar içerisinde kutsala en yakın olanı peygamberlerdir. Ancak peygamberler için bile benzer ifadeler zikredilmemiştir.⁴¹ Fakat İslam peygamberi Hz. Muhammed kendisinin de bir insan olduğunu diğer insanlardan bir farkının olmadığını sadece vahiy alma yönüyle ayrıldığını ifade etmiştir.⁴²

1.1.2.4. Kutsal Nesne

Kutsal, tabiatüstü dünya ile gündelik hayatın içerisinde bulunduğu yerleri veya nesnelere nitelendiren bir sıfattır.⁴³ Kutsal nesne ise kutsal olanın kendisine tezahür etmesi sebebiyle farklı bir güç taşıyan, özel olduğuna inanılan taş, asa, yüzük, sandık gibi nesnelere kutsiyet atfedilmesidir.⁴⁴

Kutsal ya doğrudan ya da en kutsalla olan ilişkisinden dolayı kutsaldır. Bu bağlamda kutsal kabul edilen varlığın ve nesnenin kutsallığı Tanrının bir işareti, belirlemesi ile olmaktadır ya

³⁹ Ahmet Güç, *Dinler Tarihi Araştırmaları-I: Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı* (Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 1998),344.

⁴⁰ Güç, *a.g.e.*,346-347.

⁴¹ Güç, *a.g.e.*,348.

⁴² Bkz. Kehf,18/110.

⁴³ Eric J. Sharpe, *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, çev: Ahmet Güç, (Bursa: Arasta Yayınları, 2000), 49.

⁴⁴ Kürşat Demirci, "Kutsiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 26 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 496.

da insan Tanrıya yaklaşmak adına birtakım değerler üretmektedir. Kutsal da yaratıcı dışındakilere herhangi bir tapınma söz konusu değildir. Tüm bunlar kutsala yakınlaşmak, onunla irtibat kurmak ve onu tecrübe etmek adına birer yardımcı unsurdur.⁴⁵

Kutsal kabul edilen kişilere (Tanrı, peygamber, din kurucusu, veli gibi) ait eşyaların da kutsal nesnelere olarak kabul edildiği görülmekte bu sebepten özel saygı ve ihtimam gösterilmektedir. Buradan yola çıkarak İslam dininde Hz. Muhammed'in aile bireylerinin ve yakın arkadaşlarının kullanmış oldukları bir takım kıyafetlerin, eşyaların kutsal sayıldıkları görülmektedir. Bunların bir kısmının "Kutsal Emanetler" olarak İstanbul'da bulunan Topkapı sarayında korumaya alındığı ve yılın belli zamanlarında ziyaret amaçlı sergilendiği bilinmektedir. İnsanlar arasında görüş farklılıkları bulunmuş olsa da Hz. Muhammed'in "Sakal-ı Şerifi" de kutsal kabul edilip İslam dünyasının çeşitli ülkelerinde belirli zamanlarda merasimler düzenlenerek insanların ziyaret ettikleri görülmektedir.⁴⁶

İslamiyet'te olduğu gibi Yahudilikte Musa'nın asası, ahit sandığı, Süleyman Mabedindeki birtakım eşyalar ile ibadet sırasında insanların kullandığı sanılan bazı nesnelere mukaddes sayılmıştır. Yine Hristiyanlıkta da ibadet ve ayinlerde kullanılan birçok nesne de kutsal sayılmaktadır. Hz. İsa'nın vefatından önce gerilmiş olduğu çarım denilen haçın da kutsal olarak kabul edildiği ve bu haçın insanları koruyacağına inanıldığı da bir gerçektir. Kutsal kitap olan Kuran-ı Kerim'de Hz. Musa'nın asası da "kutsal eşya" olarak dikkat çekilmektedir (7/Araf 107; 20/Taha 16-18; 26/Şuara 45)⁴⁷

Yukarıda anlatılanlar göz önüne alındığında kutsal olarak nitelendirilen şey ya bizzat yaratıcıdan (Tanrı) dolayı veya da yaratıcı ile ilişkilerinden dolayı kutsal olarak kabul edilmektedir. Kutsal olarak nitelendirilen varlık veya eşyanın kutsal olması Tanrının isteği veya işaretiyle olmakta ya da insanın kendisinin kutsal olana (yaratıcıya) ulaşma adına kendine üretmiş olduğu bir değer olmaktadır.

Kutsal denilen şey hangi yolla kutsal olmuş olursa olsun burada kutsal olana tapınma vs. söz konusu değildir. Kutsal olana ulaşmak, onu tecrübe etmek, onun takdir ve beğenisini kazanmak adına birer yardımcı unsur olarak görülmektedir.

1.2. Ziyaret Fenomeni

Ziyaret; "bir yeri veya birini görmeye gitmek, biriyle görüşme yapmak" olarak tanımlanmaktadır. Ziyaret yeri ise; hayır işlemek ya da saygı göstermek, karşıdaki kişiyi memnun etmek amacıyla gidilen mekân, ziyaretgâh olarak belirtilmiştir.⁴⁸

⁴⁵Yakup İlhan, "Mecitözü İlçe Merkezi ve Çevresinde Dini Ziyaret Yerleri", (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2019), 21.

⁴⁶M. Ali Kirman ve Abdullah Özpolat, "İslam, Kutsal ve Seküler" *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17, sy.2 (2017): 37.

⁴⁷Kirman ve Özpolat, *a.g.m.*, 36.

⁴⁸TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim tarihi: 20 Aralık 2019, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

Ziyaret fenomeninin asıl konularının başında tekke, ziyaret, kümbet, yatır, türbe, dede mezarları gibi farklı birçok isimle anılan ve genellikle bu kişilere abid, zahid, eren, veli, evliya, şeyh, sofı, âlim, dede, baba, abdal veya da pir gibi isimler verilip çeşitli sıfatlar yüklenilerek manevi yönden güç ve meziyetlerine inanılan şahısların kabirlerinin olduğu yerlere bazı dilek, istek ve dua için yapılan ziyaretler ve tüm bunların etrafında oluşmuş inanç ve uygulamalardır.⁴⁹ Ziyaret edilen yerlerin insanı cezbedici aynı zamanda ürkütücü, gizemli yönleriyle kutsalı yansıtan, onu temsil eden sembolik nesnelere olduğu söylenilebilir. Kutsalla ilişkisi olan kutsalın üzerinde tezahür ettiği şeylerin tamamı ziyaret fenomeni içerisine girmektedir.⁵⁰ Kendisine kutsallık atfedilen bu ziyaret yerleri tüm inanç ve kültürlerde ilgi çeken bir konu olmuştur. Bu yerlerin, etrafındaki halk tarafında da benimsenmesi ilgiyi artırmış böylelikle bu yerler halka mal olmuştur.⁵¹ Bu bakımdan “Ziyaret yerlerine cazibe gücünü sağlayan şey, onlarda bulunduğuna inanılan kutsallık olduğuna göre, yapısal bakımdan ziyaret fenomenini “kutsalın bir tür tezahür ve yaşanış biçimi” şeklinde tanımlamak da mümkündür⁵²

1.2.1. Dini bir kavram olarak ziyaret

Dini bir terim olarak ziyaret kutsal kabul edilen mekânlarda, kutsallık atfedilen ev, türbe, ağaç, mezar, su, taş gibi nesnelere beraber olmak, bu mekânlarda kutsiyetini göz önünde bulundurarak dua etmek ve onların yardımını istemek amacıyla yapılan gezilere denir.⁵³

“Ziyaret ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmek gibi amaçlarla gerçekleştirilir.”⁵⁴ İnsanların kutsal saydıkları kapalı veya açık mekânları belirli zamanlarda ziyaret edip buralarda dua etmeleri, ibadetlerini yerine getirmeleri bütün kültür ve inançlarda yer alan bir durumdur.

Ziyaret fenomeni yapısal bakımdan kendisinde gizemli ve kutsal gücün tezahür ettiği kutsal mekânlardır. Kutsalı içerisinde, özünde barındıran bu ziyaret yerleri hierophanie yani o gizemli kutsal gücün bir tezahürü olarak kendisini göstermektedir.⁵⁵

Yaşadığımız toplumda ziyaret edilen yerlerin, halk dindarlığı bağlamında insanların inancı ve sosyo-kültürel yaşantısı ile bütünleşmiş bir yapıda olduğu gözlemlenmektedir. Kutsal mekânları ziyaret etmek ve kutsal olanla temas içinde bulunmak, insanın en kutsal olanla

⁴⁹ Ünver Günay, *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması:Kayseri Örneği* (Kayseri: E.Ü. Yayınları, 2001),9.

⁵⁰ Celaleddin Çelik, “Türk Halk Dindarlığında Değişim ve Süreklilik: Ziyaret Fenomeni Örneği”, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, sy.1 (2004): 233.

⁵¹ Ünver Günay, “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezlerinden Biri Olarak Dini Ziyaret Yerleri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy.15 (2003): 25.

⁵² Ünver Günay, Şaban Kuzgun,Harun Güngör vd., *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri* (Ankara:Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları,1996),104.

⁵³ İskender Oymak, “Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.1 (1996), 287.

⁵⁴M.Yaşar Kandemir, “Ziyaret”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Erişim Tarihi 28 Aralık 2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ziyaret>

⁵⁵ Mircea Eliade, *Kutsal ve Din Dışı*, çev: M.A. Kılıçbay (Ankara: Gece Yayınları, 1991), X.

yakınlaşması adına önemlidir. İnsanların bu mekânlara gitme amaçları kişilere göre farklılık arz etmektedir. İhtiyaca göre kimileri bu mekânları merak ettikleri için gezme amaçlı ziyaret ederlerken kimileri de bilgi edinmek için ziyaret ederler. Yine derdi olan insanların derdine derman araması ya da edeceği duaların burada kabul olacağına inanması gibi sebeplerle buraları ziyaret ettikleri görülmüştür.

Kutsal sayılan yerleri ziyarete sadece kendi toplumumuzda değil Batı toplumlarında ve Afrika toplumlarında da rastlanılmaktadır. İslam ülkelerindeki ziyaretlerle benzerlik gösterebileceği gibi farklılıklarda arz edebilmektedir. İnsan hangi dinin veya inancın mensubu olursa olsun kutsala, kutsalın tezahür ettiği varlıklara ve mekânlara, gerekli ritüelleri de göz önünde bulundurarak ziyaretlerde bulunmuştur. İnsan böylelikle kutsala ulaşmayı, yakınlaşmayı amaçlamış onunla iletişim ihtiyacını ziyaretler vasıtasıyla gidermeye çalışmıştır.⁵⁶

Ziyaret fenomeninin tarihsel gelişim içerisinde farklı kültür ve inançlarla etkileşim içerisinde girerek özellikle Anadolu'da dini inançların ve tasavvufi yorumların aynı potada sentezi günümüze kadar gelen özgün bir yapılanmayı ve sosyo-tarihi gerçeği yansıtmaktadır. Hikmet Tanyu, bu sentezin içinde atalara tapınma, ağaç kültü, ölü, dağ, ateş, kurban, taş-kaya kültü, büyü, fal ve hayvanlarla ilgili birçok inançların da bulunduğu çok farklı unsurlara işaret eder.⁵⁷

Günay, Türk dünyasında kudsiyet atfedilip ziyaret edilen yerlerin büyük çoğunluğunu mezarların oluşturduğunu söylemiştir. Bu mezarların diğer mezarlardan farklı olduğunu belirtirken türbe, tekke, evliya, dede mezarı gibi farklı isimlerle isimlendirildiğini ifade etmiştir. Mezarların yanında bazı ağaçlara da kutsallık atfedildiği, çeşitli sebeplerle ziyaret edilen bu ağaçlara dilek ve istekle bulunmak amacıyla çaputlar bağlanıldığı, isteklerinin kabul edilmesi adına dualarda bulunulduğu, ağaçların kesilmesinin, yakılmasının uygun olmadığı, böyle bir durumda çeşitli uğursuzluklarla karşılaşılacağı, meyvelerinin ise ancak şifa niyetiyle yenilebileceği inancının halk üzerinde etkili olduğunu ifade etmiştir. Bunların yanında taş, su, ev-mağara, dağ-tepe gibi nesne ve alanlara da kutsallık atfedildiği, kutsalın bu varlıklar üzerinde tezahür ettiği inancının halk üzerinde etkili olduğu bu sebeple gerekli hazırlık ve ritüeller göz önüne alınarak ziyaretlerin gerçekleştirilmesinin gerekli olduğu belirtilmektedir.⁵⁸

Türbe, tekke, mezar gibi ziyaret yerlerine giden kişiler burada bulunanların Allah tarafından seçilmiş kutsal kimseler olduklarına, Allah tarafından diğer insanlardan ayrı tutulduklarına inanmaktadırlar. Onların bu kudsiyeti sayesinde Allah'ın istek ve dualarını kabul edeceğine,

⁵⁶ Serife Akıncı, "Dini Ziyaret Yerleri Açısından Ankara", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi,2008), 16-17.

⁵⁷ Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri* (Ankara: AÜİF Yayınları, 1967), 301.

⁵⁸ Ünver Günay, "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy.15 (2003), 9-14.

hatta bu ayrıcalığın ölümden sonraki yaşamlarında bile devam edeceğine, kurtuluşa erişmelerine yardımcı olacağına inanmaktadırlar.⁵⁹

Kutsal kabul edilen yerlere yapılan ziyaretlerin maddi kazanım elde etme gibi sebeplerinin yanında manevi gerekçelerle de ziyaretler gerçekleştirilmektedir. Ziyaretlerin hem insan psikolojisi açısından hem de kültür ve bilgi aktarımı açısından katkı sağladığı da bilinmektedir. Ancak tüm bunların yanında insanların ibadet etme, sevap kazanma, Allah rızası, örnek ve ibret alma, buradaki kutsal şahsın şefaatinin ve himmetini elde etme, rahatsızlıklarına şifa bulma, içinde bulunulan maddi sıkıntılardan ve felaketlerden kurtulma, evlenme, çocuk edinme, çocuğun ölmemesi gibi gerekçelerle ziyaretlere yöneldikleri bilinmektedir.⁶⁰

Dini ziyaret yerlerinden olan türbe gibi yerlerin ziyaret edilmiş amaçları arasında dua etmek, dilek ve tefekkürde bulunmak, adak adamak, hastalıklarına çare aramak gibi hem maddi hem manevi yönden açlığı giderebilecek temenniler yatmaktadır. Tüm bu dileklerin ve duaların gerçekleşmesi adına insanların uygulamış oldukları bir takım ritüeller de bulunmaktadır. Bunlara örnek verecek olursak ev sahibi olmak isteyenlerin türbe duvarına taş yapıştırması, çocuk dilemek amaçlı bez beşik bağlanması, dilek yazılı kâğıtların bırakılması, mum yakma, türbeleri süsleme, küçük hediyeler ve mendiller bırakma gibi ritüellerle bu ziyaretler gerçekleştirilmektedir. Burada asıl amaç, düştükleri sıkıntıdan kurtulmak amacıyla beklentilerini bazen doğrudan bazen de araya koymuş oldukları araçlarla en ulu, en kutsal olana iletmektir.⁶¹

1.2.2. Dini ziyaret ve teorik yaklaşımlar

Araştırmamızın teorik kısmında dini mekânları ziyaret eden bireylerin bu yerleri hangi amaçla ne için ziyarette bulunduğunu ve “insanların neden dindar olduklarını” açıklayan bazı teoriler ele alınmıştır. Bu bölümde ziyaret fenomenine konu olan bireyin bu eylemi gerçekleştirirken bunun altında yatan sebepleri inceleyen Yoksunluk Teorisi, Sosyalleşme Teorisi, Rasyonel Seçim Teorisi ve Anlam ve Aidiyet Teorilerine değinilmektedir.

1.2.2.1. Yoksunluk Teorisi

Sözlükte belli bir şeyin yoksunluğunu çekme durumu, mahrumluk, mahrumiyet⁶² anlamlarına gelen yoksunluk; herhangi bir şeye ulaşamama veya onu elde edememe daha

⁵⁹ Zeynep Erdem Ağaoğlu, “Dini Ziyaret Yerleri ve Halk İnanışları Açısından Kızılcahamam- Çamlıdere”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009), 21.

⁶⁰ Zeynep Erdem Ağaoğlu, “Dini Ziyaret Yerleri ve Halk İnanışları Açısından Kızılcahamam- Çamlıdere”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009), 23-24.

⁶¹ Ayşegül Şen, “Amasya Şehir Merkezindeki Dini Ziyaret Yerleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2019), 29-31.

⁶² Ali Püsküllüoğlu, *Öz Türkçe Sözlük*, (Ankara:Arkadaş Yayınevi,2002),”Yoksunluk,” md.,499.

belirgin bir ifade ile bir şeye ulaşamamadaki eksiklik durumu olarak ifade edilebilir. Kabul edilebilir bir yaşam standardına ulaşmak amacıyla gerekli şeylere ulaşamama olarak tanımlanabilmektedir.⁶³

Yoksunluk, mutlak ve görelî olmak üzere iki şekilde ele alınmıştır. Objektif yoksunluk olarak da bilinen mutlak yoksunluk, birey ya da grubun gelir üzerinden yargılamalar da bulunduğu mutlak standartlara göre değerlendirilen yoksunluk çeşididir. Görelî Yoksunluk ise birey ya da grubun kendi sosyal durumlarını başkalarınınkini ile kıyaslamaları durumunda kendilerini daha kötü durumda bulmaları ve bu konuda daha kötü hissettiklerini belirten öznel duygu ve hükümleri ifade etmektedir.⁶⁴ 1970'li yıllarda gerçekleştirilen araştırmalarda mutlak yoksunluk teorisinin dine, yeni dini hareketlere ve ziyaret dindarlığına yönelimleri tam anlamıyla açıklayamadığı görülmüştür. Yeni dini hareketlere katılan ve ziyaret dindarlığında bulunan kişilerin sosyal ve ekonomik anlamda alt sınıf bireylerden oluşmadığı, akademik ve ekonomik anlamda yüksek standartlara sahip sağlıklı bireylerinde yeni dini hareketlere katılım sağlamaları ve ziyaret dindarlığını gerçekleştirmeleri bu kuramın yetersizliğini ortaya koymuştur.⁶⁵

Din sosyolojisinde yeni dini hareketlere iştirakleri ve bireysel dindarlığı açıklamak amacıyla kullanılan ve Marx'a kadar dayanan, dindışı bir teori olarak öne çıkan göreceli yoksunluk teorisi ile Weberyen karizmatik otorite ve dünyevileşme yaklaşımı ile bağ kurmak mümkündür. Din Marx'a göre alt sınıfta bulunan kişilerin türlü ihtiyaçlarını karşılayan teselli kaynağı olarak görülmekte, toplumun çektiği acılara ve toplumda varolan adaletsizliklere karşı bir protesto ve tepki hareketi olarak şekillenmektedir.⁶⁶

Din sosyoloğu Glock yoksunluğu ekonomik, sosyal, bireysel, etik ve psişik yoksunluk olmak üzere beş başlık altında incelemiştir. Bu yoksunluk çeşitlerine baktığımızda kişinin gelir düzeyi yetersizse ve ekonomik yönden sıkıntı çekiyorsa ekonomik yoksunluk, toplum tarafından değer verilen eşya veya statüye sahip değilse sosyal yoksunluk oluşur. Kişi genç, beyaz, erkek, akademik olarak başarılı ve kariyer sahibi ise bu durumdan güç alır ve üstünlük kazanır. Kadınlar, beyaz olmayanlar, yaşlı ve akademik yönden başarısız olanlar yoksunluk içinde bulunurlar. Glock'a göre yalnızlık, kişinin kendini tecriti, sosyal yoksunluk hallerinden birisidir. Bireysel yoksunluk ise bireyin herhangi bir sağlık özrünün veya engelinin bulunmasını yani bireyin fiziksel yönden yetersiz bir durumda olmasını ifade eder. Yine kişinin kendi değer yargıları ile toplumun değer yargılarının çatışması ahlaki yoksunluğu oluşturur. Birey veya bir topluluk ahlaki olarak bozulduklarını hissettiklerinde kendi değerlerinin toplum tarafından kabul görmediğine inanır ve toplumdaki değer sistemi ile

⁶³ Mehmet Zambak, "Yoksunluk Endeksini Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 6, sy.4 (2020): 1302.

⁶⁴ İnger Furseth ve Pal Repstad, *Din sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar*, çev: İhsan Çapcıoğlu ve Halil Aydınalp (Ankara: Birleşik, 2011),205.

⁶⁵ Hakkı Kardeşahin, " Din Sosyolojisinde Ziyaret Dindarlığı: Şanlıurfa Örneği" *Ekev Akademi Dergisi*, sy.53 (2012):283.

⁶⁶ Hakkı Kardeşahin, a.g.m.,282.

mücadele eder. Psikik yoksunluk, bireyin kendini mutlu, sağlıklı, güçlü ve zengin hissetmesine karşın varoluşsal sıkıntılarla baş edemediğinde yani kendini ruhsal yönden güçsüz hissettiğinde ortaya çıkar.⁶⁷

Yoksunluk Teorisine göre kişi yaşamda karşılaştığı zorluk ve engellerle başa çıkabilmek yahut yaşadığı tatminsizlik duygusuna karşı tahammül edebilmek gayesiyle dine karşı bir bağlılık oluşturur. Yani birey için din bir nevi sığınabileceği, sıkıntılarını giderebileceği alternatif bir kaynaktır. Yoksunluk teorisinin kökeni Karl Marx'a kadar uzanmaktadır. Mark'a göre din, toplumsal sınıfın en alt kesiminde bulunan kişiler tarafından benimsenen onlar için huzur ve teselli kaynağı olan, haksızlığın ve adaletsizliğin hüküm sürdüğü düzene karşı bir başkaldırı ve protesto şeklidir. Günümüze kadar herhangi bir değişime uğramadan gelen bu düşünce hala destek bulmakta ve geliştirilmeye devam etmektedir.⁶⁸

Bireylerin bu dünyada yaşamış oldukları hayal kırıklıkları ve pişmanlıklar ahirete olan inancı da etkilemektedir. Kişide hissedilen bu olumsuz duygu ne kadar fazla ise ölümden sonraki yaşama olan inanç da o kadar fazla olmakla beraber birey yaşamda tecrübe edilen engellenmiş olma duygusunu ise sosyal ilişkilerindeki mesafeyle telafi edebileceğine inanır.⁶⁹

Yoksunluk teorisine kuramsal açıdan yapılan eleştirilerden ilki yoksunluk çeken bazı bireylerin bir kısmı dine yönelirken bir kısmının neden dini tercih etmediği sorusuna yeterli bir açıklama sunamamasından kaynaklanmaktadır. Birçok büyük insan grubu yoksundurlar fakat dini seçmekten de uzak kalmışlardır. Veyahut yoksun olmayan insanlarda dini seçebilmektedir. İkinci bir eleştiri ise yoksunluk teorisinin yalnızca var olan ve talep eden dini faktörlere odaklanması, yeni dindarların ilgisini çekebilecek ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek yeterlilikte olmaması, yeni dindarlara hitap eden dini grup aktivite ve etkinliklere yeterince önem vermemesi, görmezden gelmesidir. Üçüncü bir eleştiri ise bağlılığın bir diğer çeşidi dini bağlılıktır. Bir birey beynini varoluşsal sorularla meşgul ettiğinde ve hatta organize edilmiş çalışmalara katıldığında hayatındaki en temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir.⁷⁰

Sosyal yoksunluk üzerine yapılan araştırmalarda yoksunluğun bireysel dindarlık üzerinde etkili olduğu gözlemlenmiştir. Bireyin gerek bireysel olarak gerekse cemaatle birlikte dini aktivitelere katılımının çeşitli sebeplerden kaynaklanan yoksunlukları telafi etmek amaçlı birtakım çabalar olduğu şeklinde görüşler bulunmaktadır. Dini etkinliklerin yoksunluğu telafi etmesiyle ilgili görüşler hem psikolojik bağlamda hem de sosyolojik bağlamda destek bulmuştur.⁷¹

⁶⁷ Inger Furseth ve Pal Repstad, "Individual Religiosity", Çev.: Mustafa Ulu, *Bilimname 2* (2013): 193.

⁶⁸ Inger Furseth ve Pal Repstad, "Individual Religiosity", Çev.: Mustafa Ulu, *Bilimname 2* (2013): 192-193.

⁶⁹ Michael Argyle ve Beit-Hallahmi, "Dini Davranış Teorileri", Çev.: Ali Kuşat, Mehmet Korkmaz, İsmail Güllü, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 16* (2004): 259.

⁷⁰ Inger Furseth ve Pal Repstad, "Individual Religiosity", Çev.: Mustafa Ulu, *Bilimname 2* (2013): 194.

⁷¹ Michael Argyle ve Beit-Hallahmi, "Dini Davranış Teorileri", Çev.: Ali Kuşat, Mehmet Korkmaz, İsmail Güllü, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 16* (2004): 260.

Sosyal yoksunluğun dindarlık üzerindeki örneklerine baktığımızda zayıf aile bağlarına sahip olan bireyler, bekârlar, çocuksuz evli kadınlar, dul hanımlar, az eğitilmiş olanlar, yaşlılar, fakir ve kırsal kesimde yaşayanlar dine bağlanma konusunda daha eğilimlidirler. Ayrıca dini aktiviteler genellikle grup aktivitelerinden oluşur. Bununla birlikte stresin, kaygıyı azaltan bir gruba bağlanma davranışlarına yol açtığı görülmüştür. Böylelikle sosyal yoksunluktan dolayı bir gruba bağlanan bireyler stres ve kaygıdan da uzaklaşmış olurlar. Çünkü stresli ortamların kişileri grup aktivitelerine yönelttiği tahmin edilmektedir.⁷²

Yoksunluk düşüncesinin temelinde, yaşamlarında engellerle karşılaşan ve isteklerine ulaşamayan bireyler vardır. Bu durumu telafi etmek adına din, kişinin aradığı alternatif kaynaklardan biridir. Dini yapıdan kaynaklanan dar bir düşünce ya da ödül niteliğinde veya memnuniyet duymak amaçlı daha “dünyevi” isteklerle dini bir gruba katılım telafiyi sağlayabilir.⁷³

Glock'un göreceli yoksunluk teorisinin boyutları ziyaret dindarlığını ödül ve telafi mekanizması olarak modelleştirmiştir. Bu model bireysel ve toplumsal eğilimin ziyaret dindarlığına yönelmesini açıklamada kullanılsa da bu tür bir dindarlığın tüm boyutlarını ele alacak güçte görünmemektedir. Ziyâret dindarlığı sonucunda herhangi bir ödülle ödüllendirilmemeleri ya da herhangi bir yoksunluklarının giderilmemesine rağmen insanların bu ziyaretleri gerçekleştirmeye devam etmeleri, türlü yoksunluklardan dolayı bazı insanların ziyaret dindardarlığına yönelmesinin yanında diğer insanların böyle bir yönelim göstermemeleri, herhangi bir yoksunluğu bulunmadığı halde ziyaret eğilimi içerisinde olanlar, ziyaret dindarlığına yönelim hususunda ziyaret yerleriyle ilişkili karizmatik liderlerden kaynaklanan kutsal çekim merkezlerinin tezahür eden olağanüstü güçlerini kısacası ziyaret dindarlığının talep yönünü bu kuramın kapsamı dışında bırakarak sadece ziyaretlerin gerçekleştirilmesi ve ziyaret edenlerin istek yönüne odaklanması konusunda eleştirilere maruz kalmıştır.⁷⁴

Ziyaret dindarlığını, sadece ekonomik, sosyal ve sağlık gibi yoksunluklar ile başa çıkamayan insanların bu yoksunluklarını karşılayan bir olgu olarak görmek ve sosyo-ekonomik gelişme ile birlikte bu yoksunlukları ortadan kaldıracak kurumların etkililiğine bağlı olarak ziyaret dindarlığının da zamanla insanlar üzerindeki etkisini yitireceğini varsaymak da birçok eleştiri almıştır. Sosyo ekonomik anlamda üst sınıflar ya da oldukça sağlıklı bireyler de ziyaret dindarlığına yönlenebilmektedir. Günümüzde ekonomik sıkıntılar ya da birçok çaresiz hastalıklar insanları ziyaret dindarlığına yönlendirmektedir. Üstelik insan ihtiyaçları sadece bunlardan ibaret olmayıp fikri, manevi, hissi birçok alanı da içinde barındırmaktadır.⁷⁵

⁷² Argyle ve Hallahmi, *a.g.e.*, 262.

⁷³ Furseth ve Repstad, *a.g.e.*, 194.

⁷⁴ Hakkı Karaşahin, “Din Sosyolojisinde Ziyaret Dindarlığı: Şanlıurfa Örneği” *Ekev Akademi Dergisi*, sy.53 (2012):284.

⁷⁵ Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri* (Ankara:Ankara Üniversitesi Basımevi,1967),322.

1.2.2.2. Sosyalleşme Teorisi

İnsanın içerisinde yaşamış olduğu toplum, eğitim, taklit veya telkin gibi yollarla gelenek ve göreneklerini, kültür ve değerlerini toplumun kurumlarına uygun davranışları bireylerine aktarmak yoluyla topluma uygun kişilikli bireyler yetiştirmeyi amaçlar. İnsanın içinde yaşamış olduğu topluma katılmasını sağlayan bu aşamalı sürece sosyalleşme denilmektedir.⁷⁶

Sosyalleşme, insanın toplumsal yaşama ayak uydurması yani kısaca yaşamayı öğrenme süreci olarak tanımlanabilir. Sosyalizasyon, toplumsallaştırma, sosyalleştirme gibi kelimelerle ifade edilen sosyalleşme insanın sosyal hale gelme, yaşama katılma sürecidir. Sosyalleşme, toplumun dinini, gelenek ve göreneklerini, değer ve kurallarını aktarma yoluyla yayma sürecidir. Birey, bu süreçte zorunlu üyesi olduğu toplumun sosyal yaşamına katılmak için gerekli bilgi, beceri, alışkanlık ve yetenekleri kazanarak toplumsal bir şahsiyet edinir. Toplumsal yaşama hazırlık amacıyla gerçekleşen sosyalleşme aslında bir eğitim ve öğrenme sürecidir denilebilir. Bu yolla kişi içinde yaşadığı grup ve toplumla bütünleşecektir. Toplumun kültürünü öğrenme, içselleştirme ve dışsallaştırma olarak adlandırılan sosyalleşme, toplumdaki sosyal davranış kalıplarına uyumu sağlayan insanların karşılıklı etkileşim sürecidir.⁷⁷

Sosyalleşme ilk ve ikincil sosyalleşme olarak ikiye ayrılmaktadır. İlk sosyalleşme çocukluk döneminde oluşmaktadır. Bu süreç çocuğun sosyal yaşama ayak uydurması amacıyla hazırlanma aşamasıdır. İlk başlarda çocuk içgüdüleriyle hareket etmektedir ancak bu süreç içerisinde eğitimi, başkalarının beklentilerine saygı duyan sosyal bir kişilik kazanır. İlk sosyalleşmeye örnek verilecek olursa dilin öğrenilmesi, güven alabilme ve verebilme kabiliyeti, kısmen kontrol edilebilen davranışların öğrenilmesi gibi örnekler sıralanabilir. Tüm bu sosyalleşme süreci aile gibi ilk gruplar içerisinde edinilir. İkincil sosyalleşme ise insanın belirli rolleri yerine getirmek amacıyla daha sınırlı bilgi ve beceri sağlayan gruplarda oluşur.⁷⁸

İnsanın inanışları ve tecrübeleri dini kimliğinin oluşmasında çok önemlidir ve kültürün önemli bir parçasıdır. Tüm bu inanış ve tecrübelerin gelecek nesillere aktarılması bireylerin kendilerine ait dini bir kimlik oluşturmada son derece önemlidir. Var olan diğer inanışlar, davranış ve tutumlar gibi din de sosyalleşmeyle birlikte öğrenilir. Dinin toplumlar üzerinde sosyalleşme açısından etkisinin olduğu da bir gerçektir. Herhangi bir dini inanışa sahip olanlar, dine karşı daha eğilimli olanlar, o toplum içerisinde diğer insanlarla karşılaştırıldığı zaman dindar insanların daha uyumlu ve daha az ayrımcı oldukları görülmüştür. İnsanlara

⁷⁶ Niyazi Akyüz ve İhsan Çapçioğlu, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi* (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık,2010), 314.

⁷⁷ Ejder Okumuş, "Din ve Sosyalleşme", *TurkishStudies 9(Elektronik)*, sy.11 (2014): 430-431.

⁷⁸ Inger Furseth ve Pal Repstad, "İndividual Religiosity", Çev.: Mustafa Ulu, *Bilimname 2* (2013): 196-197.

karşı bu yaklaşımları onların kendilerini daha az yalnız hissettikleri beklentisini de ortaya koymaktadır.⁷⁹

Dini sosyalleşme, bireylerin dini inanç ve anlayışlarını sosyal etmenler aracılığıyla etkileyen interaktif bir süreçtir. Bireyler yaşamları boyunca farklı sosyalleşmelerle etki tepki içerisinde bulunurlar. İnsanlar çeşitli deneyimler, organizasyonlar ve dini inançları oluşturan inanç ve anlayışları yönlendirmektedir. İnsanların bu tercihleri dini etkinliklere bağlılığın özünü oluşturmaktadır. Yine sosyalleşme kaynakları güvenilir ve kaynakların dini inançları belirginse yaşantılar dini inançları pekiştirmektedir.⁸⁰

Dini sosyalleşme dinamik bir süreç olmanın yanında kültürel ve sosyal dönüşümün, etkileşimin gerçekleşmesini kolaylaştırmaktadır.⁸¹ Toplumun ve dinin karşılıklı etkileşimde içerisinde bulunduğu bu sürede kişinin ait olduğu sosyal ortamın dini kalıplarını ve davranış biçimlerini dinsel alışkanlıklarını, anlam haritasını öğrenip içselleştirmesi ve bunlarla uyumlu davranışlar içerisinde olmasıdır.⁸²

Dine karşı eğilimli olanlar toplum içerisinde diğer bireylere oranla daha uyumlu ve ılımlı olmanın yanında daha az ayrımcıdırlar. Yine daha az dindar olan kesim ile karşılaştırma yapıldığında bu kişilerin uyumlu oldukları ve kendilerini dış dünyaya karşı daha az yalnız hissettikleri görülmüştür. Dinin sosyal anlamda birleştirici ve bütünleştirici yönüne katkıda bulunduğu düşünülürse topluma daha uyumlu olanların dindarlıklarının daha yüksek derecede olması beklenmektedir. Toplumla iç içe olan insanların bazı dini inanç ve uygulamaları daha fazla kabul etme ihtimallerini de göstermektedir.⁸³

Sosyalleşme kuramı ile dini ziyaret ilişkisi göz önüne alındığında bireylerin dini mekanlara ziyaretler gerçekleştirmeleri onların yalnızlık hissini ortadan kaldırmaya yardımcı olduğu gibi ziyaret esnasında gerçekleştirilen dua ve ritüeller ile de toplumun bir parçası olduklarını hissetmelerine ve sosyalleşmeye yardımcı olmaktadır. Sosyalleşme teorisi, yapılan dini ziyaretler sırasında kişilerin topluluğa uyum sağlaması ve insanlara nasıl davranması gerektiğini öğrettiği gibi varolan ziyaret kültürünü öğrenmesi ve benimsemesi açısından da önemlidir.

1.2.2.3. Rasyonel Seçim Teorisi

Ekonomik teoriden esinlenerek geliştirilen rasyonel seçim teorisi bunu aşk, arkadaşlık, din gibi farklı alanlara yaymaya çalışır. Bu teoride bireylerin amaçlarını gerçekleştirebilmek için

⁷⁹ Argyle ve Hallahmi, *a.g.m.*, 270-273.

⁸⁰ Darren E. Sherkat, "Dini Sosyalleşme: Etki Kaynakları ve Araçların Etkileri", Çev.:Özcan Güngör, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Türkic* 8/3, (2013): 280.

⁸¹ Ramazan Akkır, "Din, Sosyalleşme ve Toplumsal Uyum: Suriyeli Mülteciler Örneği", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 11, sy.2(2019): 956.

⁸² Yakup Coştu, "Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler: Samsun Örneği", (Doktora Tezi,19 Mayıs Üniversitesi, 2009),79.

⁸³ Argyle ve Hallahmi, *a.g.m.*, 272.

içinde bulunulan durumu rasyonel bir şekilde değerlendirebilmeleri en az risk ve maliyet ile maksimum seviyede karşılık almaya çalışmaları istenir. Bu teori din sosyolojisinde önemli bir yer edinmekle birlikte teoriyi savunan en etkili isim ise Rodney Stark'tır.⁸⁴

Rasyonel seçim teorisinin iddiasına göre bireylerin dine tekrar dönmelerinin sebebi dinin kendilerine fayda ve çıkar sağlamasıdır. Büyük miktarda fayda sağlayan ve kesin bir görüntü çizen dini gruplar dağınık profile sahip olan ve daha az yarar sağlayan dini gruplardan daha fazla üyeye sahip olacaktır. Bu nedenle bireyler mutlak görüntü çizen dini gruplara yahut hareketlere büyük oranda yarar sağladığı için katılmaktadırlar.⁸⁵ Bu teoriyi savunan bazı sosyologlara göre insanoğlunun sonsuz bir yaşamı isteme arzusu sebebiyle bu konuda insanları ikna edebilen, inandırıcılığı yüksek olan dini grupların ve hareketlerin daha çok üyeye sahip olması ve destekleyicisinin olması olasılığı yüksek olacaktır.⁸⁶

“Dindar kişilerin dine fayda sağladığı ölçüde bağlandıkları” düşüncesi ile “hangi dini grup daha çok tanıtım yapar ve cezbedici vaatlerde bulunursa o kadar çok taraftarı olur” düşüncesi karşılaştırılabilir. Akılcı bir yöntem izlenerek en az maliyetle hedefe ulaşmak istenirse, bireylerin, Tanrının her daim yanında olduklarını ve onlara kaldırmayacakları yükü yüklediği düşüncesi göz önünün bulundurulurken herhangi bir dini gruba bağlanmadan da gayet sağlıklı ve güzel bir yaşam sürdürebilecekleri iddia edilebilir. Bu sebeple dünyadaki dini bağlılıkları düşük olan büyük insan topluluklarının varlığı rasyonel seçim teorisine açıklanabilir. Ayrıca rasyonel seçim teorisinin bazı savunucuları, katı ve muhafazakâr olan dini grupların da cezbedici olabileceğini savunur. Bireylerin katı kuralları olan ve yüksek bir dini teslimiyet isteyen gruplara neden dâhil oldukları ve bu dini grupların katı istek ve uygulamalarını niçin kabul ettikleri araştırıldığında bireylerin katıldıkları gruplardan kazanç elde etmek için girişte yüksek bir ücret ödedikleri iddia edilir. Ayrıca yoksul kesimden yararlanamamaları sebebiyle bağlılık için yüksek ücret talep etmeleri ve az sayıda katılımcı kabul etmelerinin daha akılcı olduğu iddia edilir.⁸⁷

İnsanların neden dindar oldukları, bir dini gruba ve cemaate katıldıkları konusunda yapılan araştırmalar sonucunda din sosyologları rasyonel seçim teorisine materyal sağlamakla önemli bir katkı da bulunmuşlardır. Teorilere bakıldığında yoksunluk teorisi dini ihtiyaç ve taleplerin ortaya çıkışıyla ilgilenirken sosyalleşme teorisi kişilerin dini talep ediş biçimleriyle ilgilenir. Rasyonel seçim teorisi ise dini gruba aktarılan maddi ve manevi kaynakların yönetilmesi ve kullanılmasının dini faaliyetlerde bir farklılık yarattığını savunur. Fakat bu çıkarım yüksek seviyeye sahip bir etkinliğin otomatik bir şekilde başarıya ulaşacağı varsayımına uzaktır.⁸⁸

⁸⁴ Inger Furseth ve Pal Repstad, “Individual Religiosity”, Çev.: Mustafa Ulu, *Bilimname 2* (2013): 201-202.

⁸⁵ Furseth ve Repstad, *a.g.m.*, 202.

⁸⁶ Furseth ve Repstad, *a.g.m.*, 202.

⁸⁷ Furseth ve Repstad, *a.g.m.*, 202.

⁸⁸ Furseth ve Repstad, *a.g.m.*, 203.

Rasyonel seçim teorisi toplumsal hayatı açıklaması açısından bireylerin rasyonel tercihlerine dayanmaktadır. İnsanlar sosyal hayatlarında bir tercihte bulunurken genellikle kendileri için en iyisi olan davranış biçimini tercih etmektedirler. Rasyonel seçim teorisini de destekleyen en iyi ifadelerden birisi budur.⁸⁹ Rasyonel seçim kuramında en temel kabul insanların rasyonel olduğudur ve insan eylem ve hareketlerini hangi amaca ulaşmak istiyorsa o yönde etkili gördükleri araçlara dayandırmaktadırlar.⁹⁰

Bireyler amaçlarını gerçekleştirebilmek için en az maliyetle en yüksek derecede karşılık almaya çalışırlar. Dini ziyaretleri gerçekleştirirken de kişiler kendilerine fayda ve çıkar sağlamasını ön planda tutarlar. Dini ziyaret konusunda insanlar ihtiyaçlarına yönelik olarak sosyal ortamdan duydukları ve aldıkları bilgilerin inandırıcılık oranına göre ziyaret mekanını tercih ederler. Ziyaret mekanı ne kadar çok cezbedici ve istekleri karşılayıcı ise ziyareti de o kadar yoğun olur yani insanlar tarafından öncelikli olarak tercih edilir.

1.2.2.4. Anlam ve Aidiyet Arayışı Teorisi

Anlam ve aidiyet kuramı inancın, toplum tarafından paylaşılabilen bir anlam bütünlüğü barındırdığını savunmaktadır. Bu kuram sosyolojinin daha çok, hermenötik, fenomenolojik ve yapıcı yönüyle ilgilenir. Anlam ve aidiyet teorisi, bireylerin kendileri için bir anlam ifade eden hedefler oluşturabilmeleri için yeterli düzeyde akıl ve yeteneğe sahip olduğu düşüncesindedir. Bireylerin çevrelerinden aldıkları uyarıcılara karşı hemen tepki vermedikleri, bilinçli bir varlık olmaları sebebiyle sosyal bilimlerin de öncelikle insanların amaçlarını, davranışlarının altında yatan sebepleri ve niyetlerini anlaması gerekir.⁹¹ Bu alanda dinde yer alan hayatın anlamı, başlangıcı ve sonu, kötülük, ölüm gibi teorileri sosyolojik açıdan inceler ve varoluşsal olan bu sorunlara çözüm üretmede toplumsal olarak paylaşılan ortak bir tutum olduğunu savunur.⁹²

Weber'e göre din, hayatın içinde yer alan fakat bilim tarafından çözülemeyen kötülük problemi, acı, kazalar, adaletsizlik, şeytan, ölüm gibi insanın aklını ve mantığını aşan konuları anlamlandırmada katkı sağlar. İnsandaki anlam ihtiyacı entelektüel ve duygusal olabilir. Özellikle de birey herhangi bir sıkıntı veya zorlukla karşılaşması durumunda anlam ihtiyacını daha çok hisseder. Çoğu din teodiseden beslenir. Teodise kavramı, anlamlı bir ortamı tehdit eden davranışların dini anlamda açıklanması ve yasal anlamda onaylanmasıdır. Onaylanmanın bir örneği de güçlü ve haksız olanların zamanı geldiğinde cezalarını çekeceği

⁸⁹ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları,2011), 263.

⁹⁰ Ruth A. Wallace ve Alison Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, çev: Leyla Elburuz ve M.Rami Ayas (İzmir:Punto Yayınları,2004),345.

⁹¹ Furset ve Repstad, *a.g.m.*,205.

⁹² Murat Kobya, "Din Sosyolojisinde Dini Davranış Kuramları" *Dergİabant* 3, sy. 5 (2015): 63.

düşüncesi olabileceği gibi iyi bir insanın acılarının bu yaşamdan sonra sona erdiği veya telafi edilebileceği düşüncesidir.⁹³

Durkheim'e göre ise din, toplum tarafından benimsenen ve toplumun sembolize eden bazı sembollerin benmerkezci duyguları ve dürtüleri törpülediğini, disiplinli bir toplum oluşturulmasına yardım ettiğini belirtmiştir. Bazı sosyologlar ise dinin bireyin ya da grubun bir kimlik sahibi olmasına yardımcı olduğunu, benlik ve çevre tanımlaması sağladığını belirtmişlerdir.⁹⁴

Dini ziyaret teorileri ışığında bu teorilerin oluşumunun sosyo-kültürel yapıyı dengeye tutmaya yönelik bir yönelimin sonucu olabileceği gibi ve insan psikolojisinin ihtiyaç ve beklentilerinden meydana geldiği de görülmektedir.

⁹³ Furseth ve Repstad, *a.g.m.*, 206.

⁹⁴ Argyle ve Hallahmi, *a.g.m.*, 250.

2. BÖLÜM

İSKİLİP İLÇE MERKEZİ VE ÇEVRESİNDE DİNİ ZİYARET YERLERİ

2.1. İskilip İlçesi'nin Tarihi Geçmişine Genel Bir Bakış

2.1.1. Eskiçağda İskilip

İskilip Antik ve Klasik Çağlarda sahip olduğu konum nedeniyle önemli yerleşim yerlerinden biri olmuş, çok önemli kültür ve uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. İskilip önemli Karadeniz ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı bir yerleşim yeri olarak önemini korumaya devam etmiştir. Eski Yunan'dan Doğu Roma/Bizans'ın yıkılmasına kadar geçen tarihi süreç içerisinde bu bölgede çeşitli uygarlıkların hakimiyet kurması İskilip'in bu süre içerisinde el değiştirmesine ve bunun sonucunda isminin değişikliğe uğramasına sebep olmuştur. Şehrin en eski ismi Andrappa'da Blocium (Galatlar), Cladio, Cladiopolis (Romalılar) ve Neocladiopolis (Doğu Roma) olarak bilinmektedir. Amasyalı bir coğrafyacı olan Strabon Antik Anadolu döneminde Bloucium/İskilip kalesinden Paflagonya kralı olan Deistarus'un krallık kalesi olarak bahsetmektedir. Daha sonra şehrin ismi Esculap, Eskilep ve İskilip olarak değişmiştir. İskilip isminin Andrappa/Paflagonya' da bulunan bir para sebebiyle Antik Yunan veya Roma sağlık tanrısı Asklepios/Aesculapius(escülap-ascülap)dan geldiği veya Hz. İsa'nın havarisi "Hesyhias"ın(İsikius) Andrappa'da doğması ve zamanla İsikius'un İskilip'e dönüşmesi sonucu oluştuğuna dair görüşler bulunmaktadır⁹⁵

Eski bir yerleşim yeri olan İskilip'in tarihi, ilk çağlara kadar uzanmaktadır. İskilip'in tarihçesine bakıldığında ismini Eski Yunancada "Asklepios- Sağlık Tanrısı"ndan aldığı ve Eski Çağda M.Ö 900-700 yılları arasında "Paflagonya (Paphlagonia)" ismiyle bir bölgenin adı olarak anıldığı bilinmektedir. İsmi ile antik çağda önemli yerlerden biri olan İskilip yine bu ismi ile Homeros'un İlyada Destanı'nda da ilk defa anılmıştır. Tarihte Herodot ve Skymonos gibi ünlü gezginler tarafından ziyaret edildiği de bilinmektedir. İskilip'in eski haritalardaki sınırları batıda Bartın Çayı, doğuda Kızılırmak, güneyde Aydos Dağları ve kuzeyde Karadeniz ile sınırlandırılmıştır.⁹⁶

Kentin birçok uygarlığa ev sahipliği yaptığı ve Frigler'den itibaren süregelen bir yerleşim yeri olduğu görülmektedir. Tüm bunlar günümüze kadar varlığını koruyan tarihi kalıntılarla varlığını ispatlamaktadır. Kent içerisinde yer alan kale ve kalenin eteklerinde bulunan tarihi kaya mezarları geç Hitit dönemini göstermektedir⁹⁷. Tarihi geçmişi çok eskilere inen ve Hitit öncesi tarihte başlayıp devam eden İskilip'in bu tarih çizgisinde, Frigler Medler, Persler ve Büyük İskender'in egemenliğinin peşinden Roma ve Bizans dönemleri devam edegelmiştir. İskilip içerisinde çıkan tarihi kalıntılar ve mimari parçalar, bu ilçenin Roma ve Bizans

⁹⁵ Nurettin Tanay, *İlim ve Hilim Kenti İskilip* (Ankara: Ankara Ofset Basım Matbaacılık,2015), 10.

⁹⁶ Ahmet Gökoğlu, *"Paphlagonia"*, Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi, C.1, (Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1952), 9-37.

⁹⁷Doğan Koşan,İskilip Şehri Ev Mimarisi, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi,2019),8.

döneminde yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.⁹⁸ Tanay'a göre öncesinde göçebe bir yaşam süren ve genellikle kente yakın arazilerde konaklayan Galatlar (Galyalılar) daha sonraları etrafi surlarla çevrili olan Ankara, Kalecik, Çankırı, İskilip gibi kale içerisinde inşa edilen kentlerde oturmuşlardır. İ. Ö 3. yüzyılda İç Anadolu'ya yerleşip bu coğrafyanın Galatya olarak anılmasına katkıda bulunan Galatlar bir araya gelip bir devlet kuramamışlar sadece prenslikler şeklinde yaşamışlardır.⁹⁹ İlder'de yer alan Texier'in ifadesine göre Kızılıрмаğın sol tarafındaki yerleşmenin İskilip olarak adlandırıldığı yine Ainsworth önderliğinde İskilip şehir olarak isimlendirilmiştir. Galat prenslerinden biri olan Castor'un oğlu Dejotare isimli şahsın İskilip'i (Bloucium) kraliyet merkezi yaptığından da söz edilmektedir. ¹⁰⁰

Bu dönemde İskilip'in önemli bir yol güzergâhında bulunması nedeniyle ticari hayatın canlılığına ve devamlılığına katkı sağlayan çarşı ve pazar yerlerinin bulunduğu ve buna bağlı olarak nüfus bakımından yoğun ve kalabalık bir şehir olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Doğu Roma imparatoru I. Jüstiniyen döneminde Kızılırmak Nehri'nin batısında yer alan Sinope/Sinop ve Neocladiopolis/ Andrapa/ İskilip gelişmiş kentler arasında sayılmaktadır.¹⁰¹

Anadolu'ya hâkim olan Romalılar zamanında Roma imparatoru Trajan'ın Ankyra/ Ankara, Galadjik/Kalecik, Kiangara/ Çankırı, Baidat/Bayat ve Cladiopolis/İskilip güzergâhından Amaseia/Amasya'ya kadar yaptırdığı yol, kentin önemli bir yol güzergâhında yer aldığını ve İskilip şehir Parkı'nda bulunan, şehirler arası mesafeyi gösteren, Amasya ve Kalecik şehirlerinde de benzeri bulunan iki mil taşının bunun kanıtı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.¹⁰² Ayrıca İskilip'in Batı'dan gelen Hıristiyanların hacı olmak amacıyla Kudüs'e gitmek istedikleri ve "Hacılar Yolu" olarak bilinmesi ve dini amaçla kullanılmasının yanında askeri ve ticari amaçlarla da kullanılan Konstantinapolis/İstanbul, Nikomedia / İzmir, Kiangara/Çankırı, Andrapa/İskilip, Eukhaita/Çorum Ameseia/Amasya ve Caesaria/Kayseri yol güzergâhında yer aldığı bilinmektedir. Daha önce ifade edildiği üzere Hristiyan Aziz'i İsikus'un İskilip'te doğması ve şehrin bir piskoposluk merkezi olması, Kiliselerin ziyaret edilmesini, panayırların düzenlenmesini, hediyeler sunulmasını mümkün kılınmış ve bu da şehrin değerini daha da artırmıştır.¹⁰³

2.1.2. Selçuklu döneminde İskilip

1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu'da gerçekleşen olaylar Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasını ve Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesini sağlamıştır. İlerleyen dönemlerde Çorum'u Bizanslılardan alan (1075) Sultan Alparslan'ın Komutanı Danişment Ahmet Gazinin de İskilip ve çevresini fethetmesi için komutanı Emir Karatekin'i görevlendirmesiyle Emir

⁹⁸ Fügen İlder, *Bir Anadolu Kenti İskilip* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,1992), 2.

⁹⁹ Tanay, *a.g.e.*, 12.

¹⁰⁰ İlder, *a.g.e.*, 5.

¹⁰¹ Tanay, *a.g.e.*, 14.

¹⁰² Tanay, *a.g.e.*, 12.

¹⁰³ Tanay, *a.g.e.*, 14.

Karatekin İskilip, Çankırı, Kastamonu ve Sinop a kadar olan bölgeyi hâkimiyeti altına almıştır.¹⁰⁴

Danışmendiye Beyliği'ne bağlanan İskilip sonraları Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın Danışmendiye Beyliği'ne son vermesi ile Çorum/İskilip ve çevresi "Danışmendiye Vilayeti" olarak anılmıştır.¹⁰⁵

İskilip bu dönemde Danışmendiye vilayeti olarak anılsa da Danışmentliler döneminde yapılabildiği kadar ulaşılan herhangi bir mimari eser bulunmamaktadır. Bu dönemde din, eğitim ve diğer hizmetlerin Bizans'tan kalan yapılarda devam ettirildiği düşünülmektedir. Köseadağ Savaşı ile gücünü kaybeden Selçuklu Devleti'nin yerini Moğolların İlhanlı kolu almıştır. Anadolu'ya İlhanlı ordusu ile Moğol kabileleri de gelmiş ve yerleşmişlerdir. İskilip'in de dâhil olduğu bu bölgeye hâkim olan Moğollar/ İlhanlılar o dönemde bu bölgeyi "Rum vilayeti" olarak isimlendirmişlerdir. Bu dönemde İskilip "Moğol Tatarı, Kara Tatarlar, Tatarlar" olarak bilinen Moğol kabilelerinin yoğunluk gösterdiği yerlerden birisi olmuştur. Yine bu dönem için çeşitli tarihi belgelerde Kırşehir Emir'i Cacaoğlu Nurettin'in soyundan gelen kişilere rastlanması Cacaoğlu Nurettin'in bölgedeki hâkimiyetini göstermektedir. Ayrıca bu dönemde İskilip vakıflar aracılığı ile büyüyüp gelişmiştir.¹⁰⁶ Günümüzde İskilip'te bulunan Caca Bey vakfiyesinin anlatıldığı 1273 yılında Cacaoğlu Nurettin'in Arapça ve Moğolca olarak iki dilde yazdığı el yazması eserin bir nüshası o dönemde İskilip'teki Moğol varlığını gösteren önemli belgelerden birisidir¹⁰⁷

Alpay'a ve bazı kaynaklarda yer alan bilgilere göre İskilip'in Osmanlı dönemine kadar Tatar beylerinin koruması altında kaldığı bilinmektedir. İskilip kütüphanesinde 1149 sayılı Tacüt-Tevarih isimindeki el yazması eserin 152. sayfasında yer aldığı üzere Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki egemenliğinin bitişi ile birlikte İskilip'te dâhil olmak üzere Çorum, Çankırı, Yozgat, Ankara ve Kastamonu bölgeleri Osmanlı'nın egemenliği altına girmiştir ve Anadolu'ya göç eden Türkmenlerce yurt tutulmuştur. Bu bölgelerde ikamet eden gayrimüslim yerli halk Anadolu'ya yapılan Türk akınlarının karşısında tutunamaması sonucu yerlerini bırakarak çekilmişlerdir. Kalanlar ise herhangi bir siyasi veya kültürel varlık gösterememişlerdir. Bu dönemde İskilip'te Anadolu Selçukluları Dönemi'ne ait herhangi bir esere rastlanmamaktadır. Sonuç olarak İskilip, Osmanlı dönemine kadar çeşitli Türk boylarının himayesinde faaliyet gösteren bir belde olmuştur.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Abdulhaluk Çay, "Anadolu'nun Türkleşmesi Çerçevesinde Çorum-İskilip ve Çevresinde Türk Yerleşmesi", *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler Sempozyumu*, ed.Mevlüt Uyanık (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 42.

¹⁰⁵ Tanay, a.g.e., 15.

¹⁰⁶ Ali Kılıç, "Selçuklu Devrinde İskilip", *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu*, ed.Adem Esen vd. (Konya: Selçuklu Belediyesi,2008),324.

¹⁰⁷ Koşan,a.g.t.,9.

¹⁰⁸ Atilla Alpay, "İskilip'in Tarihi Dokusu ve Çevresi Üzerine Bir Araştırma", *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler*, ed. Mevlüt Uyanık (Ankara: TDV Yayınları,1998),15.

2.1.3. Osmanlı döneminde İskilip

13. yüzyılın sonlarında Moğollar Anadolu'daki hâkimiyetini kaybetmiş ve Anadolu'dan çekilmeye başlamışlardır. Bu çekilme sürecinde topraklarını kendilerini temsil eden valilerin yönetimine bırakmışlardır. Moğolları temsil eden ve Sivas, Ankara, Amasya şehirlerini ele geçirerek bir devlet kurmayı başaran Eredna isimli vali bu dönemde İskilip'i de topraklarına katmıştır. ¹⁰⁹ Bir süre sonra Kadı Burhanettin Devleti'nin gücü karşısında mağlup olan Eretna Devleti'nin topraklarının istila edilmesi ile İskilip'in de aralarında bulunduğu Çorum ve çevresi Kadı Burhanettin yönetimi altına girmiştir. ¹¹⁰

14. Yüzyılın başlarında Osmanlı Beyliği güçlenerek Moğolların Anadolu'da bozduğu siyasi birliği sağlamayı amaçlamıştır. Anadolu'daki siyasi birliği sağlamak için Osmanlı Sultanı Yıldırım Beyazıd'a destek veren Candaroğulları Beyliği'nin Kadı Burhaneddin Devleti ile işbirliği yapması, Kadı Burhaneddin'in bu bölgede tehlike oluşturması ve aynı zamanda Kastamonu ile Yeşilirmak civarında bulunan beylerin Kadı Burhanettin yönetiminin baskılarından bıkmaları üzerine Yıldırım Beyazıd Kadı Burhaneddin yönetimine sefer düzenleyerek Amasya, Osmancık ve Maden bölgelerini ele geçirmiştir. ¹¹¹

İskilip, 1398 yılında merkezinin Sivas olduğu "Rumiye-i Suğra" eyaletinin sancak merkezlerinden biri olan Çorum'a bağlanmıştır. ¹¹² Yıldırım Beyazıd'ın 1402 yılında Timur ile yaptığı Ankara Savaşı'na kadar Osmanlı hâkimiyetinde huzur ve barış içerisinde bulunan İskilip, Ankara Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi sonucu Anadolu'da oluşan siyasi düzensizlik ve özellikle İskilip çevresine yerleşip güçlenen Tatar beylerinin Timur'u desteklemeleriyle oluşan kaos ortamından etkilenmiştir. Yıldırım Beyazıd'ın oğlu olan Çelebi Mehmet Anadolu da siyasi düzeni sağlamak için önemli mücadelelerde bulunmuştur. Çelebi Mehmet bu düzenin bir parçası olarak iskân politikası uygulamış ve öncesinde İskilip ve çevresine yerleşen Tatar beylerini yerli halk ile mübadele etmiştir. ¹¹³ Çelebi Mehmet'in siyasi birliği sağlamasının ardından "Eyaleti Rum'a" dâhil olan Çorum bölgesine İskilip'te sancak idaresi olarak bağlanmıştır. ¹¹⁴ 1423'te Çorum Amasya'ya bağlanmıştır. Bu süreç içerisinde Çorum'a bağlı olan İskilip, 1591'de Ankara'ya ve 1595'de yine tekrar Amasya'ya bağlanmıştır. ¹¹⁵ İskilip, Kanuni Sultan Süleyman döneminde kayıt amacıyla tutulan icmal defterlerinde 16. ve 17. yüzyılları da kapsayan zaman diliminde Çorum sancağına bağlı bir

¹⁰⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 53.

¹¹⁰ Derya Kendircioğlu, " Milli Mücadele ve Cumhuriyetin İlk On Yılında Çorum", (Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi, 2011), 26.

¹¹¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, 238-240.

¹¹² Muhsin İlık, "Temettuat Defterine Göre İskilip'in Sosyal ve Ekonomik Yapısı", (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2011), 3.

¹¹³ Serap Sert, "Bir Anadolu Kenti İskilip'in Tarih ve Coğrafyasına Bakış", *Her Yönüyle İskilip: Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu* (İskilip: 2014) 330.

¹¹⁴ Üçler Bulduk, "Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatıdaki", *O.T.A.M* 3, sy. 3 (1992): 130.

¹¹⁵ İlık, *a.g.t.*, 3.

kaza olarak geçmektedir. 1576 yılında İskilip bölgenin Çorum'dan sonraki 11 mahalleden oluşan en büyük yerleşim yeri ve kadılık merkezi konumundadır.¹¹⁶

Evliya Çelebi 17. yüzyılın ortalarında İskilip'e ziyarette bulunmuş ve İskilip hakkındaki gözlemlerini Seyehatname'sinde şu şekilde aktarmıştır:

Yüksek bir dağın en üstünde, burç ve dişleri düzgün taşları ile yapılmış, altı köşeli yüksek bir kaledir. Varoşu dereli, bağlı ve bahçeli bir yerde olup, güzel evleri vardır. Fakat evler o kadar geniş değildir. Bilginleri gayet çoktur. Her camide medrese, müderris ve talebesi vardır. Burası zevk ve hava yeri olmayıp ilim yeridir. Olgun, necib sıbyanı, üç yüz kadar Kur'an hafızı ve kırk adet ebced okunan sıbyan mektebi vardır. Çarşısı ve bedestanı yoktur. Çarşıları da diğer şehir çarşıları gibi düzgün değildir. Türk şehri ise de halkı genellikle birbirinden çekindir.

117

1841 senesinde Çorum'un Sivas vilayetinden ayrılıp Ankara'ya bağlanması ile birlikte İskilip ilçesi 1863 senesine kadar Ankara'ya bağlı olmaya devam etmiştir. 1864'te sancak noktası olma ayrıcalığını yitiren Çorum Yozgat'a bağlanmış ve Çorum'a bağlı olan kazalar da dağıtılmak zorunda kalmıştır. Bu kazaların dağıtılması ile İskilip, Çankırı'ya bağlanmıştır. Daha sonra İskilip 1890 yılında Amasya'ya ardından uzun bir süre olmasa da yine Yozgat sancağına bağlanmıştır. 1894'te ise yine Ankara'ya bağlı bir sancak noktası olan Çorum'a bağlanmıştır¹¹⁸

1921 yılına kadar Ankara'ya bağlı olan Çorum daha sonra bağımsız bir Sancak haline gelmiş olup 20 Nisan 1921 yılında 491 sayılı Anayasa'nın idari birimleri ile ilgili hükmüne göre il halini almıştır. Alaca, Sungurlu, Osmancık, İskilip ve Mecitözü ilçeleri de Çorum'a bağlanmıştır.¹¹⁹ İskilip'in bağlandığı idari merkezlerin sürekli değişiklik göstermesinin nedeni dönemin gerektirdiği şartlara bağlı olarak siyasi, askeri ve ekonomik sebeplerle alınmış kararların sonucudur denilebilir.

2.1.4. Cumhuriyet döneminde İskilip

I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle ayrılan Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1919 yılında Mondros Ateşkes Anlaşmasını imzalamasıyla toprakları, galip gelen devletler tarafından paylaşılıp işgal edilmiştir. Bu işgallerden sonra İskilip vatani kurtarmak için milli direnişe maddi ve manevi her türlü desteği vermiştir. 4-7 Eylül 1919'da Mustafa Kemal'in önderliğinde Sivas

¹¹⁶ Sert, *a.g.e.*, 331.

¹¹⁷ Evliya Çelebi, *Seyehatname 3-4* (İstanbul:Üçdal Neşriyat, 1986), 188.

¹¹⁸ İlik, *a.g.t.*, 3-4.

¹¹⁹ Ayfer Ertan, "Milli Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008), 35.

Kongresi'nde alınan kararlara, İskilip Kaymakamı Tahsin Bey halk adına gönderdiği telgrafla bağlılıklarını bildirmişlerdir.¹²⁰

I. Dünya Savaşı'nda İskilip fiilen işgal edilmemiştir. Bu küçük, sakin ve huzurlu kent savaşın yaşandığı bölgelerden gelen kişiler için bir sığınak ve yerleşim yeri olmasının yanında ordunun ihtiyacını karşılamak üzere asker, erzak, para gibi gönderdiği yardımlarla Milli Mücadele'ye destek olmuştur.¹²¹

Anadolu'nun işgali karşısında halkın örgütlenip bilinçlenmesinde din adamları önemli bir rol oynamıştır. Milli Mücadele ruhunun ortaya çıkmasında, halkın direniş gücünün yüksek tutulmasında din adamları müftüler ve hocalar en önemli faktörlerden biri olmuştur.¹²² Bu dönemde mücadele ruhunun korunmasında etkili olan isimlerden birisi de Mansurzade ailesinden olan İskilipli alimimiz ve o dönemin müftüsü İsmail Hakkı Efendi'dir. İsmail Hakkı Efendi Milli Mücadele'ye destek sağlamak için halkı bilinçlendirmiş, birlik ve bütünlüğü sağlama yolunda bu mücadele ruhunu aktif tutmaya çalışmıştır. Yine bu dönemde milli mücadele için İskilip'te kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanlığına İskilip Askerlik Şube Reisi Necmettin Bey, başkan yardımcılığına ise Belediye Reisi Ali Bey atanmış cemiyetin üyeleri ise Şükrü, Mustafa ve Sabri Efendiler olmuştur. İstanbul'daki son Mebusan Meclisi'nin İngilizler tarafından basılıp dağıtılmasıyla İskilip'e sığınan Kemal Alpars Bey İskilip Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanı olmuş ve 30 Nisan 1920'de İskilip halkı adına Milli Mücadele'ye destek verdiklerini telgraf ile TBMM'ye bildirilmiştir. Yine aynı dönemde Milli Mücadele'nin başarısız olması yönünde fetva veren İstanbul hükümeti şeyhülislamının fetvasına karşılık, Börekçizade Rıfat Efendi ve Anadolu uleması tarafından Milli mücadeleyi daha etkili kılmak ve destek vermek için yayınlanan fetvaya 5 Mayıs 1920'de İskilipli İsmail Hakkı Efendi Çorum ilçeleri arasında ilk imzayı atan kişi olmuştur.¹²³

1920 yılında Yozgat ve çevresinde düzenli ordu için bir tehdit unsuru olan Çapanoğlu isyanının Çankırı ve Çorum bölgelerinden sonra İskilip'i de tehdit etmesiyle dönemin İskilip Kaymakamı tarafından düzenli orduya destek verecek gönüllü kuvvetler oluşturulmuştur.¹²⁴

Son olarak İskilip I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi önemli savaşların fiili olarak yaşandığı bir yer olmasa da bir yandan isyanları önlemeye çalışmış diğer yandan ise Tekâlif-i Milliye Emirleri çerçevesinde Batı Cephesi'ne asker ve erzak yardımında bulunmuştur. Milli Mücadele'ye büyük katkıda bulunarak vatanın bekası için üzerine düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmiştir.¹²⁵

¹²⁰ Tanay, *a.g.e.*,30.

¹²¹ Ertan, *a.g.t.*,22-27.

¹²² Ertan, *a.g.t.*, 37.

¹²³ Tanay, *a.g.e.*,30.

¹²⁴ Sert, *a.g.e.*,333.

¹²⁵ Kendircioğlu, *a.g.t.*, 62.

2.1.5. İskilip'in Coğrafi Konumu

İskilip İç Anadolu Bölgesinin Orta Kızılırmak Bölümünde, Çorum'un kuzeybatısında yer alan Çorum'a 55 kilometre uzaklığa sahip bir ilçedir. Çorum'un en eski ilçelerinden birisi olan İskilip'in kuzeyinde, Kuzey Anadolu dağ sınırlarının uzantıları, güneyde ise Kızılırmak ve ovalar bulunmaktadır. Yüz ölçümü 1187 km rakımı ise 750 olan ilçede yerleşmeler Kızılırmak'ın kollarının oluşturduğu vadi kenarlarında ve ilçenin kuzeyindeki dağlık kesimlerde yoğunlaşmıştır. Kent merkezi ise kalenin etrafında İskilip suyu çevresinde kurulmuştur.¹²⁶ Şehri ikiye ayıran Meydan Çayı batıdan güneye doğru uzanarak kuzeyden gelen Akçay ile birleştikten sonra ilçenin dışına çıkar. ¹²⁷ İskilip ilçesindeki suyun yakınına olan yerleşmeler sonucunda nüfusun büyük kesimi de Kızılırmak, Çomu Çayı ile İskilip Çayı etrafında yoğunluk göstermiştir. İlçede toplamda 177 devamlı yerleşke bulunmakta olup bunlardan 14'ü İskilip merkezindeki mahalleler, 64'ü köy, 93'ü köylere bağlı mahalleler ve 18 çiftlikten oluşmaktadır. ¹²⁸

Şehir Canik sıradağlarının devamı niteliğindeki Kavak, Göl, Teke, Deveci ve Çakarözü Dağları arasında oluşan vadiler üzerine kurulmuştur. Dağların yapısında bulunan andezit nedeniyle pembe bir görünüme sahip olan şehrin su ihtiyacını Kızılırmak'ın kollarından beslenen akarsular oluşturmaktadır. İlçenin Kuzeyde Tosya ilçesi (Kastamonu), Kuzeydoğuda Osmaniye, Doğuda Oğuzlar, Güneybatıda Bayat, Güneyde Uğurludağ ve Güneydoğuda Çorum ile sınırları bulunmaktadır. Kent geçiş Bölgesi'nde yer alması nedeniyle İç Anadolu'nun karasal iklimi ile Karadeniz'in ılıman ve yağışlı olan iklimine sahiptir. Yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlıdır. Ekonomisi büyük oranda tarıma dayanmakta olup şehir halkının çok az bir kısmı el sanatları ile uğraşmaktadır.¹²⁹ 2021 yılı İskilip ilçesi merkez nüfusu 18136 olup toplam nüfusu 31027'dir. Merkez nüfusunun 9160'ını kadın, 8976'sını erkek nüfus oluşturmaktadır. İskilip'e bağlı olan belde/köy toplam nüfusu ise 12891'dir. Köylere ait toplam nüfusun 6527'si kadın nüfusunu, 6364'ünü erkek nüfusu oluşturmaktadır. İlçenin merkezinde 14 Mahalle bulunmaktadır. İlçeye bağlı köy sayısı ise 64'tür.¹³⁰

2.2. İskilip İlçe Merkezinde Yer Alan Dini Ziyaret Yerleri

Geçmişten günümüze önemli bir yerleşim yeri olan İskilip, birçok dini ziyaret yerine ev sahipliği yapmıştır. Ziyaret yerleri hakkında insanlar tarafından yapılan anlatımlar ve bu ziyaret yerlerinde kabri bulunan şahısların tarihi ve manevi kişiliğine verilen değer bu mekânların insanlar tarafından rağbet görmesini diri tutmuş ve insanlar tarafından

¹²⁶ Ahmed Esenkaya, "Anadolu'nun Türkleşmesi Çerçevesinde Çorum-İskilip ve Çevresinde Türk Yerleşmesi" *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler Sempozyumu*, ed. Mevlüd Uyanık (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998),137.

¹²⁷ Eyüp Kömürcüoğlu, "İskilip Kasabası Kesin İmar Planı Raporu", *Arkitekt*, sy.05-06 (1949): 107.

¹²⁸ Mustafa Ertürk vd., "İskilip İlçesi'nin Demografik Özellikleri", *Doğu Coğrafya* 6, sy.4 (2000):239.

¹²⁹ Sert, a.g.e.,326.

¹³⁰ Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK), "İlçe Nufusu"(Erişim 21 Kasım 2021).

korunmasına da vesile olmuştur. İskilip ilçe merkezi ve köyleri insanlar tarafından ziyaret edilen dini mekânlar açısından oldukça zengindir. Çalışmamızın bu bölümünde İskilip ilçe merkezinde yer alan Şeyh Yavsi, Hacıkaranı (Abdülbaki), Muslihiddin-i Attar el-İskilib-i (Çakmakdede), Gülbaba, Kırkkızlar türbeleri hakkında bilgi verilecektir. Yine ilçeye bağlı bulunan köylerde yer alan diğer dini ziyaret yerleri de ele alınacaktır.

2.2.1. Bir ziyaret mekânı olarak Şeyh Yavsi Camii ve Türbesi

Bir ziyaret mekânı açısından Şeyh Yavsi türbesi ele alınırken mekânın kutsal kılınmasına vesile olan Osmanlı âlim ve mutasavvıflarından Şeyh Yavsi'nin hayatı ve onun tasavvufi kişiliği hakkında bilgi sahibi olmak elzemdir. Bu, türbenin insanlar nezdindeki ehemmiyetinin anlaşılması açısından önemlidir. Şeyh Yavsi türbesi ve camii hakkında detaylı bilgi verilmeden önce onun hayatı ve tarihi kişiliği hakkında bilgi verilecektir.

2.2.1.1. Şeyh Yavsi'nin Hayatı ve Tasavvufi Kişiliği

Asıl ismi Muhyiddin Muhammed b. Mustafa el- İskilib-i olan Şeyh Yavsi Maveraünnehir bölgesinden Çorum'un İskilip ilçesine yerleşen bir ailedendir. Şeyh Yavsi, Şeyhülislam Ebusuud Efendinin babasıdır. 1454 yılında İskilip ilçesinin Bağözü/Direklibel köyünde dünyaya gelmiştir. Şeyh Yavsi ilme ve maneviyata adeta bir kene gibi yapışmasından dolayı Yavsi lakabıyla anılmış ve tanınmıştır. Babasının ismi Mustafa, dedesinin ismi Mehmet, amcası ise ünlü astronomi bilgini ve matematikçi Ali Kuşçu'dur.¹³¹

Şeyh Yavsi'nin babası İskilip'te Zeyniyye tarikatının başında şeyhlikte bulunmuştur. İskilip'te yaşam sürerken Direklibel köyünde Muhyiddin dünyaya gelmiştir. Muhyiddin Muhammed b. Mustafa el-İskilibi ilk eğitimini babasından almıştır. Daha sonra Amasya ve İstanbul gibi şehirlerde tahsiline devam etmiştir. Amcası ünlü matematikçi Ali Kuşçu Ulubey'in yanında astronomi tahsilini gerçekleştirmiş. Amcasının yanında onun hizmetinde bulunan Şeyh Yavsi hadis rivayeti hususunda icazetini de amcasından almıştır.¹³² Diğer amcası Alaeddin Ali Tusi'nin de eğitimine katkısı olmuştur. Tasavvuf eğitimini ise mensup olduğu tarikat konusunda bilgi sahibi olmadığımız Muslihuddin-i Kocavi isimli bir şeyhten edinmiş olup bunun yanı sıra yine aynı şahıstan tefsir dersleri de almıştır. Akşemseddin'in halifesi İbrahim Tennuri'ye bağlanıp hilafet almasıyla birlikte İskilip'te irşat çalışmalarına başlamıştır.¹³³

Taşköprülüzade'nin aktardığına göre Şeyh Yavsi 885'te (1480) hacca gitmek niyetiyle İskilip ilçesinden yola çıkmış ve Amasya sancak beyi olan II. Beyazid ile görüşmüştür. Bu görüşme sırasında Şeyh Yavsi'nin II. Beyazid'a "Hac dönüşünde sizi saltanat tahtında oturur halde

¹³¹ Arıncı, Rıfat, "Şeyh Muhiddin Yavsi", *Çorumlu*, sy. 18, Çorum 1 Kânunusâni 940, 535-537.

¹³² Ethem Erkoç, *Çorumlu Şeyhülislam ve Alimler* (Ankara: Hazar Matbaacılık, 2017), 41.

¹³³Kamil Şahin ve Semih Ceylan, "Şeyh Yavsi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi 02 Temmuz 2021, islamansiklopedisi.org.tr/seyh-yavsi

buluruz” diyerek onu padişahlıkla müjdelediği aktarılmaktadır. Beyazid Şeyh Yavsi'ye beslemiş olduğu muhabbetten dolayı onu İstanbul'a davet etmiş ve onun adına bir tekke (Yavsi Baba Tekkesi) yaptırmıştır.¹³⁴

Şeyh Yavsi II. Beyazid'in zihninde derin bir iz bırakmıştır ve aralarında çok yakın bir ilişki vardır, II. Beyazid'in ona olan muhabbetinden dolayı Şeyh Yavsi “Hünkar Şeyhi” lakabıyla da anılmıştır. Padişah tarafından adına İskilip ve İstanbul'da vakıflar tahsis edilmiştir.¹³⁵

Hem amcası hem de kayınpederi olan Ali Kuşçu'nun vefat ettiği sıralarda Şeyh Yavsi, Simavlı Bedrettin'in Varidat isimli eserinin şerhi üzerinde çalışmıştır. Yazmış olduğu bu şerh ona ilim ve tasavvuf dünyasında şöhret kazandırmıştır. Tasavvufun karmaşık konularından biri olan ve İbni Arabi'den bu tarafa tartışılabilen vahdet-i vücud konusunu ilim dünyasına sunmuştur. Yine Yavsi, dini ilimlerin yanı sıra tasavvuf konusunda da bir hayli yol almış ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi tarafından "Zülcenahayn" yani iki kanatlı alimler arasında zikredilmiştir.¹³⁶

Şeyh Muhyiddin Yavsi, daha sonra bir ara İskilip'e dönüş yapmış babası Şeyh Mustafa'nın bulunduğu tekkede irşat faaliyetlerinde bulunmuştur. Fakat İskilip'te kalması uzun sürmemiş hem hocası hemde amcası olan Ali Kuşçu'nun kerimeleri Sultan Hatun ile izdivaçta bulunarak İstanbul'a yerleşmiştir. Amcasının vefat ettiği yıl olan 1474 yılına kadar İstanbul'da kalmış, kendini yetiştirmiş aynı zamanda amcasının yani kayınpederinin hizmetini görmüştür. Sultan Hatun ile yapmış olduğu bu evlilikten Nasrullah, Abdülfettah ve Ebussud adında üç çocuğu dünyaya gelmiştir. Mehmet adında bir oğlu daha bulunmaktadır.¹³⁷

II. Beyazid devrinin sonuna kadar (1512) İstanbul'daki tekkesinde faaliyet göstermiş, daha sonra memleketi olan İskilip'e dönüş yapmış ve buradaki tekkesinde faaliyetlerini sürdürürken hakkın rahmetine kavuşmuştur. Türbesi İskilip ilçesindeki kendi adına yapılan camiinin hemen yanında yer almaktadır. Aşağıda camii ve türbe hakkında detaylı bilgiye yer verilecektir.

2.2.1.2. Şeyh Yavsi Camii

Çorum'un İskilip ilçesinde Meydan Mahallesinde bulunan camii, Osmanlı döneminin önemli şahsiyetlerinden biri olan ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde şeyhülislamlığa kadar yükselmiş Ebussud Efendi tarafından yaptırılmış olup babası Şeyh Muhiddin Yavsi ile aynı adı taşımaktadır. Caminin 16. yüzyılın ortalarında yaptırıldığı tahmin edilmektedir ve İskilip'in en eski camisidir. Tek kubbeli bir camii iken sonradan Ebussud Efendi tarafından ibadet mekânının yanına bir bölüm daha eklenmiş ve bu bölümün üzeri de kubbe ile kapatılmıştır.

¹³⁴ Kamil Şahin ve Semih Ceylan, “Şeyh Yavsi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi 02 Temmuz 2021, islamansiklopedisi.org.tr/şeyh-yavsi

¹³⁵ Arıncı, Rifat, “Şeyh Muhiddin Yavsi”, *Çorumlu*, sy. 18, Çorum 1 Kânunusâni 1940, s. 535-537.

¹³⁶ Ethem Erkoç, *Çorumda Sahabe ve Evliya Makamları* (Ankara: Salmat Basım Yayım Ambalaj, 2017), 391.

¹³⁷ Ethem Erkoç, *Tasavvuf Geleneği ve Çorum'da Son Devir Meşayih* (Çorum: Ankara Okulu, 2013), 216.

Böylece camii kasnaklı iki kubbeli bir görünüme sahip olmuştur. Caminin ana yapısı tuğla ve kesme taş olup yuvarlak gövdeli ve tek şerefelidir.

“Yapı, plan düzleminde kuzeyde eşit büyüklüklerde kubbeli iki kare mekân ile güneyde bunlara orta aks üzerinde birleşen daha küçük kubbeli bir mekân ve son cemaat yerinden oluşan ters T biçimli bir yapıdır.”¹³⁸ Ebusuud Efendi Vakfiyesindeki tarife göre ise camiinin, kuzeyde tam orta yerinde şadırvanı olan revaklı bir avlusu ve ortada üç kubbesi bulunan bir haremli bulunmaktadır. Şeyh Yavsi'nin eşi Sultan Hatunun kabri ise caminin Güneyinde yer alan çatılı küçük yapıdır.¹³⁹

Camii, içerisinde köprü, bedesten, mektep ve handan oluşan bir külliyeinin parçası durumunda iken bugün külliyeinden eser kalmamış günümüze sadece camii ulaşabilmiştir. Caminin güneydoğusunda Şeyh Yavsi'nin türbesi yer almaktadır.

2.2.1.3. Şeyh Yavsi ve Sultan Hatun (Eşi) Türbesi

Hayatının son yıllarını İskilip'te geçiren Şeyh Muhittin Yavsi, (920/1524) burada rahmeti Rahman'a kavuşmuştur. Devlet büyüklerinin yanı sıra ilim insanlarının iştiraki ile kalabalık bir topluluğun omuzları üzerinde, kendi ismi ile anılan caminin hemen yanına defnedilmiştir. Şeyh Yavsi Türbesi, İskilip ilçe merkezinin Meydan Mahallesinde bulunan Şeyh Yavsi'nin kendi adıyla anılan camii içerisinde yer almakta olup camiinin güneydoğusunda kalmaktadır.¹⁴⁰ Babası Mustafa El- İmadi'ye ait kabir de türbenin hemen yanı başında bulunmaktadır. Her iki türbe de camii içerisinde iki farklı odada yer almaktadır ve üzerleri yeşil bir örtüyle kapatılmıştır.

Oğlu Ebussuud Efendi Şeyh Yavsi için türbe inşa ettirmiş, yakınına bir köprü ve bir de bağözü mevkiinde okul ve mescit yaptırmıştır. Türbenin hemen yanında Yavsin'in eşi ünlü matematikçi Ali Kuşçu'nun kızı yine Kanuni Sultan Süleyman'ın Şeyhülislam'ı olan Ebussuud Efendi'nin de annesi olan Sultan Hatun'un kabri bulunmaktadır. Şeyh Yavsi türbesinin hemen ilerisinde yer almaktadır. Yine türbe içerisinde iki kadın kabri daha bulunmaktadır.¹⁴¹ Yerel halk tarafından bu iki kadın kabrinin Şeyh Yavsi ve Sultan Hatun'un kızlarına ait olduğu söylenmektedir. Camiinin hemen arkasında yer alan Sultan Hatun türbesinin üzeri yapılı olup yapının içerisinde bulunan Sultan Hatun'un kabriyle birlikte diğer iki kadın kabrinin de üzeri yeşil örtü ile kapatılmıştır. Sultan Hatun ve kızlarına ait olduğu düşünülen bu türbenin kutsallığı daha çok Şeyh Yavsi'nin eşi ve Ebussuud Efendi'nin annesi olması hasebiyledir. Bu

¹³⁸ Ömer İskender Tuluk, “İskilip Şeyh Yavsi Camii'nin Orijinal Planı Üzerine Bir Restitüsyon Denemesi”, *Bellekten* 67, sy.249(2003):448.

¹³⁹ Ali Kılıcı, “İskilip'teki Vakıflar ve Ebusuud Efendi”, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler Sempozyumu*, ed. Mevlüt Uyanık (Ankara: TDV Yayınları,1998), 81-82.

¹⁴⁰ Ethem Erkoç, *Çorum'da Sahabe ve Evliya Makamları* (Ankara, Salmat Basım Yayım, 2017),392.

¹⁴¹ Erkoç, *a.g.e.*,392.

sebeple kutsallık atfedilen türbe bir dini ziyaret yeri olarak kabul edilip ziyaretler gerçekleştirilmektedir.

İskilip halkı ile yapılan görüşmeler neticesinde Şeyh Yavsi'nin kabrini 40 gün hiç ara vermeden ziyarette bulunanların dualarının ve isteklerinin kabul göreceğine dair bir inanışın mevcut olduğu da gözlemlenmiştir (K.K.1). Hem Şeyh Yavsi'nin tasavvufi kişiliği hem de Ebusuud Efendinin babası olması sebebiyle mekân kutsal kabul edilmekte ve gerek yerel halk tarafından gerekse il dışından yoğun ziyaretler gerçekleştirilmektedir. Şeyh Yavsi Türbesinin hemen yanında ünlü matematikçi Ali Kuşçu'nun kardeşi aynı zamanda Şeyh Yavsi Hazretlerinin babası Mustafa El-İmadi Hazretlerinin kabri bulunmaktadır. Yine Şeyh Yavsi'nin eşi Sultan Hatun ve iki kızının türbesi de arkada yer almaktadır. Rahatsızlığı olan, istek ve beklentisi olan insanlar buraya gelip dualarda bulunmaktadır. Pratik olarak sadece dua yapılmaktadır. Tasavvufi kişiliğinden dolayı sempozyum, konferans gibi gerekli bildirimler yoğunlukla düzenlenmektedir (K.K.2). Çok önceleri çocuğu olmayanlar gelip burada dua ederler eğer bu istekleri gerçekleşirse çocuklarını türbeye adarlar ve bundan ötürü ismini de "Satılmış" verirlerdi. Yine hemen türbenin yanında Şeyh Yavsi'nin diktiği ağaç bulunmaktadır. Ağaç kurumuş lakin etrafı çevrelenmiştir. Şeyh Yavsi zamanından kalma olması sebebiyle belediye onu korumaya almıştır (K.K.3).

2.2.2. Şeyh Muslihiddin Attar (Çakmak Dede) Türbesi

Halk arasında Çakmak Dede olarak da bilinen Şeyh Muslihiddin Attar¹⁴², İskilip'te doğmuştur. Doğum tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamakta olup Akşemseddin Hazretlerinin halifelerinden¹⁴³ olması sebebiyle on dördüncü yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Çakmak Dede isminin kim tarafından, ne zaman verildiği bilinmemektedir. "Attar" kelimesi ise bir isim değil Şeyh Muslihiddin'e ait bir lakaptır ve güzel koku anlamına gelmenin yanında şifalı bitkiler ve bu bitkilerden ilaç üretip satan kişiler için kullanılmaktadır. Bu isim Arapça'da da "Saydalı" yani eczacı kelimesi ile eş anlamda kullanılmaktadır. Bu lakabın Şeyh Muslihiddin Attar'a, şifalı bitkilerle uğraşp halkın tedavisiyle ilgilendiği için verildiği tahmin edilmektedir. Şeyh Muslihiddin Attar'ın bu bilgileri, hekim olan hocası Akşemseddin, Taşkoprüzade ve Hoca Sadettin'in "Attaroğlu" şeklinde bahsetmesinden anlaşıldığı üzere attarlık yapan babasıdır. Şeyh Muslihiddin Attar ilmi yönü çok güçlü bir âlimdir ve aynı zamanda çok kuvvetli bir tasavvufi kişiliğe sahip olduğu da bilinmektedir.¹⁴⁴ Akşemseddin'in halifesidir ve yine İbrahim Tennuri tarafından yetiştirilen üç önemli şahsiyetten birisidir. Kendisi, Bayramiyye tarikatının Şemsiyye koluna mensuptur. İskilip'te ikamet etmeye başladıktan sonra bu şehre mescit, medrese, hamam ve tekke inşa ettirmiş ancak bu yapılardan hiçbirisi günümüze ulaşamamıştır. Sonradan mescidin yapılmış olduğu alan farklı

¹⁴² Ethem Erkoç, *Çorumda Sahabe ve Evliya Makamları* (Ankara, Salmat Basım Yayım, 2017),467.

¹⁴³ Evliya Çelebi, *Seyhatname 3-4* (İstanbul:Üçdal Neşriyat, 1986),188.

¹⁴⁴ Seyfullah Kara, "İskilip'te Bir Gönül İnsanı: Şeyh Muslihiddin Attar", *Uluslararası Horosan'dan Anadolu'ya İrfan Geleneği: Elvan Çelebi Sempozyumu*, ed. Zekeriya Işık ve Tuğba gülen (Çorum: Çorum Belediyesi,2020), 124.

şahıslara satılmış, bugün ise bu alanda yatılı Kur'an kursu ve müftülük binası yer almaktadır.¹⁴⁵

1640 yıllarında Evliya Çelebi, Şeyh Muslihiddin Attar'ın kabrini ziyarete bulunmuş seyahatnamesinde ise onu şu şekilde anlatmıştır.

Tarikat nuruna erişmiş, hakikat sırrını keşfetmiş, din denizi'nin dalgıçı, büyük Şeyh Hazreti İskilipli Muhyiddin kaddese sırruhi: Aşağı şehir dışında medfun olup, herkesin ziyaret ettiği bir yerdir. Doğum yeri de bu şehirdir. İlim ve hikmet hazinesi, hilm ve ismette tek, sır küpü, Şeyh Muslihiddin Attar: Bu aziz, Akşemsettin Hazretlerinin halifelerindedir. Keskin nahiyesinde gömülmüştür. Şeyh Şamlı Hamza: Karacahisar Sahib de medfundur. Şeyh Mısırlı Abdurrahman. Şeyh İbrahim Tenuri: İşte bu dört halife Akşemsettin'in izinleri üzere halvete girip, önce İbrahim Tenuri seccade sahibi olmuştur. Sonra bu Muslihiddin İskilipli tarik oldu. Sonra Şamlı Hamza, Ondan sonra da Abdurrahim Mısırlı irşad oldular. Bu Şeyh Muslihiddin'in kırk bin müridi olup, kutupluğa ayak basmış alimlerdendir. Hala bu İskilip sehri içinde gömülü olup, herkes tarafından ziyaret olunan bir yerdir.¹⁴⁶

Muslihiddin Attar ile ilgili tartışmalı konulardan birisi de kabrinin nerede bulunduğu ile ilgilidir. Evliya Çelebi'nin eserinde onun İskilip'te meftun olduğu tartışmasız olarak belirtilmekte olup nokta mekânı maalesef belirli değildir. İskilip müftülük binasının arka bahçesinde kabrinin olduğu bilinmekte ve bu alanda bir de mezar yer almaktadır. Fakat bu kabrin bu önemli şahsı tanıtmak ve ortaya çıkarmak amacıyla sonradan yapıldığı da tahmin edilmektedir.¹⁴⁷ Şeyh Muslihiddin Attar'ın İskilip'te doğup vefatında İskilip'e defnedildiği fakat kabrinin yerinin tam olarak belli olmadığı bilinse de Şeyh Muslihiddin Attar'ın şahsına, ilmine ve bilgisine duyulan saygıdan dolayı kutsallık atfedilmiş ve sembolik mezarı da halk tarafından bir dini ziyaret yeri olarak görülmektedir ve ziyaretler gerçekleştirilmektedir.

Şeyh Muslihiddin Attar'ın kabri, İskilip ilçe merkezinde kendi yaptırmış olduğu mescidin yerine yapılan müftülük binasının bahçesinde bulunmaktadır. Kabrin üzerinde herhangi bir yapı bulunmamakta sadece üzerinde Şeyh Muslihiddin olarak ismi yazmaktadır. Türbe halkın ziyaretine açık bulunmamaktadır.

Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde aşağıda yer alan bilgilere ulaşılmıştır.

Kendisi çok büyük bir zattır. Büyüklerimiz kırk bin tane müridi olduğunu söylerlerdi. Babam bu türbenin bir yangında yanmadığını söylemişti. Bende türbenin arka tarafında meydana gelen bir yangına şahit oldum. Ateşin türbe tarafına gelmediğini gördüm ve sanki Allah'ın bu ulu zatın kabrini koruduğunu hissettim (K.K.4). Türbeye gereken ehemmiyetin verilmediğini düşünüyorum. Eskiden bu mekân çok sık ziyaret ediliyormuş. Ama şuan halka açık olmadığı için ziyaretler çok yoğun değildir. Kuran kursuna ve müftülüğe ziyarete gelenler burayı ziyaret etmektedir. Özellikle Perşembe ve Cuma günleri az da olsa ziyaretçisi bulunmakta

¹⁴⁵ Ethem Erkoç, *Çorumda Sahabe ve Evliya Makamları* (Ankara, Salmat Basım Yayım, 2017),467.

¹⁴⁶ Evliya Çelebi, *Seyhatname 3-4* (İstanbul:Üçdal Neşriyat, 1986),188. Bkz. Ethem Erkoç, *Çorumda Sahabe ve Evliya Makamları* (Ankara, Salmat Basım Yayım, 2017),.188-189.

¹⁴⁷ Kara, *a.g.e.*, 127.

Kuran okuyup kabrin başında dualar edilmektedir. Ziyaretçilerin çoğunluğunu bayanlar oluşturmaktadır (K.K.5).

2.2.3. Şeyh Muhammed Abdülbaki (Hacıkarani) Türbesi

Asıl ismi Abdülbaki olan Hacı Karani, Acem Alisi lakabı ile bilinen babası Ali Efendi ile birlikte Yemen'den gelip İskilip'e yerleşmiştir. Babasına Acem Ali denmesinin sebebi İstanbul'da yer alan Mustafa Paşa Tekkesinde zahir ve batın ilimler konusundaki bilgisi ile tanınan ve Şeyh Hasan Efendi'nin halifelerinden olan Baki Efendi'nin oğlu Baki Zade Mehmet Çelebi Acem ve Rum diyarında çok ünlü bir güreşçidir. Çorum'a geldiğinde herkesi yenmiş Abdülbaki Hazretleri'nin babası Acem Ali'yi de yenmiş ve bu nam ile meşhur olmuşlardır. Babası gibi güreşçilik yeteneğine sahip olup güreşçiliğe heves etmeyen Şeyh Abdülbaki, hayatını ilim öğrenmeye adanmış ve İstanbul'a gidip ünlü âlimlerden akli ve nakli ilimler öğrenmiştir. Abdülbaki Hazretleri ilim öğrendiği sırada hastalanmasıyla gözünün birini kaybetmiştir. Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri, bu durum için "Eğer Abdülbaki'nin bir gözü daha açık olsaydı kitaplardaki en ince manaları mütalaa ederken kitapları delip öbür tarafa geçerdi." buyurmuştur.¹⁴⁸

İlerleyen zamanlarda bir kâmil mürşide bağlanma ihtiyacı hisseden Şeyh Abdülbaki Kastamonu'ya Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri tekkesine giderek bağlılığını bildirmiş uzun yıllar hizmetinde bulunmuştur. Burada halifelik makamına erişen Abdülbaki Hazretleri ilim ve irşat faaliyetleri için Çorum'a gönderilmiştir. Ancak şeyhinin vefat haberini alması üzerine tekrar Kastamonu'ya dönmüştür. Burada hem tasavvufi ilimlerle meşgul olmuş hem de cuma günleri Tefsir ve Hadis dersleri vermeye devam etmiştir. Şeyh Abdülbaki pek çok keramet göstermiştir. Fakat bunların anlatılmamasını istediği için onun kerametleri hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Abdülbaki hazretleri on bir yıl Kastamonu'da şeyhlik yapmıştır ve ardından İskilip'i görmek ve hasret gidermek için İskilip'e gelmiştir. Burada hastalanıp vefat etmiştir. 1935 yılına kadar İskilip merkezde yer alan Hacı Karani Köprüsü'ndeki kayanın hemen dibinde camii ve türbesinin olduğu bilinmektedir. 1935 yılında ise yol genişletmesi nedeniyle türbesi yıkılıp kabri kendi ismi ile bilinen yine İskilip merkezde yer alan Hacı Karani mezarlığına taşınmıştır. Kabrin üzerinde anıt biçiminde bir yapılanma mevcut olup bu yapının 4 tarafı açıktır. Kabir bu yapının orta yerinde yer almaktadır. Kabri ziyaret amaçlı halka açıktır. Bulunduğu bu mezarlık ismini Hacı Karani türbesinden almaktadır.¹⁴⁹ Yerel halk ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler aşağıdaki şekildedir.

Kastamonu'dan Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin müridi olduğumu biliyorum. Büyüklerimiz önceden türbesinin Hacı Karani köprüsünün hemen yanında, şuan ki otobüs durağının yerinde olduğunu söylenmektedir. Yol yapım çalışmalarından dolayı bugün bulunduğu mezarlığa

¹⁴⁸ Şeyh Abdülbaki Efendi, Erişim Tarihi 25 Haziran 2021, <http://www.evliyal.net/seyh-abdulgaki-efendi-2/>

¹⁴⁹ Ethem Erkoç, *Çorumda Sahabe ve Evliya Makamları* (Ankara, Salmat Basım Yayım, 2017), 468.

taşınmıştır. Âlim bir zattır ama çok sık ziyaret gerçekleştirilmemektedir. Sadece mezarlık ziyareti için gidenler ve onun kabrinin orada olduğunu bilenler tarafından dua edilmektedir (K.K.6). Hacı Karani Hazretleri İskilip'te bulunan âlimlerimizden bir tanesidir. Fakat halk tarafından çok fazla tanınmadığı için öyle çok yoğun ziyaretler gerçekleşmiyor. Yerel halk tarafından sadece bilgi sahibi olanlar gitmektedir (K.K.7).

2.2.4. Bir ziyaret mekânı olarak İskilipli Mehmet Atıf Hoca Türbesi

Bir dini ziyaret mekânı olarak ele alınan İskilipli Mehmet Atıf Efendi Türbesine kutsallık atfedilmesinin sebebi ilme ve bilgiye verdiği önem yanında Osmanlı dönemi İslam âlimlerinden birisi olmasıdır. Mehmet Atıf Efendi türbesi hakkında bilgi verilmeden hemen önce türbenin ehemmiyet ve öneminin anlaşılması adına, onun hayatı hakkında bilgi verilecektir. Ardından İskilip'te yer alan türbesi ve insanların nazarında bu türbenin önemine değinilecektir.

2.2.4.1. Mehmet Atıf Efendi ve Hayatı

İskilipli Atıf Hoca 1876 yılında İskilip'e bağlı Toyhane (eski adı Tophane) köyünde dünyaya gelmiştir. İskilip ilçesinde dünyaya gelmesi onun "İskilipli" lakabı ile tanınmasına ve anılmasına sebep olmuştur. Baba tarafından soyu Akkoyunlu Aşireti'nin İmamoğlu sülalesine dayanan Atıf Efendi'nin babası Mehmet Ali Ağa, dedesi Hasan Kethüdadır. Annesinin soyu ise Mekke'den irşat faaliyetleri için Anadolu'ya göç eden Hz. Ömer'in neslinden gelen Arap Dede ünüyle tanınan zatın 7. kuşak torunlarından olan Nazlı Hanımdır. Atıf Efendi altı aylıkken annesini kaybederek öksüz kalmıştır. Dedesi Hasan Kethüda ve babaannesi Satı Hanım Atıf Efendi'nin bakımını ve yetişmesini üstlenmiştir. Dedesi Hasan Kethüda torunu Mehmet Atıf Efendiye henüz küçük yaşlardan itibaren köylerindeki evlerinde özel hocalardan ders alabilme imkânını sağlamıştır. Atıf Efendi bir yılı doldurmadan hafız olmuş ve evde aldığı eğitimin etkisiyle İptidaiye mahalle mektebindeki eğitimini başarı ile tamamlamıştır. 1891-1892 yılları arasında İskilip'teki Caca Bey medresesinde eğitim gören ve müderris Hoca Abdullah Efendi'den ders alan Atıf Efendi yine aynı dönemde İskilip Ulu Camisindeki âlimlerin derslerine katılarak ilim alanında feyz almıştır.¹⁵⁰

Atıf Efendi Arapça öğrenmesinin ardından ilim yurdu olarak anılan İskilip'te emsile, bina, avamin, izhar, maksut, izzı ve molla, cami ilimlerini tamamlamıştır.¹⁵¹ İyi bir Arapça eğitiminin ardından hadis ve fıkıh alanında dersler alan Atıf Efendi bu sırada Rüştüye Mektebindeki eğitimini de başarıyla tamamlayarak mezun olmuştur. İlçedeki eğitimini tamamladıktan sonra öğrenimine İstanbul'da devam etmek istemiştir. Yine bu dönemde

¹⁵⁰ Ethem Erkoç, *Çorum'da Sahabe ve Evliya Makamları* (Ankara, Salmat Basım Yayım, 2017), 397.

¹⁵¹ Sümeyye Gülşen Soylu, "Anlaşılmayan Anlam: İskilipli Atıf Hoca", *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu*, ed. Zekeriya Işık (Çorum: Hitit Üniversitesi İnsani Değerler Platformu, 2016), 654.

Mehmet Atif Efendi'nin Bölükeminler ailesine mensup Ayşe isimli bir hanımla evlenmek istediği fakat babası Mehmet Ali Ağa'nın kızın ailesi ile anlaşmazlık yaşadıklarını söyleyerek bu meseleye sıcak bakmadığı bilinmektedir. Ardından İstanbul'a giderek akrabası Müderris Mehmet Efendi'nin de kılavuzluğu ile Fatih medresesindeki eğitimine başlamıştır. Burada Çarşambalı Hoca olarak bilinen meşhur müderristen özel dersler alarak yüksek ilimleri burada tamamlamış, 1902 yılında iyi bir derece ile mezun olmuş ve icazet belgesini almıştır. 1905 yılında "Dersiam" olan Atif Efendi Fatih Camii'nde dersler vermeye başlamış ve aynı dönemde Darülfünun ilahiyat şubesinden mezun olmuştur.¹⁵² İstanbul'daki eğitim ve çalışmalarının ardından bir süreliğine memleketi İskilip'i ziyaret eden Atif Efendi bu süre içerisinde İskilip ve köyünde halka hutbe ve vaazlar vererek irşat faaliyetlerine devam etmiştir. Gerçekleştirdiği dini sohbetlerle halkın sevgisini ve ilgisini kazanmıştır. Yarım kalan işlerini tamamlamak ve görevine devam etmek için yeniden İstanbul'a dönen Atif Efendi Fatih Medresesinde ders vermeye devam etmiş aynı zamanda Kabataş Lisesi'ne Arapça öğretmeni olarak görevlendirilmiştir. Yirmi sekiz yaşında iken arkadaşlarının vesilesi ile tanıştığı Safranbolulu Fatma Zahide Hanım ile evlenmiştir. Fatma Zahide Hanım ile yirmi iki yıllık evliliğinden Ayşe Melahat isimli bir kızları olmuştur.¹⁵³

Bu dönemde kendisi gibi diğer müderrislerin de maddi sıkıntı çektiğine şahit olan Mehmet Atif Efendi arkadaşı Rasim Efendi ile müderrislerin maaşlarının zamanında ödenmemesi gibi mağduriyetleri giderici çalışmalarının Şeyhülislamlık tarafından hoş karşılanmaması sebebiyle Bodrum'a gönderilmiştir. Buradan Kırmımlı İbrahim Efendi'nin daveti ve pasaportu ile Kırmım'a geçmiştir. Kırmım'dan Varşova'ya geçen Atif Efendi burada üç ay kalmış Avrupa'yı yakından gözlemlene fırsatı bulmuştur. İkinci meşruiyet hazırlıklarının başlaması ve siyasi şartların değişmesi ile arzu ettiği İstanbul'a tekrar dönmüştür.¹⁵⁴ Mehmet Atif Hoca sosyal yönü kuvvetli faal bir insandır. Medreselerin iyileştirilmesi ve düzenlenmesi görevinin yanında âlim ve müderrislerin haklarını savunmak korumak ve ihtiyaç sahibi öğrencilere yardım etmek gayesi ile Cemiyet-i Müderrisi'nin kurucuları arasında yer almıştır. 15 Şubat 1919 yılında kurulan Cemiyeti Müderrisi'nin ismi daha sonra Teali İslam Cemiyeti ismini almıştır.¹⁵⁵

İlim ve irşat konuları ile yakından ilgilenen Atif Efendi saraydaki huzur derslerini yürütmesinin yanında Sebilürreşad Beynülhak, Mahfel gibi çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar yazmıştır. Sebilürreşad dergisinde yazdığı sıralarda Eşref Edip, Sait Nursi, Ali Haydar ve Mehmet Akif gibi isimlerle ilmi konularda fikir alışverişinde bulunmuştur. Kendisi, "Atif Efendi Neşriyatından" isimli yayınevini kurarak birçok eser¹⁵⁶ yazmıştır.¹⁵⁷

¹⁵² Erkoç, a.g.e., 397-398.

¹⁵³ Erkoç, a.g.e., 399-400.

¹⁵⁴ Ethem Erkoç, *İskilipli Atif Hoca: Hayatı, Düşünceleri ve İdamı* (Ankara: Tiremat Matbaacılık,2016), 15-16.

¹⁵⁵ Erkoç, a.g.e., 26-27..

¹⁵⁶Mehmet Atif Efendi'nin eserlerinden bazıları şunlardır: Tesettür-i Şer'i Din-i İslam'da Men-i Müskirat, Frenk Mukallitliği ve Şapka, Mir'atü'l İslam Medeniye-i Şer'iyye ve Terakkiyat-ı Diniye, İslam Fıkhı, Nazar-ı Şeriatta Kuvve-i Berriye ve Bahriyye'nin Ehemmiyet ve Vücubu, Muinut Talebe, İslam Yolu, Cihat, Çocuk Terbiyesi'dir.

İskilipli Atıf Efendi 1924 yılında İstanbul Maarif Müdürlüğünün resmi izin belgesi ile yayınlamış olduğu “Frenk Mukallitliği ve Şapka” isimli eserinin, 1925 yılında çıkarılan Şapka Kanunu'na muhalefet ettiği gerekçesiyle 7 Aralık 1925'te tutuklanmış ve Giresun'a sevk edilmiştir. O dönemde kurulan İstiklal Mahkemeleri Şapka Kanuna aykırı hareketlerle alakasının olup olmadığını araştırmış, tutuklanmasına sebep olan eserin Şapka Kanunu'ndan bir buçuk yıl önce yazılmış olması ve suçunun sabit görülmemesi nedeniyle beraat kararı alınmış fakat serbest bırakılmayarak önce İstanbul'a oradan da Ankara'ya götürülmüştür. 1926 yılında Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından tutuklu olarak yargılanmıştır. Savcı Necip Ali'nin iddia makamı olarak istediği üç yıllık kürek cezasına karşılık mahkeme heyeti tarafından idama mahkûm edilmiştir. 4 Şubat 1926'da Ankara'da eski meclis binası yakınlarında idamı gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁸

2.2.4.2. Mehmet Atıf Efendi Türbesi

Mehmet Sılay, idamın gerçekleşmesinden sonra Mehmet Atıf Efendi'nin cenazesinin yıkanmadan ve namazı kılınmadan Mamak mezarlığının kimsesizler bölümüne defnedildiğini ve mezarın yerinin kimseye söylenmediğini belirtmektedir. 1954 yılında mezarlığın Gülveren ile Çiçin arasında yer alan Asri mezarlığa taşınması üzerine kabrinin yerini kimsenin bilmemesi nedeniyle taşınma işlemi gerçekleştirilemeyen Atıf Hoca'nın mezarı, Mamak Mezarlığı Şafaktepe Parkı'na dönüştürülürken kaybolmuştur. Sılay, mezarın yerini bilen birilerinin olabileceği düşüncesi ile kendi araştırmaları sonucunda İstiklal Mahkemesi'nde zabıt kâtipliği yapmış bir şahsın mezarının yerini bildiğini ve sık sık dua etmek için mezara geldiğini öğrenir. Bu şahsın mezarın yerini göstermesi üzerine Sılay ve ekibi, 2000 yılında tespit edilen mezarın açılması sonucu Atıf Hocaya ait kemikleri bulurlar. Daha sonra kemiklerin Atıf Hoca'ya ait olup olmadığının tespit edilmesi için Toyhane köyündeki yeğenlerinden kan, saç ve tırnak örnekleri alınıp Adli Tıp Kurumu'na gönderilir ve DNA testinin sonucunda cesedin tamamen Atıf Hoca'ya ait olduğunun anlaşılması üzerine Sılay Atıf Hoca'nın kemiklerini memleketi İskilip'e getirmiştir.¹⁵⁹

Mehmet Atıf Efendi, 22 Nisan 2008 yılında dönemin Belediye Başkanı Orhan Öztürk, Mehmet Sılay ve torunu Ahmet Faruk İmal'in katılımıyla ikinci vakti kılınan gıyabi cenaze namazının ardından Atıf Efendinin cenazesi İskilip merkezde bulunan Gülbaba Mezarlığı'nın yanına defnedilmiştir.¹⁶⁰

(Sümeyye Gülşen Soylu, “Anlaşılmayan Anlam: İskilipli Atıf Hoca”, *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu*, ed. Zekeriya Işık (Çorum: Hitit Üniversitesi İnsani Değerler Platformu, 2016), 656.)

¹⁵⁷ Soylu, *a.g.e.*, 656.

¹⁵⁸ Sadık Albayrak, “İskilipli Mehmet Atıf Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi 14 Temmuz 2021, <https://islamansiklopedisi.org.tr/iskilipli-mehmed-atif-efendi>

¹⁵⁹ Mehmet Sılay, *İskilipli Atıf Hoca* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014), 317-318.

¹⁶⁰ Hamdi Ertekin, *İskilipli Atıf Hoca Anıt Mezar ve Külliyesi* (İskilip Belediyesi Kültür Yayını, 2013), 34.

2010 yılında Projelendirilen “İskilipli Atıf Hoca Anıt Mezarı”nın yapımı 2011 yılında İskilip belediye başkanı Numan Sezer’in döneminde yapımı tamamlanan anıt mezar 2012 yılında halkın ziyaretine açılmıştır. Mezarın açılışında resmi bir açılış merasimi yapılmamıştır. Atıf Efendinin eşi ve kızının mezarları ise Toyhane Köyü Mezarlığındadır.¹⁶¹

İskilip merkezde yer alan Gülbaba mezarlığında bulunan İskilipli Mehmet Atıf Efendi ye ait kabrin üzerine beton sütunlar ve metal çubuklarla bir anıt inşa edilmiştir (Bkz.Ek Fotoğraf No: 11). “Anıt mezardaki sekiz sütun sekiz cenneti ve sonsuzluğa ulaşmayı sembolize eder. Anıtın tepesinde bulunan hilal başlıklı alem, İslam’ın yüceliğini ve kurtuluşun İslam’da oluşunu temsil eder.”¹⁶² İnşa edilen kubbemsi bu yapının içinde Atıf Efendiye ait kabir bulunmaktadır. İki sütun arasındaki iki kanatlı bahçe kapısından Atıf Hoca’nın kabrine girilmektedir ve girişin tam karşısında anıt mezar yer almaktadır. Adeta bir külliye andıran anıt mezarın içerisinde bayan mescidi ve vakıf idare binası da yer almaktadır. Anıt mezara gerek yerel halk gerekse il dışından gelen ziyaretçiler tarafından yoğun ilgi gösterilmektedir. İskilip halkıyla yapılan görüşmeler sonucunda şu bilgiler elde edilmiştir.

İskilipli Atıf Hoca idam edilmiş büyük âlimlerimizden birisidir. Daha önce kabri burada değilmiş, kemikleri bulunup getirilmiştir. Daha sonra da kabri anıt mezar haline getirilmiştir. Çeşitli şehirlerden özellikle Atıf Hoca’yı ziyaret etmek için akın akın gelen insanlar var. Ziyaret amaçları dua etmektir burada başka herhangi bir uygulama yapılmamaktadır. Her Cuma burada sesli Kur’an-ı Kerim okunmaktadır. Burada yaşayan insanlar gelip Yasin, Tebareke, Amme gibi Kurandan sureler okumaktadır (K.K.8). Atıf Hoca çok büyük bir âlimdir aynı zamanda Peygamber Efendimizi rüyasında görmüş bir kişidir. Atıf hoca, idam edilmeden bir gece önce muhteşem bir savunma hazırlamıştır. Bu savunmayı yaptığında serbest kalabilecektir fakat o gece rüyasında Peygamber Efendimizi (sav) görür. Peygamberimiz ona, “Bana kavuşmayı istemiyor musun?” diye sorar. Bunun üzerine Atıf Hoca o savunmayı yapmaktan vazgeçer ve idam edilir. Kabri insanlar tarafından akın akın ziyaret edilmektedir. Gelen insanlar sadece dua etmektedirler (K.K.9).

2.2.5. Erenler (Kırkızlar) Türbesi

Kırkızlar türbesi, İskilip merkezde bulunan Erenler mahallesine ismini veren Erenler tepesinde yer alma6+6ktadır. Bu bölge kırk kıza ait mezarların bulunduğu inanılan alandır. Burası taşlık ve kayalık bir alan olup kümelenmiş şekilde taş yığınları mevcuttur. Bu taş yığınlarının kırk kızlar tarafından kendilerini savunmak adına atılan taşlar olduğu söylenir.

Kırkızlar türbesine ait anlatılan birçok rivayet bulunmaktadır. Erkoç’ta yer alan rivayete göre bu bölgede yaşam süren Allah inancına sahip bir topluluğun düşman bir kavmin saldırısına maruz kaldığı ve tüm erkeklerin kılıçtan geçirildiği anlatılmakta olup bu kıyımdan

¹⁶¹ Ethem Erkoç, *İskilipli Atıf Hoca: Hayatı, Düşünceleri ve İdamı* (Ankara: Tiremat Matbaacılık,2016), 101.

¹⁶² Mehmet Silay, *İskilipli Atıf Hoca* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014), 200.

kurtulan 40 tane kızın namuslarını korumak ve düşman saldırısından kurtulmak amacıyla Erenler ismiyle anılan bu tepeye sığındığından söz edilmektedir. Kırk kızın izini süren düşman topluluğu onların yerini tespit edip etraflarını çevrelerler. Bu saldırıya direnen kızlar kurtulamayacaklarını anladıklarında Allaha yalvarmaya, dualar etmeye başlarlar. “Allah’ım bizi düşmanın zulmünden kurtar, bizi ya taş ya da kuş et” şeklinde dua etmişlerdir. Duaları Allah tarafından kabul görür ve hepsi taşa dönüşür. Bu alanda mezar şeklinde yer alan taş yığınlarının bu kızlara ait olduğu halk tarafından kabul edilmektedir.¹⁶³

Anlatılan başka bir rivayete göre ise şehir düşman işgalinde iken şehri savunan erkeklerin tamamı öldürülür ve şehirde bulunan kırk tane kızın tamamı düşmanların şerrinden korunmaları için Erenler tepesine gönderilir. İzlerini bulan düşman topluluğuna teslim olmayan kızlar kahramanca savaşarak can verirler. Her biri farklı mezarlara defnedilir ancak bu mezarlar günümüze ulaşmamıştır. Erenler tepesinde yer alan öbek öbek taşların bu kızların düşmanlara karşı kendilerini savunurken atmış oldukları taşlar olduğundan söz edilir.¹⁶⁴ Kırkkızlar, Eskişehir, Aksaray Sivas gibi farklı illerde de anılmaktadır. İskilip halkıyla yapılan görüşmelerde ulaşılan bilgiler aşağıdadır.

Çok eski zamanlarda bir savaş olmuş ve düşmanlar bu kızları kovalamıştır. Kızlar düşmanlardan kaçmış ve bu tepeye geldiklerinde artık güçleri kalmamıştır. Düşmanların onları yakalayacaklarını anlayınca “Allah’ım bizi bu düşmanlara teslim etme, ne olursun bize bir çare bul” demişlerdir. Orada ne dua etmişlerse artık Allah tarafından yerler açılmış ve kızlar yere (toprağa) gömülmüştür. Toprak kapanınca saçları dışarı da kalmıştır. Allah onları düşmana teslim etmeyeceği için dışarıda kalan o saçlar, Allah tarafından çimene dönüştürülmüştür. Kızlar orada kaybolmuştur. Savaştan sonra oradan gelip geçen insanlar olmuş ve o çimenleri koparan insanlar kan çıktığını görmüştür. Yine orada bir su akıyormuş ve o suya avucunu tutup su aldığında o su, süte dönüşüyormuş. Su süt haline geliyormuş yani. Çocuğu olmayanlar, hasta olanlar oraya gidip namaz kılardı. Yine insanlar adaklar adar, eğer istekleri gerçekleşirse gidip orada namaz kılar, kurbanlar keserlerdi. Biz eskiden türbelere gider, dua ederdik ama günümüzde artık eskisi gibi türbe ziyaretleri yapılmamaktadır (K.K.10).

Kırkkızlar evliyadırlar. Evliya oldukları içinde gece çıkıp Kırkkızların karşı mahallesi olan Mutaflar mahallesinde evlerde gece gezerlermiş. Anlatılanlara göre gece kalkan insanlardan ancak temiz kalpli, iyi insanlar onları görebilirlermiş. Kadının bir tanesi gece tuvalete kalktığında sarışın saçları pırıl pırıl parlayan, elik (ceylan) gibi bir kız görmüş. Kadın korkmuş. Korktuğunu gören kız korkma benden sana zarar gelmez demiş ve duvarı göstererek şurayı aç, bak demiş ve kaybolmuş. Bu durumu kayınvalidesine anlatan kadına

¹⁶³ Bkz. Ethem Erkoç, *Çorumda Sahabe ve Evliya Makamları* (Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları,2017), 376-377.

¹⁶⁴Mürsel Sümer, “Erenler Tepesi ve Kırkkızlar Efsanesi” Erişim 12 Temmuz 2021, http://www.iskilipliyiz.com/m/index.php?islem=authors_read&id=699

kayınvalidesi hiç kimseye söylememesini söylemiş. Çünkü başka birine anlatan kişilere evliyalar tekrar görünmezlermiş. Kadın gösterilen duvarı açtığında orada bir torba altınla karşılaşmış. Daha sonra yeni ev yapacakları zaman orayı yıkmışlar altın falan var mı diye bakmışlar ama bulamamışlar. Bu hadiseler çok önceleri yaşandı. Şuan burada çok fazla kötülükler yaşandığı için evliyalarında buralarda kalmadığı söyleniyor (K.K.11).

2.2.6. Gülbaba Türbesi

Gülbaba türbesi İskilip ilçe merkezinin Çavuş Mahallesinde bulunan bir mezarlıkta yer almaktadır. Bu mezarlığa ismini veren de bu türbe olmuştur. Türbesinde her ikisi de çok silinmiş eski yazı ile yazılan şahide taşı vardır. Dikili olan üçüncü taşta ise Latin harfleriyle “Gülbaba” yazısı yer almaktadır.¹⁶⁵ Bu bilgi dışında hakkında herhangi başka bir bilgi bulunmamaktadır. İskilipli Mehmet Atıf Efendinin kabristanı da Gülbaba mezarlığının hemen yanında yer almaktadır. Yerli halk ile yapılan görüşmeler neticesinde aşağıdaki bilgiler elde edilmiştir.

Gülbaba mezarlığında kabri bulunmaktadır. Hakkında pek bilgim yok ama büyük bir âlim olduğu söylenmektedir. Atıf hoca da aynı kabristanda bulunmaktadır ve son zamanlarda Atıf Hoca'nın kabrini ziyarete gelenler Gülbaba'yı da ziyaret etmektedirler. Çok sık ziyaret edilen bir yatırıdır. Burada adak adanmaz, kurban kesilmez. Sadece âlim zata dua edilir (K.K.12).

İskilip âlimler şehri olarak bilinmektedir. Gülbaba da önemli âlimlerden birisidir ama hakkında detaylı bilgiye sahip değilim. Turistik mekânları gezme amaçlı gelen insanlar bu türbeyi de ziyaret etmektedir. Yine Atıf hoca ile aynı kabristanda buldukları için onu ziyarete gelenler Gülbaba'yı da ziyaret etmektedir (K.K.13).

2.3. İskilip İlçe Merkezine Bağlı Köy ve Yerleşim Yerlerinde Yer Alan Dini Ziyaret Yerleri

2.3.1. Nuru'l Hüda Türbesi

Nuru'l Hüda'nın türbesi hakkında bilgi vermeden önce onun ve geride bıraktıklarının kıymetini daha iyi anlayabilmek adına hayatı hakkında kısaca bilgi verilecektir. Yine babası Akşemseddin'in yaptırdığı, bugünkü ismiyle Evlik camii, Nuru'l Hüda Türbesi ve türbe yanında bulunan çeşme ve çilehaneden de bahsedilecektir.

2.3.1.1. Nuru'l Hüda ve Hayatı

¹⁶⁵ Tanay, *a.g.e.*, 68.

Asıl adı Muhammed Nurullah olan Nuru'l Hüda, Fatih Sultan Mehmet Hanın hocası ve "Tabib-i Ebdan" sıfatıyla döneminin en iyi hekimlerinden biri olarak tanınan Akşemseddin Hazretlerinin altıncı oğludur.¹⁶⁶ Kendisi hakkında detaylı bilgiye sahip olamadığımız Nuru'l Hüda Hazretlerinin doğum ve ölüm tarihleri, yaşamını konu alan hikâyesi ile ilgili bilgilerde kaynaklarda mevcut değildir. Babası Akşemseddin Hazretleri ile Ankara'nın Beypazarı ilçesinden gelerek İskilip'e bağlı olan Evlik (Evlek) köyüne yerleşmiştir.¹⁶⁷

Bir rivayete göre Akşemseddin Hazretleri Evlik köyüne gelmek istediğinde kendisini de yanında götürmesini isteyen oğlu Nuru'l Hüda'nın bu isteğini geri çevirmiştir. Bunun üzerine kapının önüne çıkan Nuru'l Hüda başını açmış ve babası Akşemseddin'i Allah'a şikâyet etmiştir. Yola çıkan Akşemseddin Hazretleri ise şiddetli yağmur sebebiyle geri dönmek zorunda kalmıştır. Yaşadığı bu olumsuz hadiseyi oğlunun isteğini geri çevirmesine bağlayan Akşemseddin Hazretleri tekrar Evlik'e gelmek üzere yola çıktığında oğlu Nuru'l Hüda'yı da yanında getirir.¹⁶⁸ Bir müddet burada kalan Akşemseddin Hazretleri ilim ve irşat faaliyetlerinde bulunur. Talebeler yetiştirir ve aynı zamanda hekimlik görevine de devam etmiştir. Kendisine gelen hastaları tedavi edip iyileştiren Akşemseddin Hazretleri bir süre sonra dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmet'in yanına dönmek üzere ayrılrsa da şifa bulmak isteyen hastaların Evlik köyüne gelişi devam etmiştir.¹⁶⁹

Babasının ayrılmasının ardından Evlik köyünde kalmaya devam eden Nuru'l Hüda Hazretleri babasının izinden giderek ilim ve irşat faaliyetlerine devam etmiştir ve Evlik köyünde vefat edip buraya defnedilmiştir. Vefat tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır.¹⁷⁰

Nuru'l Hüda Hazretlerinin birçok kerametinden bahsedilmektedir. Kendisinin cezbeli olması sebebiyle halk arasında insanlar tarafından deli zannedilmektedir. Mescide namaz kılmak için gelen insanların ayakkabılarını çevirdiği bilinmekte, ayakkabıları doğru çevirmişse bu insanların cennetlik, ters çevirmişse bu insanların da cehennemlik olduğundan söz etmektedir. Yine bir gün Akşemseddin Hazretleri, 7 oğluyla birlikte sofrada iken "Elhamdülillah" der. Şeyhin büyük oğlu "7 oğlunun bir arada tam bir sevgi içinde yemek yediklerine sevincinden hamdetti" demiştir. Nuru'l Hüda ise "Hayır, 7 oğlundan hiç birisinin sevgisi kalbindeki Allah sevgisinin yerini alamadığına şükretti" demiştir. Bunun üzerine şeyh "Doğru söyledin, söz senindir" şeklinde karşılık vermiştir.¹⁷¹

Başka bir kerameti ise şöyledir. Dönemin emirlerinden Kataroğlu ismindeki bir beyin sakalı çıkmamıştır. Emir, Fatih Sultan Hazretlerinin huzurunda iken Nuru'l Hüda ve babası Akşemseddin, padişahın huzuruna varmışlardır. Nuru'l Hüda, emiri sakalsız görünce gülmüş

¹⁶⁶ Orhan F. Körülü ve Mustafa İsmet Uzun , "Akşemseddin", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi 31 Temmuz 2021, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aksemseddin>

¹⁶⁷ <https://www.turbeler.org/detay/163-nurul-huda-hz>, Erişim Tarihi 31 Temmuz 2021.

¹⁶⁸ Ethem Erkoç, *Çorumda Sahabe ve Evliya Makamları* (Ankara, Salmat Basım Yayım, 2017), 395.

¹⁶⁹ <https://www.turbeler.org/detay/163-nurul-huda-hz>, Erişim Tarihi 31 Temmuz 2021.

¹⁷⁰ Ethem Erkoç, *Çorumda Sahabe ve Evliya Makamları* (Ankara, Salmat Basım Yayım, 2017), 395.

¹⁷¹ Hamdi Ertekin, "İskilip'te Bir Veli Nuru'l Hüda", *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler*, ed. Mevlüt Uyanık (Ankara:Türk Diyanet Vakfı Yayınları,1998),426-427.

ve “Bu erkek değil kadın” demiştir. Bunun üzerine şeyh çocuğa kızmıştır. Emir ise “Çocuğu azarlama” diye şeyhten rica da bulunmuş ve çocuğa “Dua et de sakalım bitsin” demiştir. Çocuk ağzından aldığı bir miktar tükürüğü şeyhin yüzüne sürmüş ve emir İstanbul’a ulaşmadan sakalları çıkıvermiştir. Huzura çıktığında sakallarını soran Sultana hadiseyi anlatmış hayretler içerisinde kalan Sultan çocuğa pek çok mal vakfetmiştir.¹⁷²

2.3.1.2. Evlik Camii

İskilip ilçe merkezine 42 km uzaklıkta İskilip’in kuzeyinde bulunan Dereseği köyünün Evlik Mahalle merkezinde yer alan 600 yıllık tarihi bir geçmişe sahip olan Evlik camii, Osmanlı’nın en parlak dönemlerinden biri olan yükselme döneminde yaşamış, İstanbul’un manevi Fatih unvanını almış ve Peygamberimizin mübarek müjdesine nail olmuş, Hacı Bayram Veli’nin halifeliğini, Fatih Sultan Mehmet’in hocalığını yapmış Nuru’l Hüda Hazretlerinin babası olan, Allah dostu, Akşemseddin tarafından yapılmıştır.¹⁷³

Tanay’ın aktardığına göre Akşemseddin Hazretleri İstanbul’un fethinden önce bir müddet Evlik (Evlek) köyünde yaşamış burada âlimler, salihler ve fakirler için bir zaviye yaptırmıştır. Zaviyenin yanına da mescid ve çeşme yaptırmıştır. Akşemseddin camii malzemesinin tamamı ahşap olup hiç çivi kullanılmadan ağaçların birbirine geçirilmesiyle inşa edilmiştir. Camii içerisindeki kapının ilk kitabesini Yavuz Sultan Selim’in Sadrazamı Hadım Sinan Paşanın yazdırdığı bilinmektedir. Daha sonradan kitabenin değiştirildiği tahmin edilmektedir.¹⁷⁴

Yerli halk, caminin yapımı esnasında ihtiyaç duyulan kerestelerin geyikler tarafından taşındığını ifade etmişlerdir. Kerestelerin gündüzleri kullanılıp bitirilmesine rağmen ertesi gün sabah vaktine yeni kerestelerin geyikler tarafından taşınarak hazır edildiği halk arasında yaygın olarak anlatılmaktadır (K.K.15).

2.3.1.3. Nuru’l Hüda Çeşmesi ve Çilehane

Nuru’l Hüda’nın kabrinin aşağısında caminin yanında bir çeşme bulunduğu bilinmektedir. Bu çeşmeden akan suyun şifalı olduğuna, ruh ve sinir hastalıklarına iyi geldiğine inanılmaktadır. Bu soğuk su ile yıkanıldığında şifa bulunacağı inancı da vardır. Eskiden şifa arayan insanların bu su ile yıkandığı ve Akşemseddin camii içerisinde bulunan halk arasında “Deli Dolabı” olarak bilinen çilehanenin içerisinde bir gece bekletilerek şifa buldukları insanlar tarafından anlatılmaktadır (K.K.14). Günümüzde halen pek çok insan tarafından ziyaret edilen bu

¹⁷²Ertekin, *a.g.e.*, 427.

¹⁷³ Muhammed Ali Yıldız “Akşemseddin’in Eserlerine Genel Bir Bakış” *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, sy.9 (2016): 213

¹⁷⁴ Tanay, *a.g.e.*, 66.

mekânda dualar edilmekte dilek ve istekler Allah'a iletilmektedir. Gelen hastaların Allah'tan şifa bulacağına inanılmaktadır.

Yine Evlik köyünde Akşemseddin Hazretlerinin kendisine bağlı müritlerini ve öğrencilerini kalben ve ruhen terbiye etmek, eğitmek amacıyla inzivaya çekildiği bir çilehanenin varlığı da bilinmektedir. Şuan yapı toprak altında olup köylü vatandaşlardan birinin mülkiyeti içerisinde yer almaktadır. Yapının iki katlı olduğu tahmin edilmekte olup yukarı doğru uzanan bacaları vardır ve yapı toprak altında kaldığı için bacaların içi toprakla dolu bulunmaktadır. Köy halkından yapının içerisine giren kişiler çok odalı bir yapı olduğundan bahsetmektedirler fakat hakkında detaylı bilgi mevcut değildir (K.K.15).

Halk ile yapılan görüşmelerde elde edilen bilgiler şu şekildedir.

Burada köy falan yokken dedeler (Akşemseddin ve ailesi) buraya gelmişler. Köyün yukarısında bulunan tepeden aşağı inip caminin altında bulunan alana gelmişler ve buraya geldiklerinde Akşemseddin Hazretleri esasını yere vurmuştur. Asasını vurduğu yerden süt çıkmıştır. Süt gelince dede "Ya Allah ben süt değil su istiyorum" demiştir. Çünkü o dönemde burada su bulunmamaktadır. Bunun üzerine tekrar esasını vurmuş ve oradan buz gibi olan bu su çıkmıştır. Kaynağının neresi olduğunu da bilmiyoruz, kimin yaptığını da bilmiyoruz. Yani bu su onların çıkarmış oldukları sudur. Buraya memuru, valisi, kaymakamı her yerden insanlar gelmekte, sıkıntısı olanlar, istekleri olanlar, sağlığı olmayanlar, evlenmek isteyenler, çocuğu olmayanlar ziyaret etmektedir. Örneğin akıl sağlığı yerinde olmayan hastalar buraya getirilir. Camide iki rekât namaz kılınp türbeler ziyaret edilir, şifalı sudan içilir. Bu su ile banyo edenler de oluyor. Sonra caminin içinde deli dolabı var. Oraya girilir. Allaha dua edilir, adakları varsa eğer kurban kesilir (K.K.14).

2.3.1.4. Nuru'l Huda Türbesi ve Akşemseddin Hazretlerinin Müritleri

İskilip ilçesinin Dereseği köyünün Evlik (Evlek) Mahallesiinde yer alan ve ilçe merkezine 42 km uzaklıkta bulunan Nuru'l Hüda türbesi, Akşemseddin'in 6. oğlu olup asıl adı Muhammed Nurullah olan Nuru'l Hüda Hazretlerine aittir. Ölüm tarihi tam olarak bilinmeyen ve vefatından önce kabrinin örtülmemesini isteyen Nuru'l Hüda, yerleştiği Evlik köyünde vefat etmiştir. Yerel halkın inanışına göre kuraklık dönemlerinde Nuru' Hüda'nın kabrine su döküldüğünde yağmur yağacağı inancı mevcuttur.¹⁷⁵ Kabrinin üzerinin örtülmemesini kendisi istemiştir. Köy halkı, daha önce kabrin etrafında ağaçlardan çatma bir korumalığın olduğundan fakat bu korumalığın, vasiyetinde olduğu gibi üzerinin açık olduğundan bahsetmişler, zamanla bu yapının yıkıldığını ifade etmişlerdir. Şuan da kabrin üzerinde herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Nuru'l Hüda'nın kabrinin hemen yanında bir kabir daha

¹⁷⁵ Ethem Erkoç, *Çorumda Sahabe ve Evliya Makamları* (Ankara, Salmat Basım Yayım, 2017), 396.

bulunmaktadır ama kime ait olduğu bilinmemektedir. Bu kabrin üzerinde de herhangi bir yapı yoktur.

Nuru'l Hüda türbesinin hemen ilerisinde eski ahşap ambar yapılar içerisinde Akşemseddin Hazretlerinin müritleri Hamdullah ve Feyzullah Efendi ve eşinin olduğu söylenen kabirlerin bulunduğu türbeler yer almaktadır. Bir ahşap ambarın içerisinde beş tane kabir (sanduka) bulunmaktadır. Yine bu ambarın girişinde merdivenin hemen yanında üzeri beton yapı ile örtülmüş bir kadın kabri daha yer almaktadır. Fakat bu kabirde yatan kişinin "Bana bakanın iki gözü de kör olsun" dediği rivayet edilmektedir (K.K.16). Bu sebeple üzerinde bulunan beton yapının kapısı bulunmamakta insanlar yapının dışından dua etmektedirler. Beş evliyanın kabirlerinin yer aldığı ahşap ambarın hemen arka tarafında yer alan üzerinde yine ahşap ambar bulunan yapının içerisinde ise bir kadın kabri bulunmakta olup bu yapının içerisine sadece kadınlar girebilmektedir. Toplamda sekiz tane evliyanın türbesi yer almaktadır. Anlatılan türbelerin etrafı bir hayırsever tarafından duvarlarla çevrelenmiştir. Halk ile yapılan görüşmelerde elde edilen bilgiler ise aşağıdaki şekildedir.

Türbelerde Akşemseddin Hazretlerinin oğlu Nuru'l Hüda ve yakınları bulunmaktadır. İçeride iki tane ambar yapı bulunmaktadır. Birinde beş tane evliya var ama isimleri bilinmemektedir. Beş evliyanın yanında kapısı bulunmayan bir kadın kabri daha var. Burada yatan kişi, "Bana bakanın iki gözü de önüne aksın" demiştir. Bu yüzden buranın kapısı yoktur ve üzeri kapalıdır. Bu türbelerin arka tarafında bir ambar daha yer almaktadır. Onun içinde de bir bayan kabri bulunmaktadır fakat buraya erkekler giremez. Yıllar önce Kargı'nın Hacıhamza köyünden türbeleri ziyaret etmek amacıyla gelen bir kadın, bu ambarda bulunan kadın evliyanın türbesini ziyaret etmiştir. İçeri girip dua ederken türbedeki evliya kadın ona elini uzatmış fakat kadın korktuğu için tutamamıştır. Dışarı çıktığında bu durumu insanlara anlatmıştır. Kadının İslamı yaşayan bir insan olduğunu düşünüyorum. Çünkü evliyalar herkese görünmezler. Yine ağılımız türbenin hemen altında yer almaktaydı. Akşam namazı geçmişti. Annem davarları sağıyor ben ise onların başını tutuyordum. O esnada ay ışığında türbeye giren üç kişi gördüm. Anneme söylediğimde "Sus oğlum anlatma" dedi. Ama bir kez ağzımdan çıkmıştı. Bir daha da hiç görmedim. Anlatmamak gerekiyor çünkü anlatıldığında tekrar görünmezlermiş (K.K.15).

Akşemseddin Hazretleri köyün üzerinde bulunan ve Ekme Seki denilen alana gelip üç dönümlük arazinin etrafını taşlarla kale gibi çevrelemiştir. Şuan hala orası taşlarla çevrilidir. Arazinin alt tarafına geldiğinde bir davul sesi duymuştur. Ve burası bize göre değil deyip Evlik köyüne inmiştir. Buradan asasını vurduğunda şifalı bir su çıkarmış ve bir de camii yaptırmıştır. İstanbul'dan, Kars'tan, dört bir yandan duyan herkes buraya gelmektedir. Yine Kars'tan burayı öğrenen birisi yanında delikanlı, yakışıklı bir gençle buraya gelmişti. Çocuk aklını zayi etmiş yani kaybetmiş, onlar da buraya getirmişler. Türbeleri ziyaret ettikten sonra annesinden yeni doğmuş gibi olmuştur. İyileştikten sonra tekrar buraya gelmiş, buradan bir koç alıp onu kurban etmiştir. Sonra da köyde bulunan on üç haneye dağıtmıştır. Yağmur duası

yaptığımız zamanlarda bu türbeye gelir Nuru'l Hüda' nın türbesi üzerine su serperiz. Cenabı Allah yağmurumuzu çok vakit geçmeden verir (K.K.16).

2.3.1.5. Kutsal Kiraz Ağacı

Nuru'l Hüda Türbesinin bahçe kapısının hemen karşısında bir kiraz ağacı bulunmaktadır. Halk arasında bu ağacın Akşemseddin ve müritleri zamanından kaldığı inancı mevcuttur. Kurumuş halde bulunan bu ağaç, yıkılmaması için bir tel yardımıyla bağlanmıştır. Çocuk sahibi olamayan kişilerin bu ağaca sarıldıklarında çocuğunun olacağına inanılmaktadır. Bu kişilerin, Evlik köyündeki türbeleri ziyarette bulunup şifalı sudan içmesi ve bu kiraz ağacına sarılmasıyla çocuk sahibi olacaklarına inanılmaktadır (K.K.16).

Kaynak kişinin aktardığına göre Amasya'dan çocuğu olmayan varlıklı bir kadın bütün doktorlara tedavi amacıyla gitmiş çare bulamamıştır. Rüyasında buradaki türbeleri görmüş ve gezmiş Zehra ismindeki bir kadının avucundan da şifalı su içmiştir. Zehra ismindeki bu kadının evinin ağaç oluğun üzerinde olduğu rüyasında gösterilmiştir. Bu kadın sonra Evlik Köyüne ziyarete gelir ve şöyle anlatır. "Camiyi, ağaç oluğu hepsini rüyamda görmüştüm zaten. Hemen evi bulup oradaki kadına ismin Zehra mı? diye sordum. Evet dediğinde çeşmeye inip onun ellerinden üç avuç su içtim ve onunla birlikte türbeleri gezip namaz kıldım, dualar ettim. Sonrasında türbenin yakınındaki kiraz ağacına sarıldım." Yine kaynak kişinin aktardığına göre dört ay sonra bu kadından Zehra'ya telefon gelir. Dört aylık hamile olduğu müjdesini verir. Dördüz çocuk dünyaya getirir. Şuan Almanya'da yaşamakta olup çocuklarıyla birlikte köyü ziyarete gelmekte aynı zamanda ihtiyacı olanlara yardımda bulunmaktadır. Kadının eşi ise evliyalarla bunun ne ilgisi var diyerek başta bu duruma inanmamıştır. Sonrasında ise mahcup olduğunu ifade etmiş "Şimdi söylediğim sözden utanıyorum. Cenabı Allah bana dört tane evlat nasip etti." diyerek duygularını ifade etmiştir (K.K.15).

2.3.2. Akşemseddin'in yakınlarına ait türbeler

İskilip ilçe merkezine 35 km uzaklıkta İskilip'in kuzeyinde bulunan Aşağı Şeyler köyünün merkezinde birbirine geçme usulüyle yapılmış beş ahşap ambar içerisinde Akşemseddin'in akrabalarının kabirleri bulunmaktadır. Halk arasında anlatıldığına göre Aşağı Şeyler köyünün ismi çok önceleri Aşağı Evlik olarak bilinmektedir. Daha sonra Aşağı Şeyler olarak değiştirilmiştir. Burada yer alan beş türbenin biri kadın dördü erkek olduğu söylenmektedir (K.K.17).

Hasta olanlar, bebek sahibi olmak isteyenler, askere gidenler kısaca istek ve beklentisi olanlar burada bulunan türbeleri ziyaret etmektedir. Burada bulunan kişiler kurban kesilmediğini dile getirmiş, kurban pratiğinin Evlik köyündeki türbeler için gerçekleştirildiğini ifade etmişlerdir. Türbeleri ziyaret etmek için belirlenen bir vakit bulunmamaktadır ve yılın her

zamanı ziyarete açıktır. Ayrıca köyün merkezinde şifalı olduğuna inanılan kaynağı belli olmayan iki farklı borudan akan bir su bulunmaktadır. Bu suyun ortaya çıkma hikayesi Evlik Köyündeki şifalı su ile aynıdır. Borunun birinden süt birinden ise su aktığı fakat süt akan borunun zamanla kesildiği suyun ise akmaya devam ettiği söylenmektedir. Köydeki türbelere Türkiye'nin dört bir tarafından ziyaretçiler gelmektedir. Türbeleri ziyaret edenler şifalı olduğuna inanılan sudan içmekte ya da yanlarında götürmek isteyenler bu sudan götürmektedirler (K.K.18). Yerli halk ile görüşmeler yapılmış olup edinilen bilgiler aşağıda belirtilmiştir.

Burada Akşemseddin Hazretlerinin torunları yatmaktadır. Biri kadın, dördü erkek beş tane ayrı ayrı ambarlarda bulunan kabirler vardır. Akıl sağlığı yerinde olmayan, çocuğu olmayan, hastalıkları için şifa arayanlar buradaki türbeleri ziyaret edip dua etmektedir. Yine isteyenler burada iki rekât namaz kılmaktadır. Burada kurban kesilmez o daha çok Evlik köyünde yapılmaktadır. Ziyaret için gelenler her an, her saat, her gün ziyarette bulunabilir. Ankara, İstanbul gibi birçok şehirden ziyaretçiler gelmektedir. Büyüklerimizin anlattığına göre eskiden burada kabirde bulunan evliyaların mezarlarının üzerinde tesbihleri varmış. Harp (savaş) zamanlarında tesbihler kaybolup harp bittiği anda tekrar görünürlermiş. Bu tesbihlerin kaybolması onların savaşa gittiklerini gösterirmiş. Sonradan bu tesbihler ortadan kaybolmuş. Burada dedelerin suyu da bulunmaktadır. Nereden geldiği, kimin getirdiği hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Dedelerin zamanında biri süt biri su akan iki tane boru bulunmaktaymış. Günümüzde süt akan kurumuş yani süt kesilmiş ama su hala akmaktadır (K.K.17).

Biz burada yatanlara Akşemseddin'in torunları diyoruz. Evliya oldukları içinde kutsal kabul ediyoruz. Buraya Türkiye'nin her yerinden insanlar ziyaret etmek amaçlı gelmektedir. İstek ve beklentisi olanlar dua etmektedir. Dedem anlatırdı. Dedeler buraya esasını vurduğunda ilk olarak süt çıkmış, sonra su istemişler. İkinci kez vurduklarında da su çıkmıştır. Suyun şifalı olduğunu biliyoruz. Fakat kaynağını bilmiyoruz. Burada garip olaylar da yaşanmıştır. İskilip'te görev yapan bir kaymakam bu köye gelmiş, kendisine türbeler gösterildiğinde "Türbe dediğiniz de neymiş? Bunlar batıl şeyler." diyerek bu mübareklerin mezarlarını ayaklarıyla tekmelemiştir. O gece evliyalar, kaymakamı uyutmamış ve kaymakam sabahı zor etmiştir. Ertesi gün kaymakam, buraya gelip dualar etmiş ve türbeleri tamir ettirmiştir. Fakat adı deli kaymakam olarak kalmıştır. Zaten sonradan türbelere saygısızlık yaptığı için aklını da kaybetmiştir (K.K.18).

Burada yatan evliyaların bir kısmının Evlik köyünde, bir kısmının da Bolu'nun Göynük'te yattığını söylerler. Bizim buralarda bu durum "Yarım Göynük yarım Evlik" sözüyle ifade edilir. Bu köyde ne davul çalınır, ne de zurna. Biz düğünleri Mevlitli yaparız, hocalar dua ederler. Evliyalar olduğu için davul zurna çalınması bu köyde yasaktır. Atalarımızdan birisi burada davullu, zurnalı bir düğün yapmıştır. Adam düğün esnasında aniden ölmüştür. Gelin de çok yaşamamıştır. Düğünleri mevlitli yapmak bu köyde adettir. Türbelere bir tanesi bir

kıza aittir. Bu kabrin bulunduğu ambarı sadece kızlar ziyaret etmektedir. Kadınlar ve erkekler içeri girmemektedir (K.K.19).

1941 yılında burada bir deprem meydana gelmiştir. Yakınlarda yer alan köyler yıkılmış fakat bizim burada bir ambar kaymıştır. Başka hiçbir şey yaşanmamıştır. Bu zatların yattığı ambarları da kimin yaptığı bilinmemektedir. Benim bildiğim buraya ailecek gelmişler. Sonra hepimiz bu köye fazlayız demişler. İçlerinden birisi eline bir taş alıp “Ben bu taşı atacağım. Taş nereye düşerse bir kısmımız oraya gitsin” demiştir. Buradan attığı taş Evlik köyüne düşmüş ve ailenin bir kısmı da oraya yerleşmiştir. Taşı atan kişinin elinin izi taşa çıkmıştır. Atılan taş yakın tarihe kadar durmaktaydı fakat sonradan kaybolmuştur (K.K.20).

2.3.3. Erenler Türbesi

İskilip ilçe merkezine 41 km uzaklıkta İskilip'in kuzeyinde bulunan Saraycık köyünün hemen üst kısmında yer alan Erenler mevkiinde taşlarla çevrili üç adet kabrin bulunduğu ve bunların evliya kabirleri olduğu anlatılmaktadır. Mezarlar üzerinde herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Yerel halk yağmur duası yapmak için bu alana gelip burada duada bulunmaktadır. Yağmur duası dışında çok fazla ziyaret gerçekleştirilmemektedir fakat burası aynı zamanda piknik alanı da olduğu için pikniğe gelenler türbe ziyaretini de yapmaktadır. Ağaçlık bir alandır ama türbe yer aldığı için ağaçlar kesilmemekte, kozalak toplanmamakta hatta kuruyan dallara bile dokunulmamaktadır. Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde elde edilen bilgiler aşağıdaki şekildedir.

Eskiden beri burada yatır olduğuna inanılır. Bu sebeple büyüklerimiz burayı Erenler diye adlandırmıştır. Mezarlar köyün hemen yukarısında bulunmaktadır. Yatırların kime ait olduğu bilinmemektedir. Yerli halk eskiden beri bu yatırların olduğuna inanmakta ve yağmur duasını mezarların olduğu Erenlerde yapmaktadır. Sadece namaz kılıp dua edilmekte adağı olan ya da isteyenler tarafından kurban da kesilmektedir. Şuan burası için özellikle ziyarete gelen bulunmamakta olup çok sık ziyaretler yapılmamaktadır. Kendi köylümüz hem gezme amaçlı gelip hem de bu yatırları ziyaret etmektedir. Büyüklerimizin anlattığına göre buradaki ağaçlar hiç kesilmez hala da kesilmemektedir. Orman dairesi kesmek istediğinde köylüler izin vermemiştir. Bu tepeden çalı, çırpı, odun hiçbir şey götürülmemektedir. Götüren kişinin ya da ailenin başına mutlaka kötü bir şey geldiğine inanılmaktadır. Ya hayvanı ölür, ya hastalanır, ya sakatlanır ya da evinin yanması gibi olumsuz hadiselerle sebep olduğu anlatılır. Günümüzde böyle şeyler duymadık ama hala bu tepeden herhangi bir şey götürüp kullanmıyoruz. Gerektiğinde sadece cami veya okul için götürüyoruz. Eskiden bu ağaçlığın hemen altında evler varmış. Bu tepeden kestikleri ağaçlar yüzünden evlerin yandığı ve mahallelinin rahatsız edildikleri söylenir. Sonrasında mahalle köyün karşı tarafına taşınmış. Erenler tepesinden gelen ve hala köyün içindeki çeşmeye akan su var. O su hakkında da boş bir testinin sabahın erken saatlerinde çeşmeye yuvarlanarak geldiği ve dolunca tekrar

yuvarlanarak gittiğini büyüklerimiz anlatırdı. Yani Erenlerin testisinin suyu bu şekilde dolmaktadır (K.K.21).

Büyüklerimizin bize anlattığına göre Evlik ve Şeyhler köyünde bulunan evliyaların farklı durak yerleri varmış. Burası da o duraklardan birisidir. Evlik ve Şeyhler köyündeki evliyaların bir müddet burada kaldıkları sonra Evlik ve Şeyhler köyüne gittikleri söylenirdi. Erenlerde bulunan dereye su için indikleri de anlatılırdı. Bu ziyaret mekânın kutsallığı buradan geliyor. Büyüklerimiz bize böyle anlatırdı. Burada bulunan mezarlar öyle büyük ve yapılı mezarlar değil. Orada kimin yattığıyla ilgili bilgimiz de yok. Ama bu yatırların Akşemseddin Hazretleri ile bağlantılı olduğu yani ailesinden, akrabalarından veya müritlerinden olduğu söylenirdi. Eskiden buradaki insanlar Erenlerden ağaç kesilmesine veya odun yaktırılmasına izin vermiyorlardı. Çünkü oradan alınan ağaç, odun ya da diğer şeyler kullandığında kişi zarar görür başına kötü bir şey gelirmiş. Büyüklerimiz önceden camide yağmur duası eder, dua kabul olmayınca da çevredeki köylerle birlikte tekrar yağmur duası için erenlere çıkarlardı. Erenlere ziyaret için dışarıdan gelen yok. Sadece yağmur duası için çıkıp kurban kesiyoruz. Namaz kılıyoruz. Onun dışında özellikle farklı isteklerde bulunulmuyor ya da kurban kesilmiyor (K.K.22).

2.3.4. İshak Dede Türbesi

İshak Dede türbesi İskilip ilçesine 14 km uzaklıkta İskilip'in kuzeyinde bulunan Seki köyünün sınırları içerisinde yer almaktadır. Türbe Karadeniz'i İç Anadolu'ya bağlayan eski bir güzergah üzerinde yer almaktadır ve Seki köyüne 2.5- 3 km uzaklıkta bulunmaktadır. Burada iki adet kabir bulunmakta olup İshak Dede türbesinin üzeri tuğla bir yapıyla çevrelenip çatıyla kapatılmıştır. Üzerinde herhangi bir yapı bulunmayan kabrin ise kurtuluş savaşı zamanlarında kaçakçılık yapan bir şahsa ait olduğu bilinmektedir. Günümüzde İshak Dedenin kabri bakımsız ve özensizdir. Kabrin üzerinde bulunan yeşil örtü dahi eskimiştir (Bkz. Ek Fotoğraf No: 33).

İshak Dede diye anılan zatın Evlik köyünde bir müddet kalmış Akşemseddin Hazretlerinin müritlerinden birisi olduğu ve İskilip ilçesine bu yol güzergahı üzerinden yolculuk yaparken vefat etmesi üzerine türbesinin bulunduğu alana defnedildiği bilinmektedir. Bundan 35-40 yıl önce türbeye insanlar tarafından yoğun ziyaretler gerçekleştirilmektedir. Burada yağmur duaları yapılıp çabutlar bağlanıp adet üzerine bozuk para bırakılmaktadır. Fakat günümüze bu pratiklerin hiç birisi ulaşmamıştır. Bugün türbe, köylü halk tarafından çok nadir olarak ziyaret edilmekte, dualar yapılmakta fakat başka herhangi bir pratik yapılmamaktadır. Yol üzerinden gelip geçen insanlar dua etmekte bunun dışında özel olarak herhangi bir ziyaret gerçekleştirilmemektedir (K.K.23).

Evlik köyündeki şeylerden birisi burada vefat etmiş. Cenazeyi İskilip ya da Evlik köyüne götürme imkanı olmadığı için buraya defnetmişler. Müslümanlar, gelip geçenler duada

bulunsunlar, kolay ulaşım sağlasınlar diye cenazelerini yol kenarlarına defnederlermiş. Bu sebeple kabir mekanı hemen yol üzerindedir. Çocukluğumuzda türbe çok ziyaret almaktaydı. Burada dua edilir, kabrin üzerine bozuk para bırakılır, yağmur duaları burada yapılırdı. Fakat günümüzde bu uygulamalar yok. Sadece gelen geçen burada duada bulunur (K.K.23).

Burada yatanın çok alim bir zat olduğu söylenmektedir. Türbe olduğu için insanları rahatsız edeceği düşüncesiyle buradan ağaç kesilmezdi. Daha önceleri bir muhtarımız buradan bir ağaç keserken bazılarının anlatımına göre baltayı bacağına vurduğu bazılarına göre de baltayı ağaca vurduğunda bacağına patladığı söylenmektedir. Fakat bu hadisenin yaşandığını biliyorum ama ne şekilde gerçekleştiği konusunu ayrıntılı olarak bilmiyorum. Hatta bu olayın olması üzerine muhtar bu türbenin üzerini betonarme bir yapı ile kapatmıştır. Yine eskilerde İshak Dede Türbesinde sabah ezanı okunmuş. Bu ezanın Seki Köyü'nden duyulduğu söylerlerdi. Zamanında benim dedemde buradan bir taş alıp götürmüş. Taşı yerine bırakana kadar dedemi uyutmamışlar. Buraya ziyaretler sadece bilen köylü halk tarafından yapılmakta ve yine sadece dua edilmektedir (K.K.24).

Seki köyünün Deveci Dağı'nda isimsiz birkaç kabrin daha olduğu bilinmekte olup bu alana da türbelik ismi verilmektedir. Çalışmamıza bu alanı dahil etmememizin sebebi kabrin hazine arayanlar tarafından talan edilmiş olması ve günümüzde ziyaretçisinin bulunmamasından dolayıdır. Aynı zamanda Deveci Dağı İskilip ve civar köylerden yağmur duası amacıyla ziyaret edilen ve kurban olarak deve kesilen bir dağdır. Burada değinmek istediğimiz temel konu sadece Seki Köyündeki Deveci Dağında değil İskilip'e bağlı birçok köyde böyle yağmur duası amacıyla çıkılan yüksek dağlar ve tepelerde kabrin bulunmadığı türbelik alanların mevcut olmasıdır. Yağmur duası için yüksek yerlere çıkılmasının sebebi bu alanlarda daha önceden yer alan türbeler olabileceği gibi geçmişten gelen bir dağ kültürü¹⁷⁶ anlayışı da olabilir.

¹⁷⁶ Dağ Kültü: İnsanlığın varlığından itibaren ortaya çıkan bazı inanç sistemleri günümüze değin çeşitli evrelerden geçerek varlığını devam ettirmiştir. Kültler, din hüviyeti kazanamamış bazı pratikler veya çeşitli dinlerde yer alan bazı ritüellerden oluşmaktadır. Bu inanç sistemlerinin bünyesinde yer alan dağların kutsal kabul edilmesi kültürü de ortaya çıktığı ilkel toplumlardan itibaren bazı evrelerden geçerek varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Dağların her devirde kutsal sayılmasının birçok sebebi vardır. İlkel toplumların inanç sistemlerinde dağlar, ilahların ikamet yeri olarak görülürken gelişmiş dinlerde dağlar tanrının aşkınlığını ve yüceliğini temsil etmiştir. Bu sebeple bazı zaman dilimlerinde dağların bulunmadığı yerlerde insanlar Tanrıya yakın olmak amacıyla çeşitli yüksek yapılar veya kuleler yapmışlardır. Babil Kulesi, Mezopotamya bölgesinde bulunan zikkuratlar buna örnektir. (Ömer Faruk Harman,"Dağ",TDV İslam Ansiklopedisi, erişim 22 Ekim 2021, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dag#1>) Dini inançların varlığını devam ettirdiği coğrafyalarda dağlar önemli bir yere sahip olsalar da dağların kazandığı anlamlar bu coğrafyalarda farklılık gösterebilmektedir. Bazen kozmik dağ olarak kabul edilmeleri bazen vahyin geldiği yerler olarak görülmeleri bazen ise kutsalın bizzat ortaya çıktığı ve varlığını devam ettirdiği yerler olarak görülmeleri dağların kutsallığının devam etmesinin yanında taşıdığı anlamlar açısından farklı nitelendirilmesini sağlamıştır. (Diane L. Eck, "Mountains", The Encyclopedia of Religion", c.10 (New York: Macmillan Publishing Company, 1987), 130.) Dağlar yüksekte yer alması, ıssızlığı, yüceliği ve gizemli havası ile insanların kutsiyet verdiği şeylerden birisi olmuş ve aşkın olana yani Tanrıya en yakın yerler olarak görülmüştür. Dağların bu şekilde kutsal sayılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan dini ritüeller yoluyla dağlar, zaman içerisinde bir kült haline gelmiştir. Türk mitolojisinde önemli bir yer bulan dağ kültürün bir sonucu olarak köken ve yaratılış ile ilgili mitlerde insanlar soylarını bir dağa bağlayarak yeryüzündeki varlıklarını yine bu dağın bulunduğu konuma ve yapıya göre açıklamaya çalışmışlardır. Aradan geçen zaman ile bu kült değişimler geçirerek farklı bir yapıya bürünse de günümüzde etkisini hala sürdürmektedir. (Şacide Çobanoğlu,"Abakan Türklerinin (Sagay) Destanlarında Halk İnançları Bağlamında "Dağ Kültü", *Türk Kültürü ve Medeniyet Araştırmaları Dergisi* 1, sy.1(2020):44.) Dini hayatın gözdelelerinden olan ve her dönemde cazibesini koruyan

2.3.5. Ahmet Dede Türbesi

Ahmet Dede türbesi, İskilip merkeze 15 km uzaklıkta İskilip'in kuzeybatısında bulunan Ahmetçe köyünün 50 metre aşağısında, okul yolu üzerinde yer almaktadır. Ahmetçe köyü daha önce farklı bir yerleşim alanında bulunmaktadır. Ahmet Dede denilen bir şahıs bulunulan alanı terk edip köyün şuan bulunduğu alana gelerek buraya yerleşmiştir. Daha sonra köyün diğer sakinleri de Ahmet Dede ile birlikte gelerek burayı yurt edinmişlerdir. Ahmet Dede'nin vefatından sonra köye isim verilmek istenmiş ve köylüler tarafından Ahmet ismi üzerinde karar kılınmıştır. Fakat resmi dairelere yapılan başvurularda Ahmet ismi, özel isim olması sebebiyle kabul edilmemiş, sonuna -çe eki getirilerek köyün ismi "Ahmetçe" yapılmıştır (K.K.25).

Ahmet Dedenin kabri üzeri çevrilerek türbe haline getirilmiş ve daha önce de halk tarafından varlığı bilinen, kabul edilen ve ziyareti gerçekleştirilen bu türbenin 2008 yılında bakım ve onarımı gerçekleştirilmiştir. Mezar yerinin üzeri ve etrafı yapılı olup yapı içerisinde sadece Ahmet Dede'nin kabri bulunmaktadır.

Türbenin hemen yanında büyükçe bir meşe ağacı bulunmaktadır. 4-5 metre genişliğinde dalları ise 15-20 metre uzunluğundadır. Türbenin ağacın hemen yanında bulunması sebebiyle bu ağaç korunmuştur. Çünkü halk arasında bu meşe ağacının dalını kıran, onu kesen ya da kısaca ona zarar veren kimselerin başına olumsuz herhangi bir olayın geleceği inancı mevcuttur. Bu sebeple bu ağaçta insanlar tarafından kutsal kılınmıştır (Bkz. Ek Fotoğraf No: 30).

Ahmet Dede türbesine özellikle yağmur duası için ziyaretler yapılmaktadır. Yağmur duası burada yapılmakta olup bu vakitlerde burada kurban kesilmekte ve ekmek yapılmaktadır. Yine hastalığı olan, çocuk sahibi olamayan kimseler buraya gelip burada dualarda bulunmaktadır (K.K.26).

2.3.6. Dedelik

İskilip ilçe merkezine 21 km uzaklıkta İskilip'in kuzeyinde bulunan Harun köyünde Dedelik ismi verilen üç adet türbe bulunmaktadır. Türbeler, Harun köyünün üzerindeki ormanlık alanda yer almaktadır. Daha önce etrafı taşlarla örülü kabirler halindeyken 2019 yılında üç

dağlar, onda odaklanan insan düşüncesinin güzelliğinden, yüceliğinden ve gizemliliğinden çıkardıkları sonuçların farklı şekilde yorumlanması neden olmuştur. Estetik açıdan sonsuzluğun güzellikleri olan dağlar, yükseklikleri yönüyle de Tanrıya giden bir yol olarak görülmüşlerdir. Animist bir anlayışla tabiattaki varlıklara bir anlam biçerek onları tanrılaştıran insanlar, gökyüzünü de Tanrıların mekan olarak seçmişlerdir. Bu nedenle Moğollarda "Gök" kelimesi "Tanrı" anlamına gelmektedir. Yunan mitolojisinde "Olympus" tanrıların dağı olarak bilinmektedir. Yahudilere göre ise Hz. Musa'ya vahyin geldiği yer olan "Sina Dağı"nın kutsallığını yanında tanrının ikamet yeri olarak görülen "Sion Dağı" da kutsal kabul edilir. Hindu inancında ilah olarak kabul edilen Şiva ise "Grisa" (dağların efendisi) olarak isimlendirilmiş, himalayalardaki "Kilisa Dağı"nda ikamet ettiği düşünülmüştür. İslami inanca göre ise Hz Muhammed'in ilk vahyi işittiği yer olarak bilinen Hira Mağarasının bulunduğu "Nur Dağı" ve Müslüman hacı adaylarının günahlarının affı için ziyaret ettikleri "Arafat Dağı" kutsal kabul edilmektedir. (Diane L. Eck, "Mountains", The Encyclopedia of Religion, c.10 (New York: Macmillan Publishing Company, 1987), 132.)

adet ahşap çatma ambar getirilerek kabirlerin olduğu alanlara yerleştirilmiş ve içerisine sandukalar konulmuştur. Yerli halka göre burada bulunan şahısların Akşemseddin Hazretlerinin yakınları olduğu tahmin edilmektedir. Köy halkı dışında ziyaretçisi bulunmamakta buraya sadece yağmur duası amacıyla çıkılmaktadır. Kurban kesilip vakit namazları burada kılınır. Bunun dışında yapılan başka bir uygulama bulunmamaktadır.

Çok önceleri bir ermiş topluluğu köye gelmiş ve bu köyde kalmak istediklerini dile getirmişlerdir. Köy camisinin yanında bulunan çeşmenin altındaki bahçeye yerleşmek istemişlerdir. Köy halkından bazıları ermişleri dilenci zannederek köyde istememişlerdir. Israr etmelerine rağmen istemeyince köylülere beddua etmişlerdir. Sonra köyden dedelik denilen tepeye çıkmışlar burada üç tanesi kalmıştır. Diğerlerinin bir kısmı Aşağı Şeyhler köyüne bir kısmı da Evlik köyüne yerleşmiştir. Burada bulunanların Evlik köyünde bulunan şeyhlerin yakınları olduğu düşünülmektedir. Bu ermişlerin bazı geceler caminin yanında bulunan köy çeşmesinden abdest aldıkları anlatılmaktadır. Yağmur duaları burada yapıp kurban kesilmektedir. Bunun dışında köy halkından isteyen kişiler dilediği vakitte türbeyi ziyaret edebilmektedir. Türbenin olduğu alandan ağaç kesimi yapılmamaktadır (K.K.27).

Komşumuzun büyük dedesi buradan testere ile bir çam ağacı kesmiş. Fakat çam yedi gün boyunca testere ile tümünden kesilmesine rağmen yıkılmayıp kesildiği yere tekrar oturmuş. Yedi gün sonra yıkılan çamı komşumuz odun yapmak için evine götürüp kendi odunlarının yanına koymuş. Kesip odun yapmak için getirdiği çamın hepsi bir gecede yanmış fakat yanında duran kendi odunlarına bir şey olmamış. Aynı zamanda Köyün aşağısındaki dereden aksakallı adamların abdest aldığı da görülmüş. Artık böyle şeyler görmüyoruz ama eskiler böyle anlatırdı. Türbelere yağmur duası için hala çıkıyoruz. Namaz kılıp kurban kesiyoruz (K.K.28).

2.3.7. Mürsel Dede Türbesi

İskilip ilçe merkezine 15 km uzaklıkta İskilip'in güneybatısında bulunan Eski köyün Akkil Mahallesinde yer almaktadır. Üzerinde yapılı bir alan bulunmamakta etrafı taşlarla çevrili iki kabir yer almaktadır. Burada yatan kişilerin hangi devirde ne zaman yaşadığı nereli olduğu konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Burayı ziyaret edenler birkaç defa çocuğunu kaybetmiş anne adaylarıdır. Çocuğu olmayan kadınlar buradaki türbeye götürülür, burada dualar edilir, kurban kesilir. Eğer dilek gerçekleşir kadının çocuğu erkek olursa Mürsel ismi, kız olursa türbeye adandığı için Satı ismi verilmektedir. Günümüzde hala çocuğunu kaybeden anneler tarafından ziyaret edilmektedir. Çok sık ziyaret edilmemektedir. Çocuğunu dünyaya getiremeden kaybeden kişiler bu türbenin varlığından haberdarlarsa yani başkaları tarafından duymuşlarsa ziyarete gelmektedirler.

Çocuğu olup ölen kişiler Mürsel Dede türbesini ziyaret etmekte dua edip namaz kılmaktadır. Orada şifalı su varmış ondan içmektedirler. Eğer çocuk doğar ve yaşarsa kız olursa Satı, erkek

olursa Mürsel ismi verilir. Benim ismimde Satı. Annemlerin Mürsel Dede türbesini ziyaretten sonra çocuk sahibi olmuşlar. Sadece bu sıkıntı başına gelenler burayı ziyaret etmektedir (K.K.29).

İki defa hamile kaldım ama çocuklarımı kaybettim. Mürsel Dede Türbesini ziyaret edip orada bulunan kabirler etrafında dönerek duada bulundum. Yanımızda bir horoz götürüp onu orada kurban ettik. Orayı ziyaret ettikten sonra bir kız çocuğu sahibi oldum. İsmi Satı verdik. Yakın komsularımdan çocuğu yaşamayıp orayı ziyaret ettikten sonra çocuk sahibi olan komşularım var. Hatta o da ismini Mürsel verdi. Önceden doktora falan götüren olmadığı için elimizden geleni yapıyorduk (K.K. 30).

2.3.8. İsimsiz Türbe

İskilip ilçe merkezine 25 km uzaklıkta İskilip'in kuzeyinde bulunan Çetmi-Sipahi köyünün Dikbıyıklar Mahallesiinde yer almaktadır. Burada bulunan türbenin kime ait olduğu ve ne kadar süredir burada olduğu konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Dikbıyıklar mahallesiinin içerisinde yer alan türbe üzerine iki odalı bir yapı inşa edilmiş olup bir odada kabir yer almakta, diğerinde gelenler namaz kılmaktadır.

Burada yatan kişinin Akşemseddin Hazretlerinin yakınlarından birisi olduğu ve ayağı ağrıyan, sancısı olan, akıl sağlığı yerinde olmayanların gelip burada dua ettikleri söylenmektedir. Özellikle Evlik köyüne gidemeyenler burayı ziyaret etmektedir. Önceden buraya çok sık ziyarete gelmekteyken pandeminin etkisinden dolayı ziyaretler oldukça azalmıştır. Buraya gelenler namaz kılıp adak kurbanlarını kesip, dualarını edip gitmektedirler. Bir gece rüyamda aksakallı, beyaz giyimli birini gördüm. Bana "Kızım altım çok ıslak, altımı değiştirersen" dedi. Ertesi gün türbeye gittim. Baktım üzerlerindeki örtü ıslak hemen örtülerini değiştirip türbenin temizliğini yaptım. Türbenin çatısı akmış bu da bana rüyamda bildirilmişti (K.K.31).

2.3.9. Garip Dede

İskilip merkeze 26 km uzaklıkta İskilip'in güneybatısındaki Yerliköy'de bulunan türbe, Yerliköy mezarlığının hemen üzerinde yer alan tepede bulunmaktadır. Mezarının üzerinde herhangi bir yapı yer almamakta, kabrinin üzeri taş yığınları ile kaplı bulunmaktadır. İbrahim İpek Efendinin kabrine çok yakın olup hemen üst kısmında yer almaktadır.

Garip Dede'ye Arap Dede de denilmekte olduğu ve buradan hareketle aslının Arap olabileceği tahmin edilmektedir. Çünkü 1700'lü yıllarda Kızılırmak Nehri'nin her iki tarafında Taif etrafından Beni Huneyn aşiretinin ikamet ettiği söylenmektedir. Yerliköy hudutları içerisinde

yer alan Garip Dede, Nefes Dede, Acıgölü türbelerinde yatan kişilerin kardeş oldukları ve burada çobanlıkla hayatlarını devam ettirdikleri hususunda rivayetler bulunmaktadır¹⁷⁷

Yerli halk türbede yatan kişi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değildir. Burada bulunan türbenin Garip Dede olarak anıldığını, gerçek ismi konusunda bilgi sahibi olmadıklarını dile getirmektedirler. Eskiden bayramlarda Yerliköy ve çevre köylerden gelen kişiler Arefe günü sabah, yakınlarının kabir ziyaretlerini gerçekleştirmeden önce bu türbeyi ziyaret edip sonra yakınlarına ziyarette bulunurlardı. Burada sadece duada eder adak kurbanı falan kesmezlerdi. Bunun dışında oraya ziyaretçi pek olmazdı. Burada yatan şehit mi, evliya bilen bulunmamaktadır (K.K.32).

2.3.10. Nefes Dede

Yerliköyü sınırları içerisinde bulunan Nefes Dedenin kabri köyün ilerisinde bir tepede yer almaktadır. Bu mevkinin özel bir ismi bulunmayıp Nefes Dede olarak anılmaktadır. Üzerinde özel bir yapı bulunmamakta Garip Dede de olduğu gibi kabir taş yığınlarından oluşmaktadır. Hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Burayı ziyaret çok nadir olup sadece bilenler ziyarette bulunmaktadır. Buraya sadece yağmur duası için çıkılmakta, dua dışında herhangi bir pratik yapılmamaktadır (K.K.33).

2.3.11. Acıgölü

Yerliköyün Acılı mevkiinde bulunan türbe üzerinde herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Hakkında herhangi bir bilgi bulunmamakta ve yağmur duası dışında ziyaret yapılmamaktadır.

Kimdir nedir bir bilgin bulunmamakta ama Acıgölü mevkiinde 1950'den sonra yol yapım çalışmaları yapılmış türbenin bulunduğu alanın topraklarından bir kısmı yola gitmiştir. Burada önceden çok kaza yaşanırdı. Halk arasında da herhalde o mübarek evliyanın toprağını alıp rahatsız ettiler. Bu sebeple kazalar oluyor diye söylenmişti (K.K. 34).

2.3.12. İbrahim İpek Efendi Türbesi

20 Eylül 1934 tarihinde İskilip'e bağlı Yerliköyde dünyaya gelen İbrahim İpek Efendi'nin babası Çerkez Mehmet Efendidir ve büyük dedeleri Kafkas göçmenidir. Annesinin soyu ise Peygamberimize dayanıp seyyide olarak anılan ve İskilipli Atıf Hoca ile de akrabalıkları bulunan Fatıma Hanımdır. Ailenin beşinci çocuğu olarak dünyaya gelen İpek Efendi'nin çocukluğu ise genel olarak doğduğu yer olan Yerliköyde geçmiştir. Köyde bulunduğu süre

¹⁷⁷ Ethem Erkoç, *Çorumda Sahabe ve Evliya Makamları* (Ankara: Salmat Basım Yayım Ambalaj, 2017), 474-475.

içerisinde çiftçilikle uğraşan babasına işlerinde yardım etmiş ve altı yedi yaşlarına geldiğinde ise köy hocalarından ders alarak öğrenim hayatına başlamıştır. Daha sonra İskilipli âlimlerden Mekke Ömer Hafız Efendi ve İskilip Meydan camisinde görev yapan Osman Hafız Efendiden ders almıştır. On üç, on dört yaşlarında iken Uşşaki tarikatının şeyhi Hüsnü Gülzari Hazretlerine intisap etmiştir. Mürşidine intisap ettiği ilk gün şeyhine gördüğü bir rüyayı anlatarak bir kaç soru sormuştur. Soruları yanıtlayan Hüsnü Gülzari'nin yanındaki kişilere eğer bu çocuğun yaşı uygun olsaydı şuan icazetini yazardım dediği bilinmektedir. Mürşidi tarafından söylenen bu söz İpek Efendi'nin, yaşı küçük olmasına rağmen manevi yönünün ne kadar kuvvetli olduğunun göstergesi olarak görülmektedir.¹⁷⁸

On yedi yaşında iken eşi Lale Hanımla evlenmiş, yirmi bir yaşında iken Bitlis'te askerlik vazifesini yerine getirmiştir. Askerliğini bitiren İpek Efendi dönüştü İskilip'e bağlı Kayaağzı köyünde iki yıl imam-hatiplik yapmıştır. Ardından doğduğu yer olan Yerli köyde bu görevine devam etmiştir. İlk eşi Lale Hanımdan çocuğu olmayan İpek Efendi eşinin de rızasını alarak Cemanur Hanımla ikinci evliliğini yapmış ve bu evlilikten dört kız bir erkek çocuğu olmuştur. İbrahim İpek Efendi 1962 yılında yirmi sekiz yaşında iken icazetini almıştır. 1965 yılında şeyhi Hüsnü Gülzari Hazretlerinin, 1967'de ise rehberi ve ser halifesi Mehmet Ali Fehmi Dede'nin vefat etmesinin ardından Yerliköy başta olmak üzere Çorum, Çankırı, Kırıkkale, Ankara gibi yurt içi ve Pakistan, Hindistan, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Almanya, Hollanda gibi de birçok yurt dışı seyahatlerinde bulunarak irşat faaliyetlerini gerçekleştirmiştir.¹⁷⁹ İrşat faaliyetlerinin yanında tasavvufla ilgilenen İbrahim İpek Efendi birçok şiir yazmıştır. Şiirlerini bir defterde toplayan İpek Efendi yine şiirlerinde birçok farklı konuya değinmiştir. Arapça ve Osmanlıca kelime hazinesi zengin olan İpek Efendi şiirlerini herkesin anlayabileceği duru bir Türkçe ve sade bir üslupla yazmayı tercih etmiştir. Sade bir Türkçe kullanarak yazdığı şiirlerinin son dördlüğünde "Mücahit veya Rüştü" mahlasını kullanmıştır.¹⁸⁰

İlk haccını 1965 yılında yapan İbrahim İpek Efendi hayatı boyunca birçok hac ve umre ziyaretinde bulunmuştur. Hac ve umre ziyaretlerinin fazla olması sebebiyle kutsal topraklarda birçok müridi bulunmaktadır. İpek Efendi yetmişli yaşlarının sonuna kadar Yerliköyünde daha sonra ise Çorum merkezde hizmetlerine devam etmiştir. 5 Haziran 2000 tarihinde vefat eden İpek Efendi'nin kabri memleketi Yerliköy kabristanında yer almaktadır. Kabri ziyaret amaçlı halka açıktır.¹⁸¹

İpek Efendi Yerli köyde doğdu ve yetişti. Gençlik çağını biliyorum. O askerden geldiğinde ben beş veya altı yaşlarındaydım. İpek Efendi doğduğunda icazeti ile doğmuş. Anne tarafından

¹⁷⁸ Oğuzhan Kantar, "Çorumlu İbrahim İpek Efendi Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri", *Uluslararası Osmanlıdan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, ed. M. Mahfuz Söylemez, Mesut Okumus, İrfan Yiğit, (Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları, 2008), 1/391-392.

¹⁷⁹ Kantar, *a.g.e.*, 392-393.

¹⁸⁰ Eyüp, Kayacı, "Çorum ve Yöresi Halveti Uşşaki Geleneğinde Tasavvuf Edebiyatı", *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu*, ed. Zekeriya Işık, C.2, (Çorum:2016), 313-314.

¹⁸¹ Kantar, *a.g.e.*, 395.

seyyittir. Peygamber torunudur. Annesi Bayat'ın Çay köyden gelmedir. İskilipli Atif hoca ile anne tarafından teyze çocuklarıdır. Bunu bizatihi kendisinden dinledim. Atif hocanın babası ilk Çorumun Köse Dağı'na yerleşmiş sonra Bayat Toyhane'ye geçmiştir. Yani akrabaları. Anne tarafı Çerkez'dir. Medrese âlimi dedesinin ismi İpek olduğu için İpek soy ismini almıştır. Yoksa kendi sülalesinin soy ismi Karadoğan'dır. İpek dedesi Çerkez bir kızla evli olduğu için anne tarafından da Çerkez'dir. İpek Efendinin kendi öz annesinden Esat Efendi, Muzaffer Efendi, İpek Efendi ve Nuriye hanım olmak üzere üç erkek bir kız dünyaya geliyor. Sonraki hanımından da iki oğlan bir kız dünyaya geliyor. Hepsisi vefat ettiler. 17 yaşında Kayaagzı köylü Lale nene ile evlenmiştir. Divan kitapları var onun onda yazar ama amcasının kızı Fatma Hanım şunu anlatmaktadır. İpek Efendinin annesinin ismi de Fatma'dır ama Arsana diye anılır. Annesi Arsana, İpeği dünyaya getirdiğinde evin içine bir nur doğdu. İpeği evde kaybettik, göremedik dedi. Bunların canlı şahitleri vardı ahirete göçtü. Mürşidi Hüsn-i Gulzariye birisi sorar. Hocam yaşlandınız yerinize kimi bırakacaksınız diye. O da çok şükür bir fidan diktiydik bugün yeşerdi demiştir. Uzak mı? İskilip'te. Adi ne? İbrahim. 12 yaşında hafız olmuştur. Askerden gelince Yerli köye İmam olmuştur. Çok alim bir zattır. Türbesi çok ziyaret almaktadır. Onun için kurbanlar kesip öğrencileri tarafından davetler verilmektedir. Ziyaretler onun çok alim bir zaat olması dolayısıyla onu anmak için yapılıyor. Ziyaret sırasında sadece dua yapılmaktadır. Buraya gelip kurban kesmek isteyenlerde oluyor ama biz uygun olmadığından dolayı kabrin yanında kurban kesilmemesini rica ediyoruz. Burada özel bir namaz falan kılınmamaktadır (K.K. 35).

2.3.13. Hacı Esat Efendi Türbesi

Otuz sekiz yıl Halveti-Uşşaki ekolüne hizmet eden ve irşat faaliyetlerinde bulunan İbrahim İpek Efendi gerek yurt içinde gerekse yurt dışında kendisini takip edecek birçok talebe ve kılavuz yetiştirmiştir. Bu kişilerden sadece dört tanesine icazet vererek irşat faaliyetinde bulunmasına izin vermiştir. Halveti- Uşşaki erkânınca İpek Efendinin icazet vererek irşatta yetkili kıldığı kişilerden birisi de önce Hüsnü Gülzari'ye onun vefatı ile de kardeşi İpek Efendi'ye intisap edip bizzat kendisinden icazetini alarak 2003 vefat yılına kadar kendi köyü olan Yerli Köyde irşat faaliyetlerine devam eden ağabeyi Esat Celali Efendidir.¹⁸²

1919 yılında Yerli Köyde dünyaya gelen Esat Efendi çocukluğunu ve gençliğini yine bu köyde geçirmiştir. Büyüyüp yetişkin olduğunda askerlik vazifesi için Kars'a gitmiş ve görevini bitirip döndüğünde evlenerek ailesine bakma sorumluluğunu üstlenmiştir. Daha sonra tasavvufa yönelen Esat Efendi, Halveti- Uşşaki şeyhi Hüsnü Gülzari ve Gülzari'nin halifesi Mehmet Ali Fehmi Dede'ye intisap edip sohbetlerinde bulunmuştur. Onların vefatıyla kardeşi İpek Efendi'ye bağlılığını bildirmiştir.¹⁸³ Tasavvufla ilgilenmenin yanı sıra Celali mahlasını

¹⁸² Kantar, *a.g.e.*,396-397.

¹⁸³ Ethem Erkoç, *Çorumda Sahabe ve Evliya Makamları* (Ankara: Salmat Basım Yayım Ambalaj, 2017), 474.

kullanarak didaktik tarzda şiirler de yazan Hacı Esat Efendi'nin şiirlerinde genelde Hz. Ali'yi tarif ettiği, övdüğü ve tarikat erkânını ondan feyz alarak öğrendiği bilinmektedir¹⁸⁴

Hacı Esad Efendi yedi kardeşin en büyükleridir. İpek Efendi ona Esat ağa derdi ismiyle hitap etmezdi. Esat Efendi çok fakirlik çekmiş, ümmi bir zaat imiş. Yani Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okurdu. Tabi basiretleri vardı. İpek Efendinin de halifesiydi. İpek Efendi ziyarete gelenler Hacı Esat Efendiyi de ziyaret etmektedirler. Her ikisinin kabrinin başında da sadece dua edilmektedir. Önceden kurbanlar kesilip burada dolmalar verilirdi fakat pandemiden dolayı son yıllarda bunlar gerçekleştirilemedi (K.K.35).

2.3.14. Türbelikte Kutsal Bir Kavak Ağacı

İskilip ilçe merkezine 28 km uzaklıkta İskilip'in kuzeyinde bulunan Karmış köyünün çıkışında kutsal olduğuna inanılan kurumuş bir kavak ağacı bulunmaktadır. Bu alanın türbe olduğuna inanılmakta fakat bir yapı ya da kabir bulunmamaktadır. Türbenin kime ait olduğu, hangi zamanlarda yaşadığı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Önceden bu alanda yağmur duası yapılıp kurban kesilmekte ve vakit namazları burada kılınmaktayken günümüzde burada herhangi bir uygulama yapılmamaktadır. Bu türbelik alanda kutsal olduğuna inanılan bir kavak ağacı bulunmakta kutsallık atfedilmesinin sebebi bu alanın türbelik olmasından kaynaklanmaktadır. Ağacın kaç yıllık olduğu bilinmemektedir. Eni beş ya da altı metre genişliğindedir. Dalları ayrı birer ağaç büyüklüğünde olup üzerinde dallardan oluşan ondan fazla ağaç bulunmaktadır. Ağacın bulunduğu alana demir bir kapıdan girilmektedir ve etrafı tel örgülerle çevrilidir (Bkz. Fotoğraf No: 46).

İhtiyar bir amca buradan odun götürmüş ve sonrasında hastalanmıştır. Götürmüş olduğu odun getirilip geri türbelik alana bırakıldığında ise iyileşmiştir. O günden beri kimse bu alandan çöp almaz burada bulunan kavak ağacına da dokunulmaz. Çünkü başlarına kötü bir şey geleceğine inanılır. Burada bir inanış var ki ellerine geçen bütün çalı çırpı telle çevrili türbelik diye inanılan bu alana atılır. Fakat günümüzde bu alan muhtar tarafından temizlenip ağaç ise koruma altına alınmıştır (K.K.36).

2.3.15. Şifalı Su (Musular)

İskilip ilçe merkezine 11 km uzaklıkta İskilip'in güneydoğusundaki Musular köyünde bulunan şifalı suyun karın ağrısı çeken, iştahsızlığı olan ve ishale yakalanan çocuklara iyi geldiğine inanılmaktadır. Yine bu şifalı su ile çocukları yıkama bir ocak¹⁸⁵ tarafından yapılmaktadır.

¹⁸⁴ Kayacı, *a.g.e.*, 315.

¹⁸⁵ Ocak: Türk inanç ve gelenek yapısı içinde yer alan Ocak anlayışı, Türk kültüründe İslamiyetten önce olduğu gibi İslamiyet'ten sonra da varlığını devam ettiren Kültürler arasında yer almaktadır. Ateş ve Atalar kültü ile bağlantılı olan Ocak, Türk kültüründe kutsal sayılan ve önemli bir yere sahip olan anlayışlardan biridir. Türk toplumunda kutsal değerlerden sayılan Ocaklar, bir sembol olarak ailenin devamlılığını göstermektedir. (Ahmet İçli,"Türk

Atalardan kalma olan bu ocağı artık sadece yaşlı bir kişi devam ettirmektedir. Bu kişiden sonra bu uygulamayı yapan kişi bulunmamaktadır. Bu uygulamayı yapan kişinin ifadesine göre ilk olarak su ılıtır. Daha sonra hasta olan kişi bu suyla banyo yaptırılır. Bu işlem tamamlandıktan sonra hasta kişinin karnına ve sırtına yine suyun bulunduğu yerden alınan toprak sürülür. Bu işlemler gerçekleştirilirken herhangi bir süre ya da dua okunmaz. Yapan kişi hastalara evinden ekmek verir. Köyü ziyaret etme fırsatı bulamayan hastalar için de su toprak ve ekmek hazırlanıp gönderilir. Daha önce ziyaret eden sayısı bir hayli çokken şimdi pandeminin etkisiyle epey azalmıştır. Çocuklarını getirenlerin yanında anne, babasını kardeşini getirenler de olmuştur. Bu şifalı su ile çok hastanın iyileştiğine ve çoğu kişinin dertlerinden kurtulduğu anlatılır. Hasta olan kişiler şifa bulmak için burayı ziyaret etmektedirler.

Burası dededen ebeden kalma bir ocak. Bu işlemi bana özellikle birisi öğretmedi. Dedem, annem yani büyüklerimiz yaptığı için bende onlardan görerek öğrendim. Aynı evden birisi olduğum için hasta olan insanlar burayı ocak olarak bilip gelmeye devam ediyorlar. Zaten şuan bu işi sadece ben yapıyorum. Benden sonra bunu yapacak kimse yok. Buraya iştahsız olan, karın ağrısı çeken, ishal olan çocukları getiriyorlar. Suyu ılıtıp çocuğu banyo yaptırıyorum. Banyodan sonra çeşmenin yanında bulunan topraktan çocuğun karnına ve sırtına sürüyorum. Bunları yaparken sadece besmele çekiyorum özellikle okuduğum bir dua yok. Sonrasında gelenlere ekmek veriyorum. Gelemeyenlere ise suyu, toprağı ve ekmeğı hazırlayıp gönderiyorum. Eskiden buraya çok gelen oluyordu. Hala gelenler var ama eskisi gibi yoğun değil (K.K 37).

2.3.16. Şifalı Su (Uyuz Suyu)

İskilip ilçe merkezine bağlı Karmış ve Sorgun köyü sınırında bulunan her iki köye de tahminen 4 km uzaklıkta olan ve kaşıntılı hastalıklara iyi gelen şifalı bir su olduğuna inanılmaktadır. Kışları sıcak, yazları soğuk bir özelliğe sahip olan su bulunduğu yerin tabanından çıkmaktadır. Suyun etrafı uzun ağaçlarla çevrelenmiş ve ufak bir gölet görünümü

Kültüründe Ocak Anlayışı ve Ergani Deringöze Köyü'ndeki Bir Ocaklı Aile", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 5, sy. 18, (2013), 97). Ev ve aileye işaret eden Ocak sözcüğünü Beydili şu şekilde tanımlamıştır. "Hem soy hem nesil hem tarikat liderlerinin adı hem de belli hastalıkları tedavi gücüne sahip insanlara verilen addır. Taş devrinden beri yaşamakta olan "Ocak" kültü, bir ifadesi de kutsal yerler, tapınaklar ve pirlere verilen adlar da "Ocak" adında bulur.(Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (Ankara,Yurt Kitap Yayım, 2003), "Ocak-Ateş,"md., 436). Türk kültürünün kamlık geleneğinin en eski temsilcileri olup ocak geleneğini devam ettiren bu kişiler, İslam öncesi Türk kültüründe birçok görevi üstlenirken İslamiyetin kabulünden sonra zaman içerisinde sadece belli görevleri üstlenmişlerdir. Derviş, şeyh, hoca, veli gibi dinsel görevleri din adamları, hekimlik, tabiplik görevlerini ise "Ocaklı" olarak tabir edilen kişiler almıştır. İslam'ın kabulü ile ortama uyum sağlamak ve toplum tarafından kabul görmek isteyen bu bireyler, tedavilerini etkili kılmak için eski geleneklerinden izler taşıyan ayinlerinde kullanılan ritüellerin yanında sureler de dahil olmak üzere İslamla gelen bütün dini ifade ve kelimeleri de kullanmışlardır. (Gülner Öngel,"Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar", (Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi,1997),9-10). Bu kişilerde bulunan özel yetenek ve tedavilerine atfedilen kutsallık sayesinde birçok hastalığın tedavi edilmesi bu kişilerin "Ocaklı", İkamet ettikleri yerin yani evin ise "Ocak" olarak isimlendirilmesini sağlamıştır. Ocaklar hepsinde olmasa bile birçoğunda el alma/verme gelenekleri ile varlıklarını devam ettirmektedir. (Fatma Ateş," Adana Halk Hekimliğinde Ocak Kültü",(Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi,2015) 14).

aldırılmıştır. Rahatsızlığı olan ve böyle şifalı bir su olduğunu duyan herkes ziyaret amaçlı buraya gelmektedir. Gelemeyenler ise su istemekte köylüler suyu doldurup hasta olan kişilere ulaştırmaktadır. Günümüzde ziyaret edenler olmaktadır fakat eskisi kadar yoğun değildir.

Eskiden insanlar hayvanlarını sürülerle alıp uyuz suyuna gelirler ve uyuz hastası olan hayvanlarını buradaki suyun içine atar, ıslatıp çıkarırlardı. Sonra bu göletin içerisine bozuk para atılırdı. Böylelikle uyuz olan hayvanların iyileştiğine inanılırdı (K.K.38).

2.3.17. Şifa Ocağı (Kırk Kesme)

Gelişim bozukluğu, uyuyamama, yürüyememe gibi rahatsızlıkları olan yedi yaş altındaki çocukların aileleri, İskilip ilçe merkezinin güneydoğusunda bulunan 22 km uzaklıktaki Başmakçı köyüne çocuklarını getirip burada bir takım ritüeller yaptırarak iyileşeceğine inanmaktadırlar. Bu köyde bu işlemi birçok kişi gerçekleştirmektedir. Fakat detaylı bilgi vermeye çekinenler olmuştur. Bebek doğduktan sonraki ilk kırk gün içerisinde cenaze, düğün gibi merasimler gerçekleşirse ve bebek hastalanırsa kırk basması denilen bir musibetin gerçekleştiğine inanılır. Çocuğun uyuyamaması, yürüyememesi, yere basamaması gibi rahatsızlıklar ve kafasının büyüyüp vücudunun küçük kalması gibi gelişim bozukluklarının tamamı kırk basması olarak adlandırılır.¹⁸⁶ Bu rahatsızlığı gidermek için su saydırma denilen işlem yapılmaktadır. Bu işlem şu şekilde gerçekleşmektedir:

İşlemi gerçekleştiren kişi kırk kaşık kadar su alabilecek iki kap (tabak vs.) alır ve birini su ile doldurur. Sonra kırk kaşık su sayılarak diğer kaba aktarılır. Bu esnada üç ihlas okunur. Sonra bu su bir makas ya da anahtar deliğinden dökülerek tekrar diğer kaba aktarılır. Bu işlem üç kez tekrarlanır. Buna su saydırma denir. Bu işlem tamamlanınca boş kalan tabak ters çevrilir ve çocuğunu getiren ebeveyne şu sorular sorulur:

-Kimin kırkını kesiyorsun? Bu sorudan sonra ters çevrilen tabağın altı su geçirilen anahtar ya da makas yardımıyla çapraz şekilde çizilir gibi yapılır. Sonra sırasıyla;

- Kimin hastalığını kesiyorsun?

- Kimin basmadığını kesiyorsun?

- Kimin uyumadığını kesiyorsun? Soruları sorulur. Her bir soru arkasından tabak ters çevrilerek üstte anlatılan çizme işlemi yapılır. Sonra su diğer kaba aktarılır. Üç ihlas okunur. Ve üsteki sorular sorularak bu işlem üç kez tekrarlanır. Sonra suyun içine çok az kül atılır ve besmele çekilerek çocuk bu su ile yıkanır. Yıkama işlemi tamamlandıktan sonra ebeveyne o evden ekmeği verilir. Bu ekmeği ebeveyn ya da çocuk muhakkak yemelidir. Giderken ebeveyn

¹⁸⁶ Volkan Acar, "Türk Halk Hekimliğindeki Ocak Çeşitleri", *Lokman Hekim Dergisi* 7,sy.2(2017): 63.

arkasına bakmaz, kimsenin elini öpmez, köyün çıkışında bulunan köprüden çocuğa ait herhangi bir giysiyi atar. Böylelikle hastanın iyileşeceğine inanılır (K.K.39).

2.3.18. Şifa Ocağı (Bezeme)

İskilip ilçe merkezine 14 km uzaklıkta bulunan İskilip'in güneydoğusunda yer alan Örübağ köyünde, bezeme denilen bir uygulama mevcuttur. Bu uygulamayı herkes yapamamakta, ocak denilen bir hane tarafından yapılmaktadır. Ciltte meydana gelen kabartıyla birlikte kaşınma, kızarma, sivilcelenme, su toplama gibi rahatsızlıklardan oluşan ve zamanla büyülen lekeli cilt hastalıklarının iyileştirildiğine inanılan uygulamaya Bezeme denir.¹⁸⁷

Eskiden köyden belirli bir yerden getirilen kırmızı toprak ile yapılmaktayken şimdi bu toprağa ulaşmak zor olduğu için ocak kabul edilen evdeki kül ile yapılmaktadır. Kaba alınan bir miktar küle su eklenir ve çorba kıvamında sıvılaştırılır. Küle iki parmakla dokunularak hasta olan kişinin yüzünden başlamak kaydıyla kollar ve vücuda aralıklı olarak hafif hafif dokunulur. Bu işlem yapılırken üç İhlas ve bir Fatiha okunur. Hasta kişiye o evden ekmek verilir eğer ekmek yenmezse o hastalığın geçmeyeceğine inanılır. Her ayın ilk cumartesi günü bu işlem yapılırsa daha etkili olacağına inanılır. İnsanlar bu ocağa gelemediklerinde elbiselerini göndermekte ve yukarıda yapılan işlem elbiseye uygulanmaktadır. O elbise giyildiğinde bir ay sonra hastalığın geçtiğine inanılır (K.K.40). Yapan kişinin anlattığı ifadeye göre, Doktor doktor gezip şifa bulamayan bir hasta ocağa geldi. Her tarafı kıpkırmızı kaşıntılı yara içindeydi. Onu bezedim ve geçtiği haberini aldım (K.K.41).

2.3.19. Şifa Ocağı (Siğil Kesme)

İskilip İlçe merkezine 14 km uzaklıkta bulunan Örübağ köyünde siğil kesme denilen bir uygulama mevcuttur. Bu uygulama da ocak denilen bir hane tarafından yapılmaktadır. Vücutta enfeksiyon sonucu oluşup vücudun bir bölümünden başka bir bölümüne kolayca yayılabilen ve vücutta farklı şekil, boyut ve renklerde oluşan kümelenmiş sert kabarcıkların belirli işlemlerden sonra geçtiğine inanılan uygulamaya siğil kesme denilmektedir.¹⁸⁸

Bu uygulama yapılmadan önce vücuttaki siğiller sayılır. Ardından mavi bir bezin içerisine üç İhlas bir Fatiha okuyarak iri tuzlardan siğil sayısı kadar tuz ve bir mavi boncuk koyulur. Bezin ve boncuğun mavi renkte olması gerekmektedir. Tuz ve boncuk koyulan bez düğümlenip akan bir çeşme ayağına veya dere yatağına konulur. Kimsenin dikkatini çekmemesi için de üzerine bir taş konulmaktadır. Böylelikle bez arasındaki tuz, suda eridiğinde siğillerde kaybolmaktadır. Bu ocağa gelemeyen insanlar vücudunda bulunan siğil sayısını söylemekte

¹⁸⁷Acar, a.g.m., 58.

¹⁸⁸ Akın Uyar, "Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları", (Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi, 2013), 58.

ve bu işlem o kişi adına uygulanmaktadır. Bu işlemin her ayın ilk cumartesi günü uygulanması işlemi daha etkili kılmaktadır.

Demirağ, siğil gibi hastalıkların doktorda pek çözümü olmadığını için insanlar ocaklara gelmektedir. Siğiller de nazardan kaynaklandığı için ekseriyetle çocuklarda görülmektedir. Ben bu köye geldiğimde çocuklarda çok fazla siğil vardı. Bizde bu işi annemin annesi ve annem yapardı. Bende onlara sorup mahalledeki çocuklara uyguladım. Hepsinin de siğilleri geçti. Çocuklar çok sevindiler. Bu civarlar ve etrafında siğili olanlara beni tavsiye edenler bana geliyor. İki yüz tane siğili olan insanlar geldi. Ben yapınca geçti (K.K.42).

2.3.20. Şifa Ocağı (Demirağ)

İskilip'in Örübağ köyünde yapılan bu işlem üç aile tarafından yapılmaktadır. Demirağ, cilt üzerinde kırmızı ve yuvarlak şekilde yayılarak büyüyen küçük kabarık lekeler halinde egzamaya benzeyen bir deri hastalığıdır.¹⁸⁹ Demirağaya dokunulduğunda sert pürüzlü bir his bırakır. Bu rahatsızlığı bulunan insanlardan bazıları bu köye gelerek bu üç haneye başvurmaktadır. Her üç hane de aynı dedenin torunlarıdır. Bu işlem şu şekilde yapılmaktadır. Besmele çekip üç ihlas, üç amentü okunarak hastalıklı bölgeye üflenir. Hastalıklı bölge açık bir alan değilse bir krem üzerine üflenir ve bu krem hastalıklı bölgeye sürülür. Bu krem özel bir krem değil herhangi bir el kremidir (K.K.43). Bu uygulamanın diğer iki hanedeki yapılışı ise şöyledir: yine aynı dualar okunur. Fakat bu kez krem değil tuzlu tereyağ, kil ve kına karışımı krem haline getirilir ve okunulan dualar bu karışıma üflenir. Bu uygulamadan önce yedi arpa sırasıyla yaranın üzerinde bir kez gezdirilir. Bu işlem tekrarlanırken aynı dualar tekrar edilir. Sonra tereyağlı killi karışım verilerek sabahları yaraya sürülmesi istenir. Her iki uygulamada da krem üç veya dört sabah cilde uygulanmaktadır. Sonrasında hastalığın geçtiğine inanılmaktadır. Her iki uygulama da her ayın ilk cumartesi günü yapılmaktadır. Çok fazla ziyaretçi bulunmamakta yılda bir iki kişi gelmektedir (K.K.44).

Yine aynı kaynak kişiler tarafından o köydeki farklı bir ocaktan bahsedilmekte gözde bulunan kaşıntının özel bir ot yakılarak tedavi edildiği söylenilmektedir. Kişinin üzerine bir örtü örtülerek bu otun dumanına maruz bırakılır. Böylelikle gözde bulunan ve kaşıntıya neden olan kurtların döküldüğü söylenmektedir.

¹⁸⁹Uyar, *a.g.t.*,40.

SONUÇ

Kadim bir tarihi geçmişe sahip olan İskilip, sınırlı sayıdaki kaynaklar ve arkeolojik kanıtlar doğrultusunda birçok medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Araştırmamızda İskilip ilçesinin merkezinde ve çevresinde kutsallık atfedilen türbe, yatır, kutsal tepe, su, ağaç ve şifa ocakları vb. dini ziyaret yerleri tespit edilmiş ve bu ziyaret yerlerinin tarihsel gelişimi ve nitelikleri belirlenerek İskilip halkının ziyaret yerlerine olan bakış açısı aktarılmaya çalışılmıştır.

İskilip ve çevresindeki dini ziyaret yerleri ile ilgili detaylı ve bilimsel bir çalışma mevcut değildir. Çalışmamızda, tespit edilen dini ziyaret yerleri ile ilgili elde edilen bilgiler, sınırlı sayıdaki yazılı kaynaklar ve saha çalışması sonucunda dini ziyaret yerleri çevresinde ikamet eden yerli halk veya bu mekânları ziyarete gelen kişilerden elde edilen bilgilere dayanmaktadır. Rasyonelleşme ve modernleşmenin, dünyevileşmenin sonucu olarak bireylerin dini inançlarının zayıflayacağı yönündeki görüşlerine rağmen günümüzde toplumun her kesiminde farklı inanç şekilleri ve uygulamaları mevcut olup bu inanış biçimleri devamlılığını sürdürmektedir.

Çalışmamızın konusu olan ziyaret dindarlığı halk arasında oldukça yaygın bir dindarlık şeklidir. Kutsal kabul edilen türbe ve mezar, taş, ağaç, su vb. mekânlar dua ve istekte bulunmak, kişisel problem veya ihtiyaçları gidermek ya da şifa bulmak gibi amaçlar doğrultusunda ziyaret edilmeye devam edilmektedir. Araştırmamızın bir parçası olan saha çalışması sırasında yapılan görüşmeler sonucunda ziyaret mekânlarına sadece dua etme amacıyla gidenlerin oranının yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanında türbede yatan kişiden istekte bulunmak veya şifa dilemek amacıyla gidenlerin oranı da sadece dua etmek amacıyla gidenler kadar yüksektir. Ziyaret mekânlarında bireyler kutsal olanla bir bağ kurarak problemlerin çözüme ulaştırılması, sorunların giderilmesi için istekte bulunmanın yanında bu durumdan sevap kazanabilmeyi de amaçlamaktadırlar. Yaygın olarak görülen ve ön plana çıkan isteklerde hastalıklara çare aramak, bebek sahibi olmayı istemek, ailevi ya da psikolojik sorunlara çözüm bulmak, iş veya eş sahibi olmayı istemek gelmektedir.

İskilip merkez ve köylerinde yer alan dini ziyaret yerlerini araştırırken kutsal bir şahsın veya nesnenin bulunduğu ziyaret mekânlarının yanı sıra herhangi bir mezar veya türbe bulunmadığı halde türbelik olarak isimlendirilmiş alanlarla da karşılaşmıştır. Bu alanların bazılarında türbelerin bulunduğu ama bu türbelerin günümüze ulaşmadığı belirtilirken bazılarında ise mezar bulunmadığı halde türbe olup olmadığı konusunda da herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Dağ kültü geçmişten gelen bir olgudur. Birçok dinde kutsal kabul edilen mekânların yanı sıra yüksek dağ ve tepelerin kutsal olduğu inancı da mevcuttur. İlkel toplumlardan modern

toplumlara kadar dağlar Tanrıya en yakın yerler olarak kabul edilmiş ve Tanrının yüceliğini ve aşkınlığını da sembolize etmeleri yönüyle kutsal sayılmıştır. Hemen hemen bütün topluluklarda rastlanması mümkün olan dağ kültü Türklerde de özel önem arz etmektedir. Türkler, Gök Tanrı inancıyla bağlantılı olarak dağları göğe yakınlığı sebebiyle Tanrı makamı olarak kabul edip kutsal saymaktadırlar. Araştırmamız neticesinde bazı dağ ve yüksek tepelerin halk tarafından kutsal kabul edildiği özellikle yağmur duaları için ziyaretler yapıldığı ve kurban kesme ritüelinin gerçekleştirildiği bilgisi elde edilmiştir. Kutsal kabul edilen bu dağ ve tepeler farklı isimlerle anılsa da yaygın olarak kullanılan isimler “Erenler, Tekke ve Dedelik” isimleridir. İskilip merkezde bulunan Erenler tepesi, Kuzuluk köyünde yer alan Tekke Dağı, Seki köyünde bulunan Deveci Dağı, yine Hallı köyünde yer alan Çeç Tepesi, Yaylacıkseki köyünde yer alan Erenler Tepesi ve Akçasu köyünde bulunan Erenler Tepesi kutsallık atfedilen dağ ve tepelere birer örnektir.

Araştırma esnasında yapılan gözlemlerimiz sonucunda türbe, yatır ve mezarlarda yatan kişiler hakkın da tam bilgi sahibi olunmasa bile yatan kişinin mübarek bir zat olduğu düşüncesiyle kutsallığı halk tarafından hiç şüphesiz kabul edilmekte olup toplumun mekâna olan ilgisi ve mekânında seccade, tespih, dua kitapları ve uygulanan bir takım ritüellerle ziyaret ortamına dönüştürülmesi sebebiyle bireyler, güven ve teslimiyet içerisinde ziyaretlerini gerçekleştirip türbelerde yatan zattan dua etme yoluyla çeşitli dilek ve isteklerde bulunmaktadır. İsteği gerçekleşen bazı bireyler kurban kesmektedir. Araştırmamız sonucunda mum yakma ve çaput bağlama gibi ritüellerin çok eskiden gerçekleştirildiği günümüzde ise Diyanet İşleri Başkanlığının bildirimleri ve cami görevlilerinin uyarıları sonucunda halkın bu uyarıları dikkate alıp bu gibi ritüellerin batıl olduğu bilincine varması sebebiyle bu tür uygulamalara rastlanmamıştır.

Gözlemlenen ziyaretçi profillerinde, ziyaretçilerin büyük çoğunluğunun türbeler de meftun bulunan zat ile ilgili bilgileri resmi kaynaklı bilgiler ışığında değil daha çok halk arasında anlatılan sözlü bilgiler yoluyla edindikleri ve ziyaretlerini gerçekleştirdikleri görülmektedir. Ayrıca saha çalışmamız sırasında ulaşılan tespitlerde toplumda kutsala ulaşılmasının diğer bir yolu da saygı, yardımlaşma ve paylaşmaya dayalıdır. Kutsalla kurulan ilişkinin sonucunda dilek ve isteklerini gerçekleştiren ve eksiklerini gideren bireyler yatırların bulunduğu mekânlarda adağın paylaşılıp ihtiyaç sahibi kimselere dağıtılması, birlikte yemek yenilmesi gibi mekâna bağlı toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı içeren pratiklerde bulunmaktadır. Bu şekilde gerçekleşen pratikler yoluyla psikolojik olarak rahatlamının yanında kişisel ve sosyal doyum da sağlanmaktadır.

Ziyarete bulunan bireylerin ümitsizlik durumlarından kurtulma, dertleri için bir sığınma ve çare arama yeri olarak gördükleri bu kutsal mekânlar ziyaret dindarlığının temel amacını oluşturmaktadır. Bireyler tarafından ziyaret edilen kutsal mekânların bazıları hastalıkların tedavisinde önemli görülürken bazıları ise çeşitli isteklerin gerçekleşmesinde önemli görülmüştür. Kökenleri eskiye dayanan ziyaret dindarlığının gerçekleşmesinde, bireylerin

düşüncesinde yer alan türbe ve yatırlarda meftun olan kişilerin kutsallığından faydalanma ve bu kişilere yönelerek onun aracılığı ile sorunların çözülebileceği inancı yatmaktadır. Kutsal mekânlarda belirli bir süre içerisinde bulunma ve bu süre içerisinde gerçekleştirilen pratikler sonucunda Tanrıya ulaşma, onunla bütünleşme arzusu bulunmakta olup bu tür uygulamalar insan psikolojisi üzerinde rahatlatıcı bir etkiye sahiptir.

Toplumsal bir fenomen olan ziyaret dindarlığı din sosyolojisi alanında dindarlığın farklı bir biçimi olarak değerlendirilmekte ve sosyologların çalışma alanlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmaya konu olan ziyaret fenomeninde ziyaret edilen yerlerin niçin ziyaret edildiklerini din sosyologları dört farklı kuram ile açıklamışlardır. Çalışmamızın konusu olan İskilip ve çevresindeki dini ziyaret yerlerinin ziyaret nedenleri anlam ve aidiyet arayışı teorisi, rasyonel seçim teorisi, sosyalleşme teorisi ve yoksunluk teorisi bağlamında incelenmeye çalışılmıştır. İskilip ve çevresindeki dini ziyaret yerleri sosyolojik bir bakış açısıyla incelendiğinde 30 adet ziyaret mekanına gidilerek 44 kaynak kişiyle görüşmeler yapılmıştır.

İskilip ve çevresinde dini ziyaret amacıyla ziyaret edilen yerlerdeki ziyaretçi profilleri incelendiğinde sadece dua etmek maksadıyla yapılan ziyaretlerin yanı sıra istekte bulunmak, problemlere çözüm aramak, şifa bulmak amacıyla gerçekleştirilen ziyaretler de ön plandadır. Saha çalışmalarımızdan elde edilen örneklerle bakıldığında Şeyh Yavsi Camii ve Türbesi çoğunlukla dua etmek için ziyaret edilmesinin yanında çok az bir oranda bebek sahibi olmak isteyen kişilerin ziyaret ettiği bir mekandır. Evlik Köyünde bulunan Akşemsettin Camisi'nde namaz kılınıp dua edilirken hastalıklarına şifa arayanlar ise cami içerisindeki çilehaneden (deli dolabı) ve camii yakınındaki şifalı sudan yararlanmaktadırlar. Yine Evlik köyünde bulunan Akşemsettin Hazretlerinin oğlu Nuru'l Hüda'nın kabri ve Akşemsettin'in müritlerine ait olan kabirler dua etmek isteyenlerin, eş, çocuk ve iş sahibi olmak gibi çeşitli isteklerde bulunan kişilerin uğrak yeridir. Ve ayrıca çocuk sahibi olmak isteyenler kabir ziyaretinden sonra türbenin yakınında bulunan kiraz ağacına sarılmaktadırlar. Şeyhler köyünde bulunan Akşemsettin'in yakınlarına ait türbeler yine çocuk sahibi olmak isteyen, kısmet arayan, iş sahibi olmak isteyenlerin ya da sadece dua etmek amacıyla gelenlerin ziyaret ettiği bir yerdir.

İskilip ve çevresinde ziyaret edilen türbe ve yatırlarda mum yakma, çabut bağlama gibi renkli ve farklı pratiklere rastlanmamaktadır. Bundaki en büyük etken daha önce de belirttiğimiz üzere halkın eskiye oranla bilinçlilik seviyesindeki artış ve bu tür inanışları batıl olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Elde edilen bilgilerden hareketle İskilip ve çevresindeki dini ziyaret yerleri çeşitli istek ve beklentileri karşılamak amacıyla ziyaret edilen mekânlar olması yönüyle yoksunluk teorisi ve bu ziyaret mekânlarının en az maliyetle en yüksek kazanç sağlamak ve alternatif eylemler arasında en uygun olanı elde etmek amacıyla ziyaret edilmesi yönüyle de rasyonel seçim teorisiyle ilişkilendirilmektedir. Aynı zamanda bu yöreye ait dini ziyaretler yoksunluk ve rasyonel seçim teorileri ile ilişkili olmasının yanında sosyalleşme ve anlam ve aidiyet teorisiyle de ilişkilidir. İnsanlar bu dini ziyaretler aracılığıyla

çeşitli istek ve dileklerini gerçekleştirmeyi, karşılaştıkları zorluk ve engelleri aşmayı istemekle beraber bu mekanlara gerçekleştirdikleri ziyaretler ile yalnızlıktan kurtulmak ve ziyaret mekanlarında gerçekleştirilen ritüeller yoluyla toplumun bir parçası olduğunu hissetmek isterler. Bireyler bu sosyalleşme yoluyla toplumu ve ait olduğu kültürü daha yakından tanır. Bu ziyaretlerle birlikte toplum içerisinde nasıl davranılması ve hareket edilmesi gerektiğini öğrenir. Aynı zamanda bireyler kendilerinin bir gruba, bir topluluğa ve belli bir dini inanca ait olduğunu da hissetmek isterler. Ortak bir inanca sahip olan bireylere, kendileri gibi düşünen, aynı fikirleri paylaşabileceği kişiler daha cazip gelmekte ve onlarla birlikte olmayı tercih etmektedirler. Özellikle de çeşitli sıkıntı, engel ve kötülüklerle karşılaşan bireyde, ait olma hissi ve anlam arayışı daha önemli hale gelebilmektedir. İnsandaki duygusal ve düşünsel bir ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıkan bu anlam ihtiyacı elbetteki kişilere göre değişmektedir. Bu anlam arayışı içerisinde bazıları dini topluluklarla veya ideolojileriyle ilgilenmeyi tercih ederken bazıları da bireysel bir arayış içine girip yalnız kalmayı isteyebilmekte ve bu şekilde Tanrıya daha yakın olacağını veya Tanrıya bu şekilde ulaşabileceğini düşünmektedir. İskilip ve çevresindeki dini ziyaretlerde İskilip merkezindeki Şeyh Yavsi'nin kabri, Hacı Karani türbesi, İskilipli Atıf Hoca'nın kabri ve onun hemen yakınında yer alan Gül Baba türbesine yapılan küçük veya büyük gruplu ziyaretler, Evlik köyünde Akşemseddin Hazretlerinin camisine ve Nuru'l Hüda'nın kabrine yapılan grup veya aile ziyaretleri, Aşağı Şeyhler köyünde yer alan ve Akşemseddin'in ailesinin devamı olan kişilerin kabirlerine gerçekleştirilen ziyaretler bireylerin sosyalleşmesi, sosyalleşirken öğrenmesi ve bireylerin anlam ve aidiyet ihtiyacını karşılayabilmesi açısından önemli birer örnektir. Bu sebeple dini ziyaret olgusu yoksunluk, rasyanel seçim teorileri ile bağlantılı olmanın yanında anlam ve aidiyet teorisi ve sosyalleşme kuramıyla da bağlantılıdır.

Bireyin dine yönelik bağlılık göstermesinde maddi veya manevi yoksunluklar en temel sebeplerden birisi olabilmektedir. Yaşamlarında çeşitli beklentiye giren ya da birçok engel ve zorlukla karşılaşan mutsuz, umutsuz ve tatminsiz bireyler için din bir çıkış kapısı olabilmektedir. Bu sebeple araştırma konusu olan yöreye ait ziyaretçi profilleri hem yoksunluk kuramına hem de rasyonel seçim teorisine örnektir.

İnanç geçmişten gelen bir olgudur. Kısa sürede değişip dönüşebilecek veya kaybolabilecek bir olgu olmayan inanç, ortaya çıktığı andan itibaren geçmiş ile bağını devam ettirmiştir. İskilip ve çevresinde bulunan ziyaretleri bu bakış açısı ile değerlendirecek olursak elde edilen bilgilerden hareketle bölgede temelleri İslam öncesi inançlara dayanan Şamanizm, animizm, atalar kültü gibi bazı mitolojik unsurların belirtilerini görmek mümkündür. Gerçekleştirilen bazı ziyaretlerde ocak olarak tabir edilen bazı ailelerin şifa dağıttığı inancı ve burada yapılan pratikler atalar kültürünün göstergesidir. Örübağ ve Başmakçı köyünde bulunan ocaklı aileler ve bu ocakların bazı deri hastalıklarının tedavisi için ziyaret edilmesi buna en güzel örnektir.

Ahmetçe ve Karmış köyündeki türbelik alanda bulunan ve bir parçası kesildiğinde kişiye zarar verdiğine inanılan ağaçlara kutsallık atfedilmesinde Türk mitolojisinden gelen ağaç

kültünün ve animizmin etkisi olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte Musular köyündeki şifalı sudan içenlerin veya ocak ismi verilen aile aracılığıyla çocuklarını bu su ile banyo yaptırmanın şifa bulacağı inancı mevcuttur. Karmış köyünde bulunan kaşıntıya iyi geldiğine ve şifalı olduğuna inanılan uyuz suyu ise çok sık olmamakla birlikte halkın ziyaret ettiği yerlerdendir.

Dini ziyaret yerlerinde bulunan şahıslara kutsallık atfedilmesinden dolayı ziyaret yeri içerisinde yer alan ağaçlara da kutsiyet atfedildiği görülmektedir. Bu alanda bulunan ağaçlara kutsiyet atfedilmesi bu ağaçlarla ilgili bir takım yasakları da beraberinde getirir. Türbelik alan içerisinde bulunan ağaçların kesilmesi, yakılması, onlardan herhangi bir istifade bulunulması uygun görülmemektedir. Burada yer alan ağaçların meyvelerinin yenilmesine dahi sıcak bakılmamakta olup sadece şifa niyetiyle yenilmesinde bir sakınca görülmemiştir. Hatta bazı alanlarda bu ağaçlara konan hayvanların avlanması dahi hoş görülmemiş, türbelik alan etrafında av yasaklanmıştır. Bu ağaçlardan istifade etmeye çalışan kişilerin başına kötü işler geldiği, gece rüyalarında korkutuldukları ve bu şekilde ikaz edildikleri söylenmekte eğer bu konuda ısrarcı davranırlarsa birçok felaketle karşılaşacaklarına inanılmaktadır. İskilip ve çevresindeki kutsal mekanlarda da ağaç ve odun alınmasının ve kullanılmasının uygun olmadığı kabul edildiğine dair inanışlar vardır.

İskilip ve çevresi ile sınırlandırılan dini ziyaret yerlerini sosyolojik olarak ele aldığımız çalışmamızda sınırlı sayıda yazılı kaynakların olması ve saha çalışması esnasında veri toplamada karşılaşılan güçlüklerden kaynaklı eksiklerimiz olsa da elde edilen veriler objektif bir bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmamızın ileride yapılacak çalışmalara ilham verecek ve faydalı olacak bir akademik çalışma olmasını umut ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Acar, V. (2017). Türk Halk Hekimliğindeki Ocak Çeşitleri. *Lokman Hekim Dergisi*, 7(2), 54-72.
- Adam, B. (2007). *Din Bilimleri II*. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları.
- Akıncı, Ş. (2008). *Dini Ziyaret Yerleri Açısından Ankara*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkır, R. (2019). Din, Sosyalleşme ve Toplumsal Uyum: Suriyeli Mülteciler Örneği. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 953-971.
- Akyüz, N. ve İhsan Ç. (2010). *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Albayrak, S. (s.a.). İskilipli Mehmet Atıf Efendi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi. Erişim tarihi: 14 Temmuz 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/iskilipli-mehmed-atif-efendi>
- Alpay, A. (1998). *İskilip'in Tarihi Dokusu ve Çevresi Üzerine Bir Araştırma, Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler*, Der. Mevlüd Uyanık, (ss.13-33). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Argyle, M. ve Benjamin B.H. (2004). Dini Davranış Teorileri. Çev. Ali Kuşat, Mehmet Korkmaz, İsmail Güllü. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1(16), 247-280.
- Arıncı, R. (1940). Şeyh Muhiddin Yavsi. *Çorumlu*, (18), 335-337.
- Atay, H. (1986). Kur'anı Kerim ve Kudsiyet. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1),1-30.
- Ateş, F. (2015). *Adana Halk Hekimliğinde Ocak Kültü*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beydili, C. (2003). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap Yayımları.
- Böke, K. (2009). *Sosyal Bilimlerde Araştırma, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Der. Kaan Böke, (ss. 1-31.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bulduk, Ü. (1992). Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri. *O.T.A.M*, 3(3), 129-167.
- Cengil, M. ve Dila B. T. (2016). Kutsal Zaman, Algılanış Biçimi ve İbadet Hayatına Etkisi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(29), 33-63.
- Coştu, Y. (2009). *Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler: Samsun Örneği*, (Doktora Tezi), Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cox, J.L. (2004). *Kutsal İfade Etmek: Din Fenomolojisine Giriş*. Çev. Fuat Aydın. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çay, A. (1998). *Anadolu'nun Türkleşmesi Çerçevesinde Çorum-İskilip ve Çevresinde Türk Yerleşmesi, Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler*, Der. Mevlüd Uyanık, (ss.39-44). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çelebi, E. (1986). *Seyhatname 3-4*. İstanbul:Üçdal Neşriyat.
- Çelik, C. (2004). Türk Halk Dindarlığında Değişim ve Süreklilik: Ziyaret Fenomeni Örneği. *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 215-242.
- Çobanoğlu, S. (2020). Abakan Türklerinin (Sagay) Destanlarında Halk İnançları Bağlamında "Dağ Kültü". *Türk Kültürü ve Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 43-58.
- Demirci, K. (2002). Kudsiyet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Durkheim, E. (2011). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. Çev. Fuat Aydın. Ankara: Eskiye Yayınları.

- Eck, D. L . (1987). "Mountains". *The Encyclopedia of Religion*. New York: Macmillan Publishing Company, (10), 130-132.
- Erkoç, E. (2013). *Tasavvuf Geleneği ve Çorum'da Son Devir Meşayihî*. Çorum: Ankara Okulu.
- Erkoç, E. (2016). *İskilipli Atıf Hoca: Hayatı, Düşünceleri ve İdamı*. Ankara: Tiremat Matbaacılık.
- Erkoç, E. (2017). *Çorum'da Sahabe ve Evliya Makamları*. Ankara: Salmat Basım Yayım.
- Ertan, A. (2008). *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Ertekin, H. (1998). *İskilip'te Bir Veli: Nuru'l Hüda, Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler*, Der. Mevlüt Uyanık, (ss. 426-427). Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ertekin, H. (2013). *İskilipli Atıf Hoca Anıt Mezar ve Külliyesi*. Çorum: İskilip Belediyesi Kültür Yayını.
- Ertürk, M., Hakkı Y. ve Adem B. (2011). İskilip İlçesi'nin Demografik Özellikleri. *Doğu Coğrafya*, 6(4), 237-271.
- Esenkaya, A. (1998). *Anadolu'nun Türkleşmesi Çerçevesinde Çorum-İskilip ve Çevresinde Türk Yerleşmesi, Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler*, Der. Mevlüt Uyanık, (ss. 137-144). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve Din Dışı*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, M. (2005). *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*. Çev. M. Ünal. Konya: Serhat Kitabevi.
- Eliade, M. (2018). *Dinler Tarihine Giriş*. Çev. Lale Arslan Özcan. İstanbul: Alfa yayınları.
- Erdem Ağaoğlu, Z. (2009). *Dini Ziyaret Yerleri ve Halk İnanışları Açısından Kızılcahamam- Çamlıdere*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Furseth, İ. ve Pal R. (2011). *Din sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar*. Çev. İhsan Çapcıoğlu ve Halil Aydınalp. Ankara: Birleşik Yayınları.
- Furseth, İ. ve Pal R. (2013). Individual Religiosity. Çev. Mustafa Ulu. *Bilimname*, 2, 191-214.
- Gökoğlu, A. (1952). *Paphlagonia*. Kastamonu: Doğrusöz Matbaası.
- Güç, A. (1998). Dinlerde Kutsal Ve Kutsallık Anlayışı. *Dinler Tarihi Derneği Yayınları*, (1), 336-353.
- Günay, Ü. Şaban K. ve Harun G. vd. (1996). *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*. Ankara: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Günay, Ü. (2001). *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması-Kayseri Örneği*. Kayseri: E.Ü. Yayınları.
- Günay, Ü. (2003). Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezlerinden Biri Olarak Dini Ziyaret Yerleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 5-36.
- Harman, Ö. F. (ö.f.d.). Dağ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 22 Ekim 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/dag#1>
- İçli, A. (2013). Türk Kültüründe Ocak Anlayışı ve Ergani Deringöze Köyü'ndeki Bir Ocaklı Aile. *Karadeniz*, 1(18), 95-101.
- İlhan, Y. (2019). *Mecitözü İlçe Merkezi ve Çevresinde Dini Ziyaret Yerleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlter, F. (1992). *Bir Anadolu Kenti İskilip*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İlhk, M. (2011). *Temettuat Defterine Göre İskilip'in Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon: Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kantar, O. (2008). *Çorumlu İbrahim İpek Efendi Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri, Uluslararası Osmanlıdan Cumhuriyete Çorum*, Der. M. Mahfuz Söylemez, Mesut Okumuş ve İrfan Yiğit, (ss. 391-403). Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları.
- Kandemir, M.Y. (m.y.k.). Ziyaret. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 28 Aralık 2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ziyaret>
- Kara, S. (2020). *İskilip'te Bir Gönül İnsanı: Şeyh Muslihiddin Attar, Uluslararası Horosan'dan Anadolu'ya İrfan Geleneği: Elvan Çelebi Sempozyumu*, Der. Zekeriya Işık ve Tuğba gülen, (ss. 113-128). Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları.
- Karşahin, H. (2012). Din Sosyolojisinde Ziyaret Dindarlığı: Şanlıurfa Örneği. *Ekev Akademi Dergisi*, (53), 279-294.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-86.
- Kayacı E. (2016). *Çorum ve Yöresi Halveti Uşşaki Geleneğinde Tasavvuf Edebiyatı, Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum*, Der. Zekeriya Işık, (ss. 313-314). Çorum: Salmat Basım Yayım.
- Kendircioğlu, D. (2011). *Milli Mücadele ve Cumhuriyetin İlk On Yılında Çorum*, (Yüksek Lisans Tezi), Yozgat: Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keskin, Y. M. (2004). Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Kececi Baba Örneği). *Dini Araştırmalar*, 6(18), 89-101.
- Kirman, M. A. (2011). *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Kirman, M. A. ve Abdullah Ö. (2017). İslam, Kutsal ve Seküler. *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), (ss.19-41).
- Kılıcı, A. (1998). *İskilip'teki Vakıflar ve Ebusuud Efendi, Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, Der. Mevlüt Uyanık, (ss. 77-107). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıcı, Ali (2008). "Selçuklu Devrinde İskilip". *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu*, Ed.Adem Esen vd. 323-336. Konya: Selçuklu Belediyesi.
- Kobyay, M. (2015). Din Sosyolojisinde Dini Davranış Kuramları. *Dergİabant*, 3(5), 50-63.
- Koşan, D. (2019). *İskilip Şehri Ev Mimarisi*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kömürcüoğlu, E. (1949). İskilip Kasabası Kesin İmar Planı Raporu. *Arkitekt*, (05-06), 107-112.
- Köprülü, O. F. ve Mustafa, İ. U. (o.f.k.). Akşemseddin. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi. Erişim tarihi: 31 Temmuz 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/aksemseddin>
- Okumuş, E. (2014). Din ve Sosyalleşme. *TurkishStudies*, 9(11), 429-454.
- Oymak, İ. (1996). Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1), 287-300.
- Öngel, G. (1997). *Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar*, (Yüksek Lisans Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbaydar, B. (1970). *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Özbolat, A. (2014). Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (70), 121-138.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.

- Püsküllüoğlu, A. (2002). *Öz Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sert, S. (2014). *Bir Anadolu Kenti İskilip'in Tarih ve Coğrafyasına Bakış, Her Yönüyle İskilip: Dünü, Bugünü, Yarını*, (ss. 325-336.) İskilip: Hitit Meslek Yüksek Okulu.
- Sharpe, E. J. (2000). *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*. Çev. Ahmet Güç. Bursa: Arasta Yayınları.
- Sherkat, D. E. (2013). Dini Sosyalleşme: Etki Kaynakları ve Araçların Etkileri. Çev. Özcan Güngör. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Türkic*, 8(3), 279-297.
- Silay, M. (2014). *İskilipli Atıf Hoca*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Soylu, S. G. (2016). *Anlaşılmayan Anlam: İskilipli Atıf Hoca, Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum*, Der. Zekeriya Işık, (ss. 653-667). Çorum: Hitit Üniversitesi İnsani Değerler Platformu.
- Subaşı, N. (2000). Kutsal Tarihin Dini Sosyolojisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3), 63-83.
- Sümer, M.(m.s.). Erenler Tepesi ve Kırkkızlar Efsanesi. Erişim tarihi: 12 Temmuz 2021, http://www.iskilipliyyiz.com/m/index.php?islem=authors_read&id=699
- Şahin, K. ve Semih C. (k.ş.). Şeyh Yavsi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim tarihi: 02 Temmuz 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyh-yavsi>
- Şen, A. (2019). *Amasya Şehir Merkezindeki Dini Ziyaret Yerleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeyh Abdalbaki Efendi. Erişim tarihi: 25 Haziran 2021. <http://www.evliyalar.net/seyh-abdalbaki-efendi-2/>
- Nuru'l Huda. <https://www.turbeler.org/detay/163-nurul-huda-hz>, Erişim Tarihi 31 Temmuz 2021.
- Tanay, N. (2015). *İlim ve Hilim Kenti İskilip*. Ankara: Ankara Ofset Basım Matbaacılık.
- Tanyu, H. (1967). *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TDK. Büyük Türkçe Sözlük. Erişim tarihi: 15 Aralık 2019. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts
- TDK. Büyük Türkçe Sözlük. Erişim tarihi: 20 Aralık 2019. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts
- Tuluk, Ö. İ. (2003). İskilip Şeyh Yavsi Camii'nin Orijinal Planı Üzerine Bir Restitüsyon Denemesi. *Belleten*, 67(249), 447-456.
- TÜİK. Türkiye İstatistik Kurumu. İlçe Nüfusu. Erişim tarihi: 21 Kasım 2021. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.tuik.gov.tr/indir/duyuru/favori_raporlar.xlsx&ved=2ahUKEwiIxbPqp6n0AhW88LsIHWYAygQFnoECC4QAQ&usg=AOvVaw2dyTjH11qFz3Zhq8c9Bsw
- Uyar, A. (2013). *Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları*. (Yüksek Lisans Tezi), Yozgat: Bozok Üniversitesi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Vergote, A. (2002). Kutsal. Çev. Halife Keskin ve Asım Yapıcı. *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*,(2), 207-236.
- Wallace, R. A. ve Alison W. (2004). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Çev. Leyla Elburuz ve M.Rami Ayas. İzmir:Punto Yayınları.
- Yıldırım, M. (2007). Mircea Eliade'de Kutsal ve Kutsal Zaman Kavramı. *Dini Araştırmalar*, 10(28), 59-82.

Yıldız, M. A.(2016). Akşameddin'in Eserlerine Genel Bir Bakış. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9), 212-225.

Zanbak, M. (2020). Yoksunluk Endeksini Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 6(4),1299-1346.

EKLER

EK.1: KAYNAK KİŞİLER

Kaynak Kişi No	Adı Soyadı	Eğitim Durumu	Meslek	Yaş	Medeni Durum	İkamet ve Görüşme Yeri- Görüşme Tarihi
K.K.1	S.Ö	Lise	İşçi	43	Evli	İskilip, Temmuz 2021
K.K.2	R.D.	Önlisans	İmam-Hatip	43	Evli	İskilip, Temmuz 2021
K.K.3	A.S	Okur-Yazar	Serbest	81	Bekar	İskilip, Temmuz 2021
K.K.4	R.K	Okur-Yazar	İtfaiyeden Emekli	71	Evli	İskilip, Ağustos 2021
K.K.5	H.G	Yüksek Lisans	D.Şube Müdürü	35	Evli	İskilip Ağustos 2021
K.K.6	A.E	Lise	Esnaf	58	Evli	İskilip Ağustos 2021
K.K.7	M.F.	Lisans	Öğretmen	52	Evli	İskilip Ağustos 2021
K.K.8	A. Ş	Lise	Özel bir K.kursunda öğretici	25	Bekar	İskilip Ağustos 2021
K.K.9	M.A	Lise	Aşçı	48	Evli	İskilip Ağustos 2021
K.K.10	L.Y	İlkokul	Terzi	63	Dul	İskilip Ağustos 2021
K.K.11						İskilip Ağustos 2021
K.K.12	R.K	Ortaokul	Belediyede işçi	31	Evli	İskilip Ağustos 2021
K.K.13	S.Ö	İlkokul	Ev Hanımı	43	Evli	İskilip Ağustos 2021
K.K.14	Ş.Ş	Okur-yazar	Çiftçi	56	Evli	Evlik, Ağustos 2021
K.K.15	S.T	Yok	Çiftçi	77	Evli	Evlik,Ağustos 2021
K.K.16	C.T	Yok	Ev Hanımı	72	Evli	Evlik,Ağustos 2021
K.K.17	K.U	İlkokul	Çiftçi	61	Evli	Aşağı Şeyhler, Ağustos 2021
K.K.18	V.Ö.	Yok	Çiftçi	70	Evli	Aşağı Şeyhler, Ağustos 2021
K.K.19	H.C	Yok	Ev Hanımı	85	Dul	Aşağı Şeyhler, Ağustos 2021
K.K.20	T.U	Yok	Çiftçi	66	Evli	Aşağı Şeyhler, Ağustos 2021

K.K.21	Y.T	Önlisans	Emekli	63	Evli	Saraycık, Ağustos 2021
K.K.22	A.T	Ortaokul	Çiftçi	58	Evli	Saraycık, Ağustos 2021
K.K.23	İ.K	İlkokul	Çiftçi	55	Evli	Seki, Temmuz 2021
K.K.24	Ş.Ö	İlkokul	Çiftçi	63	Evli	Seki Temmuz 2021
K.K.25	O.Ç	Lise	Muhabir	32	Evli	Ahmetçe, Temmuz 2021
K.K.26	N.Ç	Önlisans	Radyoloji Teknikeri	32	Evli	Ahmetçe, Temmuz 2021
K.K.27	M.C	İlkokul	İşçi	51	Evli	Harun, Ağustos 2021
K.K.28	G.A	Yok	Ev Hanımı	80	Dul	Harun, Ağustos 2021
K.K.29	S.Ü	Yok	Ev Hanımı	78	Evli	Kayaağzı, Temmuz 2021
K.K.30	A.S	İlkokul	Ev Hanımı	57	Dul	Kayaağzı, Temmuz 2021
K.K.31	A.E	Okur-yazar	Çiftçi	50	Evli	Çetmi-Sipahi Temmuz 2021
K.K.32	A.S	Lise	İşçi	44	Evli	Yerli Köy, Ağustos 2021
K.K.33	S.D	Okur-yazar	Ev hanımı	66	evli	Yerli Köy, Ağustos 2021
K.K. 34	H.G	İlkokul	Çiftçi	66	Evli	Yerli Köy, Ağustos 2021
K.K.35	M.E	Okur- yazar	Emekli	70	Dul	Yerli Köy, Ağustos 2021
K.K.36	S. K	İlkokul	Çiftçi	48	Evli	Karmış, Ağustos 2021
K.K.37	N.C	Yok	Ev Hanımı	75	Dul	Musular, Ağustos 2021
K.K.38	İsimsiz	Yok	Ev Hanımı	58	Dul	Karmış, Ağustos 2021
K.K.39	E.K	İlkokul	Ev Hanımı	50	Evli	Başmakçı, Ağustos 2021
K.K.40	H.T	İlkokul	Ev Hanımı	72	Evli	Örübağ, Ağustos

						2021
K.K.41	A.B	İlkokul	Ev Hanımı	49	Dul	Örübağ, Ağustos 2021
K.K.42	H.A	İlkokul	Ev Hanımı		Evli	Örübağ, Ağustos 2021
K.K.43	V.Ç	Okur-yazar	Çiftçi	75	Evli	Örübağ, Ağustos 2021
K.K.44	A.Ç	Okur-yazar	Ev Hanımı	70	Evli	Örübağ, Ağustos 2021

EK.2: FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1. Şeyh Yavsi Camii

Fotoğraf 2. Şeyh Yavsi Camii

Fotoğraf 3. Şeyh Yavsi Hazretlerinin Türbesi

Fotoğraf 4. Şeyh Yavsi Hazretlerinin babası Mustafa el-İmadi Hazretlerinin Türbesi

Fotoğraf 5. Sultan Hatun Türbesi Dıştan Görünüm

Fotoğraf 6. Sultan Hatun Türbesi

Fotoğraf 7. Şeyh Muslihiddin Attar (Çakmak Dede) Türbesi

Fotoğraf 8. Şeyh Muhammed Abdalbaki (Hacıkarani) Türbesi

Fotoğraf 9. Şeyh Muhammed Abdalbaki (Hacıkarani) Türbesi

Fotoğraf 10. . Mehmet Atif Efendi Türbesi

Fotoğraf 11. . Mehmet Atif Efendi Türbesi

Fotoğraf 12. Gül Baba Türbesi

Fotoğraf 13. Gülbaba Türbesi

Fotoğraf 14. Akşemseddin'in Yaptırdığı Evlik Camii

Fotoğraf 15. Evlik Şifalı Su

Fotoğraf 16. Evlik Camii İçerisinde Bulunan Çilehane (Deli Dolabı)

Fotoğraf 17. Aksemseddin'in Toprak Altında Bulunan Çilehanesi

Fotoğraf 18. Nuru'l Hüda Türbesi

Fotoğraf 19. Akşemseddin Hazretlerinin Müritleri

Fotoğraf 20. Akşemseddin Hazretlerinin Müritleri Dıştan Görünüm

Fotoğraf 21. Nuru'l Hüda Türbesi ve Akşemseddin Hazretlerinin Müritleri

Fotoğraf 22. Kutsal Kiraz Ağacı

Fotoğraf 23. Akşemseddin Hazretlerinin Yakınlarına Ait Türbeler

Fotoğraf 24. Akşemseddin Hazretlerinin Yakınlarına Ait Türbeler

Fotoğraf 25. Akşemseddin Hazretlerinin Yakınlarına Ait Türbeler

Fotoğraf 26. Aşağı Şeyhler Köyü Şifalı Su

Fotoğraf 27. Erenler Türbesi

Fotoğraf 28. Erenler Türbesi

Fotoğraf 29. Ahmet Dede Türbesi

Fotoğraf 30. Ahmet Dede Türbesi Yanında Yer alan Kutsal Ağaç

Fotoğraf 31. Ahmet Dede Türbesi Dıştan Görünüm

Fotoğraf 32. İshak Dede Türbesi Dıştan Görünüm

Fotoğraf 33. İshak Dede İçten Görünüm

Fotoğraf 34. İshak Dede

Fotoğraf 35. Dedelik Dıştan Görünüm

Fotoğraf 36. Dedelik

Fotoğraf 37. Dedelik

Fotoğraf 38. Dedelik

Fotoğraf 39. İsimsiz Türbe Dıştan Görünüm

Fotoğraf 40. İsimsiz Türbe

Fotoğraf 41. İsimsiz Türbe

Fotoğraf 42. Garip Dede

Fotoğraf 43. İpek Efendi Türbesi

Fotoğraf 44. İpek Efendi Türbesi

Fotoğraf 45. Hacı Esat Efendi Türbesi

Fotoğraf 46. Kutsal Kavak Ağacı

Fotoğraf 47. Kutsal Kavak Ağacı

Fotoğraf 48. Şifalı Su (Musula

Fotoğraf 49. Şifalı Su (Uyuz Suyu)

Fotoğraf 50. Şifalı Su (Uyuz Suyu)

